

BRNO IN DUST RIAL

www.brnoINDustrial.cz

Život a doba moravského Manchesteru

TIC BRNO

BRNOPAS

To nejlepší z Brna v jedné turistické kartě

- TOP 5 CÍLŮ ZDARMA
- MHD ZDARMA
- VÝHODNÉ SLEVY
- VSTUPENKY DO VILY TUGENDHAT
- NOVINKA! K 3 DENNÍMU BRNOPASU
PLAVBA PARNÍKEM PO BRNĚNSKÉ
PŘEHRADĚ ZDARMA.

Více informací naleznete na
www.gotobrna.cz/brnopas
nebo v informačních
centrech TIC BRNO.

Vyhlídkové jízdy Brnem 2020

- I. FUNKCIONALISMUS
- II. VYHLÍDKY
- III. SLAVNÉ VILY
- IV. PALÁCE PRŮMYSLŮVÉ
ARISTOKRACIE
- V. HRADY
- VI. VELKÉ BRNO

ČERVENEC – LISTOPAD 2020
JÍZDNÉ 300 / 200 Kč

Termíny a více informací
na informačních centrech TIC BRNO
a na webu www.ticbrno.cz

Vyhlídkové jízdy Brnem 2020
se konají pod záštitou primátorky
JUDr. Markéty Vaňkové

TIC BRNO

GO TO BRNO.cz

B | R | N | O

TIC BRNO p.o. finančně podporuje
statutární město Brno.

Autor fotografie:
TIC BRNO – Michal Růžička

Vážení cestovatelé v čase,

vítáme vás u publikace Brno INdustrial, která vás provede průmyslovou historií „moravského Manchesteru“. Seznámíte se s příběhy velkých továrníků i životem prostých dělníků, prohlédnete si Brno, které už neexistuje, a dozvíte se, kde se dodnes dají najít pozůstatky továren a výrobních areálů. Následující stránky fungují jako ochutnávka průvodcovských okruhů, jež můžete i s od-

borným komentářem zažít na vlastní kůži díky TIC BRNO. K aktivitám představujícím Brno jako velmoc především textilního průmyslu se v letošním roce připojují i další místní kulturní instituce, zmínky o nich tedy v jednotlivých kapitolách nemohou chybět. Téma, o kterém by se daly napsat (a také se píš!) stohy knih, představujeme ve zkratce, s důrazem na drobné zajímavosti i zá-

sadní události formující do velké míry podobu Brna 19. a 20. století. Doufáme, že díky našemu průvodci získáte základní představu o tom, co vše lze v industriální minulosti a současnosti města objevit a jakým směrem se vydat ve zjišťování dalších podrobností. Více na www.brnoindustrial.cz.

Přejeme příjemné čtení.

Obsah

4/ Textilní tradice

6/ Rodiny textilníků

20/ Vodní toky

22/ Brno a železnice

24/ Továrny

34/ Mosilana

36/ Vlněna

38/ Vzdělávání

39/ Textilní výzkum a móda

42/ Architektura průmyslového Brna

54/ Památková péče a průmyslové stavby

56/ Prohlídkové trasy

Možnost navštívit památku

Kometované prohlídky

Vydavatel: TIC BRNO, příspěvková organizace, Radnická 365/2, 602 00 Brno, www.ticbrno.cz | **Dodavatel:** Pocket media s.r.o., Jakubské nám. 644/3, 602 00 Brno, www.pocketmedia.cz | **Koncept:** Simona Osičková, David Tieku | **Produkce:** Simona Osičková | **Editor:** Filip Živný | **Jazyková korektura:** Lucie Pokorná | **Redakční okruh:** Petra Mertová [Textilní tradice, Továrny, Vzdělávání dělníků textílek a jejich ředitelů, Vlna není jen ovčí, Karel Hugo starohrabě Salm – Reifferscheidt-Krautheim, Mathias Nowitzky a Wilhelm Hofferth, Mosilana a Vlněna, Textilní výzkum, Móda] Martin Ježek [jednotlivé textilní továrny a rodiny] Filip Živný [Rodiny textilníků, Vodní toky], Zuzana Menšíková [rodiny – Tugendhatovi, Löw-Beerovi a Stiassni; vily – Tugendhat, Löw-Beer a Stiassni], Jiří Kotrman [Brno a železnice], Hynek Zbránek, Róbert Antal [Archeologický výzkum v areálu bývalé Vlněny – Archaia Brno z. ú.], Ondřej Merta [parní stroj], Karel Altman [Architektura průmyslového Brna, Textilácké štamokály i lotrovské peleše], Barbora Fouldová, Jindřiška Mikešová, Kristýna Hortvíková [Památková péče a průmyslové stavby] | **Grafika a sazba:** Jindřiška Mikešová | **Za spolupráci děkujeme:** Technickému muzeu v Brně, Muzeu Brněnska – vila Löw-Beer, vile Stiassni v Brně, Muzeu města Brna, Moravskému zemskému archivu, Petře Mertové, Zenovi Čížmárovi, Moravské galerii v Brně, Pavlu Košťálovi, Andree Březinové, MEETING BRNO, Spolku Löw-Beerovy vily Svitávka | **Obálka:** na titulní straně bylo použito dobového vyobrazení z roku 1912 továrny Offermann, která se nacházela na ulici Dornych v místech dnešního Tesca.

Hlavní partner

Partneři

Současná podoba Brna v mnohém odráží historický vývoj města jako průmyslového centra. Foto: Pocket media/Monika Hlaváčová

Textilní tradice

Současné Brno se rozkládá na území, které mnohokrát převyšuje rozlohu středověkého Brna. Je kosmopolitním centrem pulzujícím kulturou, vědou a moderními technologiemi. Jeho kulturní dědictví láká domácí i zahraniční turisty objevující historické jádro i poklady moderní architektury na předměstích Brna, které vybudovali převážně textilní magnáti ve 20. století. Přitom vše mohlo být jinak a Brno mohlo žít poklidným středostavovským životem.

Ještě v polovině 18. století bylo Brno spíše lokálním ekonomickým centrem uzavřeným v hradbách (zbouraných v 50. a 60. letech 19. stol.) středověkého města s tradiční výrobní strukturou rukodělného charakteru podléhající cechovním pravidlům. Zlom ve směřování města přinesla kombinace několika faktorů: nepříznivá hospodářská situace monarchie po prohraných válkách, merkantilistické názory vůdčích osobností hospodářského života a umanutá povaha Marie Terezie.

Prohrané války jako impuls

Po prohraných válkách s Pruskem přišla rakouská monarchie o svá hospodářsky nejvyspělejší střediska ve Slezsku a hledala náhradu za ztracená území s odhodláním vybudovat náhradní střediska. Mezi výhodnými lokalitami figurovalo i Brno, zvláště díky vhodné poloze jako tradiční tržní město ležící

Brněnská průmyslová oblast měla štěstí v tom, že nedaleko ležela rosicko-oslavanská uhelná pánev. Patří sice k nejmenším černouhelným revírům, ale leží pouze 20 km od Brna. Špatná kvalita uhlí z jižní části uhelného revíru vedla také k vybudování elektrárny v Oslavanech v letech 1912–1913.

zaměstnanci a zaměstnavatelé. Z hlediska exportu a růstu průmyslové výroby se však Brnu dařilo až do 70. let 19. stol. Optimistický vývoj brněnského vlnářství přerušila první i druhá světová válka a nadobro přetnul čas znárodnování a delimitací v 50. a 60. letech 20. století.

Jak pokračuje textilní tradice?

Socialistické podniky jako Mosilana, Vlněna, Bytex, Moravan, Kras aj. si po bouřlivých a zmatečných padesátých letech uvědomily, na jaké tradici mají stavět, a se ctí se zhostily role následovníků původních firem. Svět okouzila výtvarná technika art protis, vynalezená ve Výzkumném ústavu vlnářském a zaštitěná ateliérem Art protis ve Vlněně 2. Do hladových obchodů socialistického bloku byly nabízeny vlněné i polovlněné tkaniny, např. tesil.

Dravé období po sametové revoluci smetlo textilní průmysl v tradičních lokalitách, ale nevymazalo textilní výrobu z prostoru Brna úplně. Pokračovatelem vlnářské tradice je Nová Mosilana, a.s., Textilní zkušební ústav, s.p., a VUP Medical, a.s. Nostalgie zachvacující návštěvníky opuštěných budov je opodstatněná a vybízí k otázce, zda by v těchto budovách nemělo vzniknout pamětní místo, kde by se Brňanům připomínala textilní tradice a kde by mohli alespoň částečně pochopit svět textilní továrny, svět dřiny, na němž stojí současná podoba moderního města. X

blízko Vídně na systému tzv. císařských silnic. Pro rozvoj velkopodnikání bylo velmi podstatné, že městem a jeho předměstími protékaly vodní toky jako Svitava, Svratka, Ponávka a mlýnské náhony, které poskytovaly energii pro pohonná zařízení. Mluvíme o době, kdy ekonomicky výhodnou investicí byl textilní průmysl, a jeho rozvoj proto stát a další instituce cíleně podporovaly. V polovině 18. stol. se v Brně usadila c. k. tovární inspekce, nazývaná také jako manufakturní úřad, a akciová společnost Půjčovní banka. Tyto instituce podporovaly vlnářské podnikatele a zahraniční odborníky přinášející know-how z Rakouského Nizozemí. Díky nim mohla v lednu roku 1764 zahájit činnost první manufaktura na jemné sukno. Na zkušenostech z provozu manufaktury pronajímané skupinou podnikatelů v čele s Johannem Leopolem Köfflerem byla vybudována sláva brněnského vlnářství. Je třeba připomenout, že

k rozvoji vlnářství přispělo i vydání tolerančního patentu a zrušení nevolnictví v roce 1781, které uvolnily venkovské obyvatelstvo.

Vlnářská velmoc se sociálními problémy

V průběhu 19. stol. se Brno stalo skutečnou vlnářskou velmocí, s čímž souvisel i překotný stavební vývoj. Provozy a obytné budovy živelně formovaly podobu předměstí Brna. Tovární komíny textílek a hluk z tkalcoven se staly dominantním znakem města, kterému se počalo přezdívat moravský či rakouský Manchester. Spolu se stavebním bohem přišly sociální problémy vyvážející z neutěšených bytových poměrů, špatných hygienických i bezpečnostních poměrů v továrnách. Běžná byla dětská práce, tuberkulóza, nelidsky dlouhé směny a nerovné vztahy mezi

1764

první manufaktura
na jemné sukno

Tip

Fabrika: příběh textilních
baronů z moravského
Manchesteru
Kateřina Tučková

Rodiny textilníků

Spolek vlnářských průmyslníků na Moravě se snažil o řešení sociálních otázek, jako je nemocenské pojištění, podpora vdovám, invalidovna, životní podmínky sirotků. Díky tomuto spolku došlo i ke sjednocení mezd – vznikly tarifní platy dle odbornosti. Foto: ze sbírky Muzea města Brna

Průmysl, zvláště ten textilní, stál v Brně 19. a 20. století na práci tisíců dělníků, mužů, žen, často i dětí. Jaké příběhy však ukrývají rodiny samotných továrníků? Schopní obchodníci s mezinárodními styky přinášející do Brna nové technologické postupy, majitelé přepychových paláců a vil, předávající si firmy z generace na generaci, ale také osudové pády zapříčiněné změnami ekonomiky i politické situace.

Počátek podnikání v manufakturní výrobě je v Brně datován od roku 1764, první podnik tohoto druhu tu však nevznikl – byl sem přesunut z Jihlavy. Jednalo se o C. k. privilegovanou továrnu na sukna, jejíž založení umožnila pomoc Půjčovní banky a o jejíž rozvoj se postaral J. L. Köffiller, jeden z prvních významných brněnských velkopřůmyslníků. V letech 1780–1786 nechal také vystavět Červenou kolonii – nejstarší dělnickou kolonii na území rakouské monarchie. Jako druhá manufaktura v Brně vznikla v roce 1766 C. k. privilegovaná továrna na plyš. Založil ji François Devaux a stála na předměstí Švábka (dnešní Údolní 37).

Další generace továrníků

Na úspěch prvních manufaktur navázala druhá generace manufakturstů, přičemž mnozí z nich byli zaměstnanci prvních dvou továren, kteří se rozhodli pustit do samostatného podnikání. Patřili mezi ně například Wilhelm

Mundy nebo Johann Heinrich Offermann. Zásadní význam na vývoj průmyslu a postavení rodin továrníků na počátku 19. století měla modernizace a mechanizace výroby a především napoleonské války, během nichž podniky dodávaly vojenská sukna. Pomohla též poptávka po anglickém suknu, která vznikla v důsledku osmileté kontinentální blokády (1806–1814). Brněnské podniky využily poptávky a zásobily nedočkavé zákazníky jemnými sukny z vlastní produkce. Po skončení této blokády se však mnoho podniků naopak dostalo do hluboké krize, z 23 jich v Brně přežilo pouze sedm. 20. a 30. léta 19. století jsou spojena s továrnami bratří Schoellerů, Florianu Wenzlitschka a Huberta Soxhleta. Velmi důležité pro ně i pro další továrníky bylo vlakové spojení s Vídní (od roku 1839) a dovoz uhlí z oslavanské oblasti, v důsledku čehož se mohl zvyšovat počet parních strojů ve výrobě. Jaké další milníky utvářely možnosti pro podnikání? V roce 1859 byly zru-

Průmyslníci a rody stručně

Vinzenz Petke [1753–1805]	William Skene [1790–?]	Lazar Auspitz [1772–1853]	Karel Příza [1781–1854]	Josef Keller [1791–1852]	Israel Popper [1800–1860]	Jakob Hecht [1800–1880]	Jan Hlávka [1819–1895]
	Alfred Skene [1815–1887]	Julius Gomperz [1824–1909]			Abraham Popper [1798–1885]	David Hecht [1833–1900]	Karel Raimund Hlávka [1856–1910]
	August Skene [1829–1887]	Max Gomperz [1822–1913]			August Popper [1829–1891]	Emanuel J. Hecht [1835–1905]	
		Philipp II. Gomperz [1860–1948]			Sigmund Popper [1827–1863]	Viktor Hecht [1867–1933]	
					Julius J. Popper [1831–1899]	Siegfried Hecht [1868–1939]	
					Eugen Popper [1868–1927]	Maxmilian Hecht [1869–1942]	

Leopold A. Haupt [1827–1904]	Bernhard Strakosch [1828–1908]	Fridrich Redlich [1828–1894]	Jakob Samek [1839–1891]	Paul Neumark [1845–1906]	Gustav Engelsmann [1853–1929]	Edmund Jellinek [1853–1931]	Otto Kuhn [1865–1927]
	Felix Strakosch [1865–1931]	Friedrich Sigmund Redlich [1866–1923]	Robert Samek [1865–1928]	Walter Villiers Neumark [1887–1939]	Felix Engelsmann [1885–1950]	Fritz Jellinek [1892–1966]	
			Karl Moriz Samek [1878–1942]	George Villiers Neumark [1882–1928]		Eduard Essler [1855–1929]	
			Hans Heinrich Samek [1882–1966]	Otto Neumark [1888–1947]			

šený cech a zavedeno živnostenské podnikání. Zásadní byl i rok 1867, kdy došlo ke zrovnoprávnění židovského obyvatelstva.

Textilní podnikatelé a vznik muzeí

Štědří mecenáši z řad bohatých měšťanů a úspěšných podnikatelů hráli často zásadní roli i při vytváření brněnských a moravských muzeí. Nejinak tomu bylo i v případě Městského muzea v Brně. Přelomovým podnětem k jeho zřízení se v roce 1894 stal odkaz brněnského měšťana a textilního podnikatele Heinricha Gomperze [vnuk L. Auspritz, který vlastnil továrnu na Václavské]. V závěru svého života [zemřel v lednu 1894] odkázal Gomperz Brnu svou hodnotnou sbírku obrazů a kreseb představujících evropské malířství 19. století. V závěti ustanovil, že sbírka má být vystavena a veřejnosti zpřístupněna vcelku. Po otevření této expozice se městské sbírky začaly ještě rychleji rozšiřovat o další dary a odkazy a v září 1904

byl celý proces završen slavnostním otevřením Městského muzea v prostorách Nové radnice. Dnes je tato unikátní kolekce součástí sbírkového fondu Moravské galerie.

Brněnské Uměleckoprůmyslové muzeum vzniklo v roce 1873 jako Moravské průmyslové muzeum a patří mezi deset nejstarších muzeí tohoto typu v Evropě. O jeho vznik a rozkvět se zasloužila řada místních podnikatelů, především z řad majitelů prosperujících vlnařských továren – Lazar Auspitz, Theodor Bauer, Leopold Haupt, Karl, Theodor a Victor Offermannové, bratři Samkové, Gustav Schoeller, bratři

Strakoschové, Josef Teuber, Adolf Löw, bratři Popperové i Karl Sternischtié a Leopold Příza. Chtěli dát Brňanům, především živnostníkům a studentům průmyslových škol, možnost vidět na jednom místě exemplární řemeslné a průmyslové výrobky, později i stroje. I založení Moravského zemského muzea je spjato se jménem náležícím k brněnskému a moravskému průmyslu – totiž s Hugem Františkem Salmem, který díky své průmyslové špionáži v Anglii přivezl mnoho nákre-sů strojů poté využívaných i u nás. Vznikajícímu Moravskému zemskému muzeu věnoval sbírky přírodnin a množství uměleckých předmětů. X

1873

krach na vídeňské burze

Johann Leopold Köffiller

Köffiller studoval a díky znalosti cizích jazyků mohl sám cestovat po Evropě a seznámit se se svými obchodními partnery osobně, což mu pomáhalo v obchodu. Továrna Köffillerova, později Schmalova, stála na místě dnešního hotelu Passage. Postavil také první brněnskou dělnickou kolonii v Červené ulici. Foto: Archiv města Brna

Johann Leopold Köffiller (*1743, +1814, směnárny, manufaktury ve vlnářství) byl synem obchodníka a spoluzakladatele brněnské Půjčovní banky, sídlící v domě U Zlaté koule na někdejší Velkém náměstí (dnes náměstí Svobody). V roce 1766 přebírá C. k. privilegovanou továrnu na sukna – státní manufakturu na jemné sukno v Brně na Velké Nové (v místech, kde dnes stojí hotel Passage).

O dva roky později vede další manufakturu na plyš v Brně, kterou založili Francouzi. Pod jeho vedením manufaktura na plátno překonala krizi a začala vyvážet také například na Balkán. V roce 1770 manufaktura na plyš zaniká. Právě za obchodní úspěchy byl později, v roce 1767, povýšen do šlechtického stavu.

Návštěva císaře

Během další dekády zve do Brna například vlnáře z Německa a v roce 1780 staví nový moderní podnik. O důležitosti jeho továrny pro monarchii svědčí také návštěva císaře Josefa II., který přijel i s ruským velkoknížetem Pavlem. Ten přivozoval výrobky ke špičkové francouzské produkci a nechal některé vzorky poslat do Ruska. Rozšířená firma tehdy zaměstnávala téměř 1 000 dělníků, kteří pracovali až na 130 tkalcovských stavech. Karta se však v průběhu času obrátila a textilka se dokonce začala dostávat do finančních potíží. Poté co se monarchie dostala do válečného konfliktu s Tureckem, musela být výroba ome-

zena, v roce 1790 pak byla manufaktura uzavřena a její majetek rozprodán.

Od Köffillera ke Schmalovi

Budovy, zařízení a zásoby byly o dva roky později prodány v dražbě, hlavní budovu koupil v roce 1794 apretér Heinrich Schmal, který zde zřídil svůj podnik. Schmal přijíždí z Německa do Brna v roce 1770. Je zaměstnán ve státní manufaktuře u J. L. Köffillera jako soukenický mistr a apretér. V roce 1778 získává oprávnění k samostatné výrobě jemných suken a ve stejném roce také dostává právo zřídit si vlastní výrobu. Továrna na jemné holandské sukno a kazimír ale neměla dostatek prostor k rozšíření, další možnosti se tedy staly tovární haly po bývalé Köffillerově manufaktuře, kterou odkoupil.

Hugo Franz starohrabě Salm-Reifferscheid-Krautheim

Foto: Národní památkový ústav

Počátky průmyslové revoluce na Brněnsku jsou spojeny se jménem a životním příběhem Hugo starohraběte Salma označovaného za pionýra průmyslové revoluce.

Jeho pozemské putování bylo naplněno činorodostí, touhou po poznání a dobrodružství. Narodil se 1. dubna 1776 ve Vídni v rodině císařského komořího. V mládí se věnoval studiu medicíny, chemie, mineralogie, hornictví a hutnictví. Setkával se s předními vědeckými osobnostmi doby – profesorem A. G. Wernerem či A. W. Lampalíem ve Freibergu. Zajímal se o přírodu, hypnózu a lidovou slovesnost. Jeho dobrodružná cesta do Anglie byla vyprovokována novinovým článkem v časopise Patriotisches Tageblatt vydávaném Ch. C. Andrém v Brně. V lednu roku 1801 zde vyšel text prof. R. Ackermanna, v němž popisoval vynález impregnace vlněného sukna gumovým roztokem. Vedle popisů impregnace měl Hugo do Brna přivést i nákresy spřádacích strojů Jenny's a pro sebe chtěl získat recept na přípravu ocelové litiny pro blanenské železářny. V Anglii se seznámil s vý-

kresy strojů a popisy funkcí a návodů a po večerech je přepisoval a překládal do němčiny hledaje pro ně vhodné pojmenování. Stal se tak vlastně otcem německého technického názvosloví. Význam této cesty byl dalekosáhlý pro Brno i celou monarchii.

Hugo Salm se po návratu z Anglie vrhl na podnikání a přes nesouhlas otce se 6. 9. 1802 oženil s Marií Mac Caffry of Keanemore-Maguire, dcerou plukovníka olomoucké pevnosti. V roce 1803 se jim v Brně narodil syn Hugo Karel a v Lutychu v roce 1804 Robert. V roce 1806 se rodina vrací na rájecký zámek a H. F. Salm zavádí novinky jak v zemědělství, tak v železárnách. V Doubravici založil první C. k. rakouskou privilegovanou mechanickou továrnu na výrobu přístrojů a strojů SAG.

Johann Wilhelm Mundy

Znáte Dům u čtyř mamlasů na náměstí Svobody? V Brně existoval ještě jeden dům se stejným pojmenováním, vycházejícím ze čtyř soch Turků kolem vjezdu, byla jím právě Mundyho továrna na Cejlu 66. Foto: Archiv města Brna

Do Brna přijíždí J. W. Mundy (* 1751 Brno, † 1805) jako soukenický tovaryš v roce 1774 na pozvání J. L. Köffillera a pracuje v jeho manufaktuře na sukno. Touží ale po vlastním podnikání. O dva roky později získává právo založit vlastní výrobu a v roce 1780 zakládá podnik na výrobu jemných suken v Mlýnské ulici.

Jeho volba postavit se na vlastní nohy byla určitě správná. Expanduje a další provozy má také v Zábrdovicích, na Cejlu, v Husovicích a v Předklášteří. V roce 1800 kupuje za 277 000 zlatých panství Tišnov, o dva roky později získává za 440 000 zlatých panství Veveří s hradem a statkem v Říčanech. Na hradě Veveří zpočátku občas i přebýval. Mundy se dokázal domluvit s majiteli řady panství na Moravě na dlouhodobé smlouvě o dodávkách vlny za předem danou cenu. Koncem 90. let své podnikání rozšiřuje na Moravu a Slezsko. V letech 1897 až 1945 po něm byla v Brně pojmenována ulice [nyní Kabátníkova]. Mundyho společenský a ekonomický vzestup bychom dnes mohli označit za raketový. Během několika let se z tovaryše stal skutečný magnát, bohatý muž, jehož podniky dokázaly vyrobit čtvrtinu brněnské textilní produkce, byl také povýšen mezi šlechtice.

Soxhletovi

JOSEF TEUBER & SÖHNE

Přádelna Josefa Teubera & Söhne, která před tím patřila továrně H. F. & E. Soxhlet na Cejlu 68, na nádvoří je složena surová vlna. Foto: Archiv města Brna

Původně vlastnil Johann Hubert Soxhlet (* 1771, † 1836) vlnářskou manufakturu v belgickém Lutychu. V roce 1823 zakládá se syny Felixem (* 1804, † 1855) a Eugenem (* ?, † 1851) první mechanickou přádelnu v Brně v bývalé Köffillerově továrně na Lidické ulici. Název firmy zněl H. F. & E. Soxhlet.

Roku 1834 vystavěli na Cejlu 68 svoji velkou a moderní přádelnu, kde byly nainstalovány například parní stroje. Podnik s 20 000 vřeten byl ve 40. a 50. letech 19. století považován za jeden největších na kontinentu. V jeho dílnách bylo 585 strojů, u nichž pracovalo po celých 24 hodin 830 dělníků, z toho 230 dětí. Roční výroba činila 4,5 milionu přaden. Podnik osvětlovalo 1 000 plynových lamp. Když žádali o tovární oprávnění, odvolali se na výhody, kterými monarchie ulehčovala podnikání, v tomto případě zdůrazňovali fakt, že v podniku také pracují dělníci, kteří se starají o údržbu strojů. To tehdy nebylo běžné. Po smrti otce převzali vedení podniku jeho synové Felix a Eugen. Provozovali přádelnu do roku 1856, pak ji krátce převzala Společnost brněnské přádelny, poté ji koupila firma Josef Teuber a synové a roku 1911 firma Bauer a Ornstein.

Bratři Schoellerové

Někteří brněnští továrníci si vlastní domy a vily nechávali stavět přímo ve výrobních areálech nebo v jejich bezprostřední blízkosti. Patřili k nim i bratři Schoellerové, na fotce reprezentativní budova jejich továrenského komplexu. Foto: z fondu Technického muzea v Brně

V roce 1818 dostala německá firma Gebrüder Schoeller, tedy Bratři Schoellerové, při audienci u císaře Františka I. povolení k bezcelnímu dovozu strojů a 600 kusů zboží z Dürenu do Brna pro potřeby založení pobočky mateřské firmy. Schoellerové chtěli vyrábět jemné tkaniny a kazimír.

I místo bylo dané – bratři koupili podnik Hopf & Braünlich na Dolním Cejlu 24 (nyní Cejl 46/48). Firma se rychle rozvíjela, zaměstnávala stovky lidí, v podniku byly uplatňovány moderní technologie a nové stroje. V roce 1823 v něm byl použit první hydraulický lis na sukna. O čtyři roky později byly tovární provozy bratrů Schoellerových osvětleny jako první v monarchii plynovými lampami. Známou osobností se stal Gustav Phillip Schoeller (1866–1950), který v Brně vedl vyhlášený umělecký salon, či Phillip Wilhelm Schoeller (1845–1916), který se proslavil jako umělecký fotograf ve Vídni. Neslavně se do brněnského povědomí naopak zapsal Phillip Alois Schoeller (1892–1977), který rodinnou firmu převzal v roce 1933. Sympatizoval s nacisty, byl ilegálním členem NSDAP a během druhé světové války získal v tehdejší Třetí říši vysoké politické postavení.

Offermannovi

V roce 1851 začala firma zavádět mechanické tkalcovské stavy, a to jako první na Moravě. V 90. letech 19. století měla Offermannova továrna tzv. uzavřený výrobní cyklus, na kterém se podílely tři parní stroje a na dvanáct desítek mechanických tkalcovských stavů. Foto: Archiv města Brna

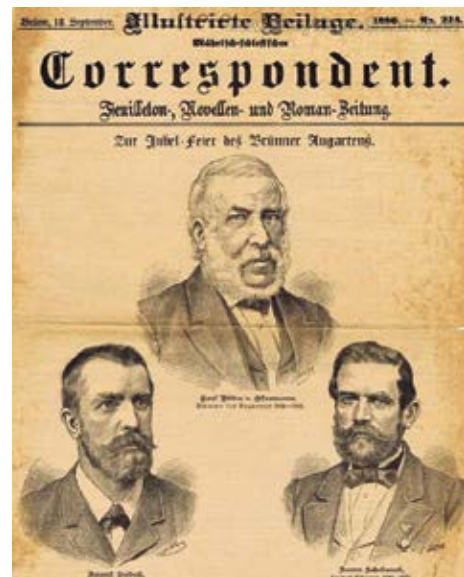
Offermannovi byli nejdéle podnikající rodina v „moravském Manchesteru“. Brno neopustili po vzniku Československé republiky v roce 1918 a zůstali i po nacistické okupaci. Jejich stopa na Moravě končí až před koncem války v brněnském pochodu smrti koncem května 1945.

Johann Heinrich Offermann (*1748, †1793) přichází do Brna z Porýní a začíná pracovat v Köffillerově manu-faktuře jako skladník a posléze i jako pokladník. Odchází po deseti letech v roce 1776, kdy dostává povolení podnikat a vyrábět jemná sukna. Neměl mnoho peněz, na rozšíření podnikání si vypůjčil peníze od obchodníka Herzogenratha z Norimberku.

Offermannova továrna

V roce 1787 koupil na předměstí Náhon dům U velkého střevíce (na místě OD Tesco u hlavního nádraží), zbořil jej a za 13 000 zlatých postavil novou patrovou textilku. Firmě se dařilo, a tak mohl za další čtyři roky koupit vedle stojící pozemek a na něm postavit další halu za 5 000 zlatých, kde měli být soustředěni postřihači. Hala sloužila jako sušárna vyprané vlny a valchovaných suken na trámech. V zimě byla úsporně vytápěna dřevem. Součástí jeho manufaktury byly přadlácké dílny, apretura, barvírna a také valcha – většina provozů byla soustředěna kolem uzavřeného dvora.

Offermannové také podporovali rozvoj Brna, zaplatili přeměnu Lužánek v anglický park nebo založení Denisových sadů. V roce 1869 zavedli první hromadnou dopravu v podobě koněspřežky, jezdící mezi dnešním Moravským náměstím a Královým Polem. Převážně z jejich prostředků také vyrostlo nové Moravské průmyslové muzeum na Husově ulici.

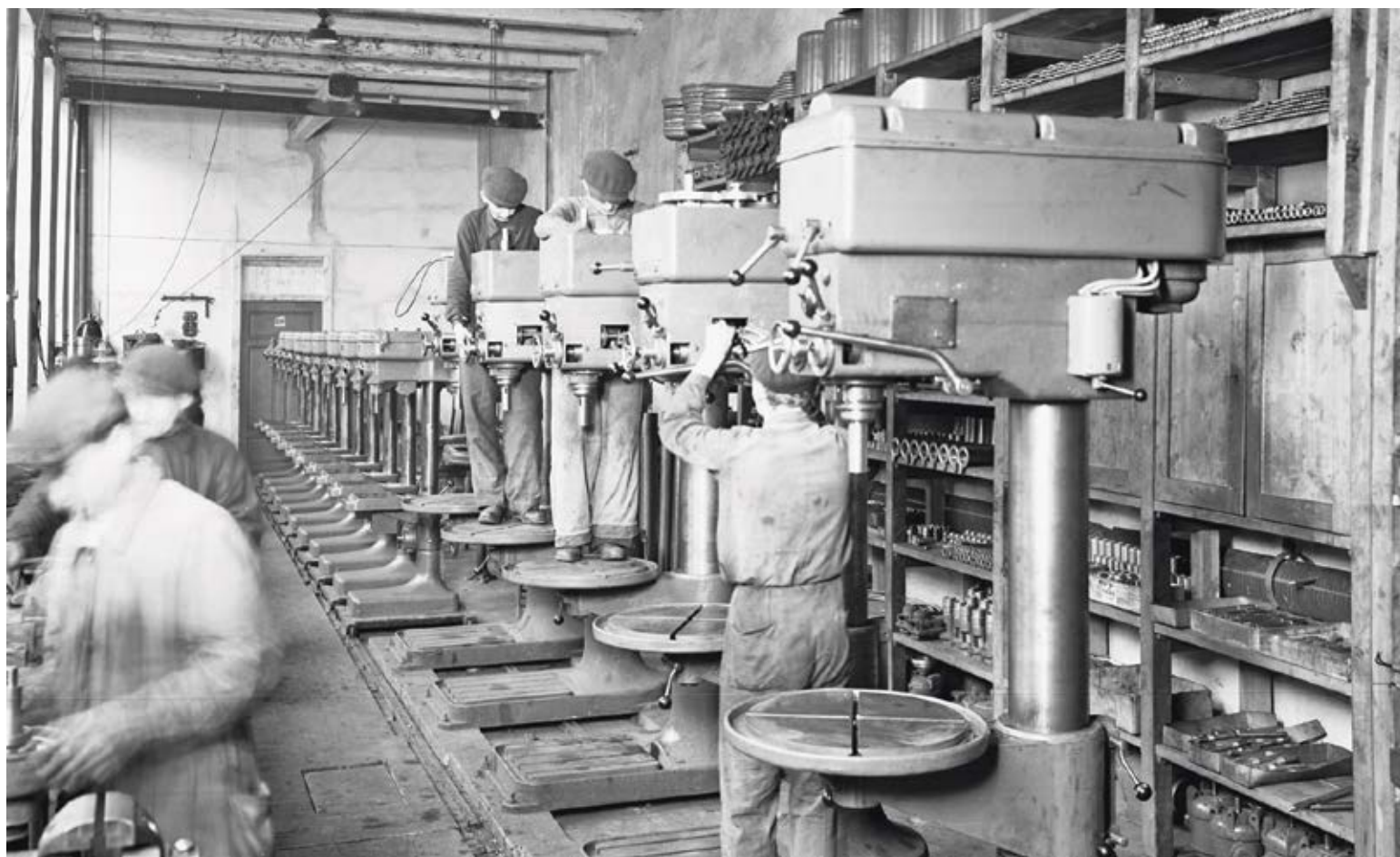

Karl Offermann (ředitel parku Lužánky) a zahradníci Anton Schebanek a August Siebeck na fotografii z 1886. Foto: výstřižek z novin Mährisch-schlesischer Correspondent z roku 1886

Synové a další generace

Po smrti zakladatele textilky vedení firmy převzali synové. Firma byla velmi úspěšná, Offermannovo zboží bylo známé po celém světě. V letech 1870–72 měla také firma podíl např. v přádelně mykané příze Flesch & spol. ve Veveří na Lidické ulici. V letech 1882–90 vytvořili Offermannové zájmový svazek s firmou Adolf Löw & syn, zaměřili se na výrobu vojenských suken a dodávali své zboží rakousko-uherskému eráru. Dvakrát se po Offermannovi pojmenovala stejná ulice (dnešní Vlhká), a to v letech 1890–1918 a 1939–1945.

Mathias Nowitzky a Wilhelm Hoffarth

Pohled do dílny, v níž se zhotovují stojanové vrtačky. Provoz firmy Wilhelm Hoffarth. Neznámý fotograf, 1942. Foto: sbírka Technického muzea Brno

Orientace brněnského strojírenství na potřeby vlnářské výroby se na konci 19. století zachovala pouze u několika specializovaných firem. Mezi nimi byl strojírenský podnik Mathias Nowitzky zaměřující se na barvicí a úpravářské stroje a zámečnictví Wilhelm Hoffarth.

V jejich tradici pokračovala socialistická produkce barvicích aparátů z nerezavějící oceli v kovozávodě na Dornychu 62, v místě, kde původně firmy sídlily.

Rychlý vzestup

Mathias Nowitzky založil v roce 1856 strojírnou, která už zanedlouho po svém vzniku patřila mezi větší dílny. Podnik byl vybaven jedním parním strojem od firmy Ernst Krackhardt z Brna. Dále se v závodě nacházel také jeden stacionární motor vlastní výroby z roku 1865, jenž poháněl 9 strojů. V roce 1898 se vedení podniku ujali Nowitzkyho synové Hugo a Robert. V letech 1914–1918 se výroba potýkala s problémy. Později byla prokura udělena synovi Roberta, Ing. Brunovi Nowitzky, který se stal roku 1928 společníkem firmy, přeměněné ve veřejnou obchodní společnost Mathias Nowitzky, továrna na váhy a stroje v Brně, Dornych 62.

Nový majitel a konec podniku

Pravděpodobně pod vlivem válečných událostí závod dne 20. července 1939 kupuje Wilhelm Hoffarth a přebírá i původních 22 zaměstnanců. Hoffarth působil nejprve (od 1913) na ulici Krapfengasse 11 (dnes Kobližná), kde také bydlel. Několikrát se stěhoval, až zakotvil na adrese Arcivévodů Bedřicha č. 67 (Erzherzog-Friedrich-Strasse, dnes Křenová). Byl velmi podnikavý a svou nabídkou a možnostmi zanedlouho ovládl místní trh. Od roku 1926 již vyráběl stroje z nerezavějící oceli značky Antikoro – Rostfrei. Do té doby byly barvicí stroje ze dřeva a korodujících kovových dílů. Zavedl také novinku – výrobu tlakových barvicích aparátů typu Hoffarth pro textilní podniky, zejména vlnářské továrny, kterých bylo v Brně velké množství. Firma na konci druhé světové války vyhořela a dílny byly zdemolovány. ✕

↓ K dostání

v infocentrech TIC a na
darkyzbrna.cz

JOJO →

POUZDRO →

KOSMETICKÁ
TAŠKA ↓

KREJČOVSKÝ
METR ↓

KOLOVÁ
SUKNĚ →

ŠITÍČKO →

B | R | N | O

TIC BRNO

TEXTILIE POCHÁZÍ Z PRODUKCE
NOVÉ MOSILANY V BRNĚ

Tugendhatovi

Onyxová stěna v interiéru vily Tugendhat pochází z pohoří Atlas v Maroku. Foto: Archiv města Brna.

Vila Tugendhat, dílo Miese van der Rohe, patří mezi světově nejznámější funkcionalistické stavby. Jaký je ale příběh rodiny, která si vilu u slavného stavitele objednala a obývala ji až do příchodu druhé světové války? V následujících řádcích se seznámíte s několika generacemi Tugendhatů a projdete s nimi od 19. století až do dneška.

Na přelomu 19. a 20. století patřili Tugendhatovi mezi úspěšné brněnské podnikatele v textilnictví. Prvním Tugendhatem v Brně byl Hermann (1834–1902), který sem přišel v roce 1854 z polského Bielska. Založil zde s podnikatelem Moritzem Meilerem textilní firmu, oženil se s rodilou Brňankou Marií (roz. Löwovou, 1844–1912) a měl s ní jedenáct dětí. A jeho početné potomstvo se již postaralo o to, aby rodinné podnikání vzkvétalo a aby jméno Tugendhat znal o několik desetiletí později takřka celý svět.

Rodinný podnik

Pravda, Hermann z 19. století by si nejspíš přál, aby jméno Tugendhat proslulo díky úspěchům v textilním průmyslu, světovou slávu však tomuto jménu nakonec přinesla stavba funkcionalistické vily. Alfred Löw-Beer koupil parcelu (a financoval celou stavbu vily) pro svou dceru Gretu a jejího manžela Fritze Tugendhata, vnuka Hermana a Marie a syna Emila Tugendhata. Emil (1867–1928) byl úspěšným podnikatelem

Vášnivý šachista

Emil Tugendhat patřil k výborným šachistům a účastnil se i šachových turnajů. Poté co se turnajů přestal zúčastňovat jako soutěžící, štedře přispíval na jejich konání.

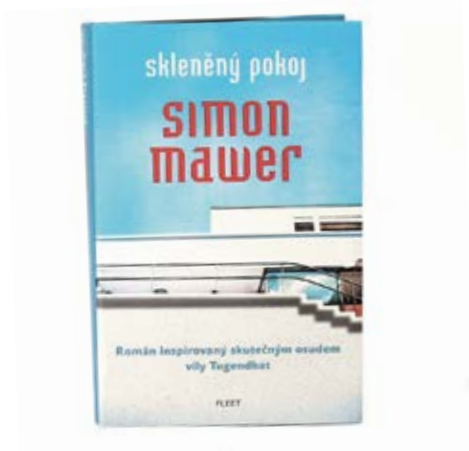
v textilnictví a byl také společensky velice oblíbený. Rozšířil otcovo podnikání, když se stal ředitelem firmy Max Kohn, která vlastnila továrnu na jemná sukna a česané zboží, se

V létě 2017 se vila Tugendhat stala jedním z hlavních témat projektu MEETING BRNO. V rámci tohoto festivalu se mimo jiné konalo i setkání s přeživšími rodiny Tugendhatových a Löw-Beerových. Foto: archiv MEETING BRNO

Skleněný pokoj Tugendhatovy
nenadchl. Román Simona
 Mawera z roku 2009
 s názvem Skleněný pokoj je
 inspirován příběhem rodiny
 a jejího domu. Autor přiznává,
 že si celý příběh vyfabuloval,
 ovšem mnoho lidí považuje
 popsání příběhu rodiny z vily
 za skutečný. Děti Fritze
 a Greta Tugendhatových
 se proti knize výrazně
 ohradily a označily ji za plnou
 výmyslů poškozujících dobré
 jméno rodiny.

**Greta se poprvé provdala v roce 1922
 ve Vídni za průmyslníka Hanse Weisse,
 manželství ale nebylo příliš šťastné a po šesti
 letech se rozpadlo. Brzy po rozvodu se provdala
 podruhé, za Fritze Tugendhata, s nímž se znala
 od dětství. Společně požádali Ludwiga Miese
 van der Rohe o projekt rodinného
 domu, tedy budoucí vily Tugendhat.**

sídlem na Offermannově ulici (dnešní Vlhká). Továrnu založil v roce 1855 průmyslník ve vlnářství Max Kohn (1834–1900) a Emil Tugendhat ji spravoval od roku 1896. Postupně do firmy zapojil i syny Hanse a Fritze. Emil Tugendhat žil velmi společenský život, hrál skvěle šachy a tenis a údajně byl ozdobou každé sešlosti brněnské smetánky. Podnikatelsky velmi úspěšný byl i jeho mladší bratr Benno Tugendhat (1877–1942), který se společně s Siegmundem Feldhendlerem provozoval firmu na třídění hadrů, výrobu umělé vlny a přadlárnou pod názvem S. Feldhendler et Comp. v ulici Velká Nová (dnešní Lidická). Také další ze sourozenců Tugendhatových se podíleli na rozvoji rodinného podnikání – synové pracovali v rodinných firmách a některé dcery se provdaly za textilní průmyslníky.

Tugendhatovi drželi velmi při sobě, v podnikání si pomáhali a rodina postupně bohatla. Jako bohatí podnikatelé se také angažovali v sociálních otázkách Brna a zasloužili se například o vznik tzv. spolkové čtvrti v Černých

Polích. Jednalo se o padesát domků pro dělníky z továren. Charitě se věnovala i Greta Tugendhatová (1903–1970), která byla předsedkyní Ligy za lidská práva v Brně.

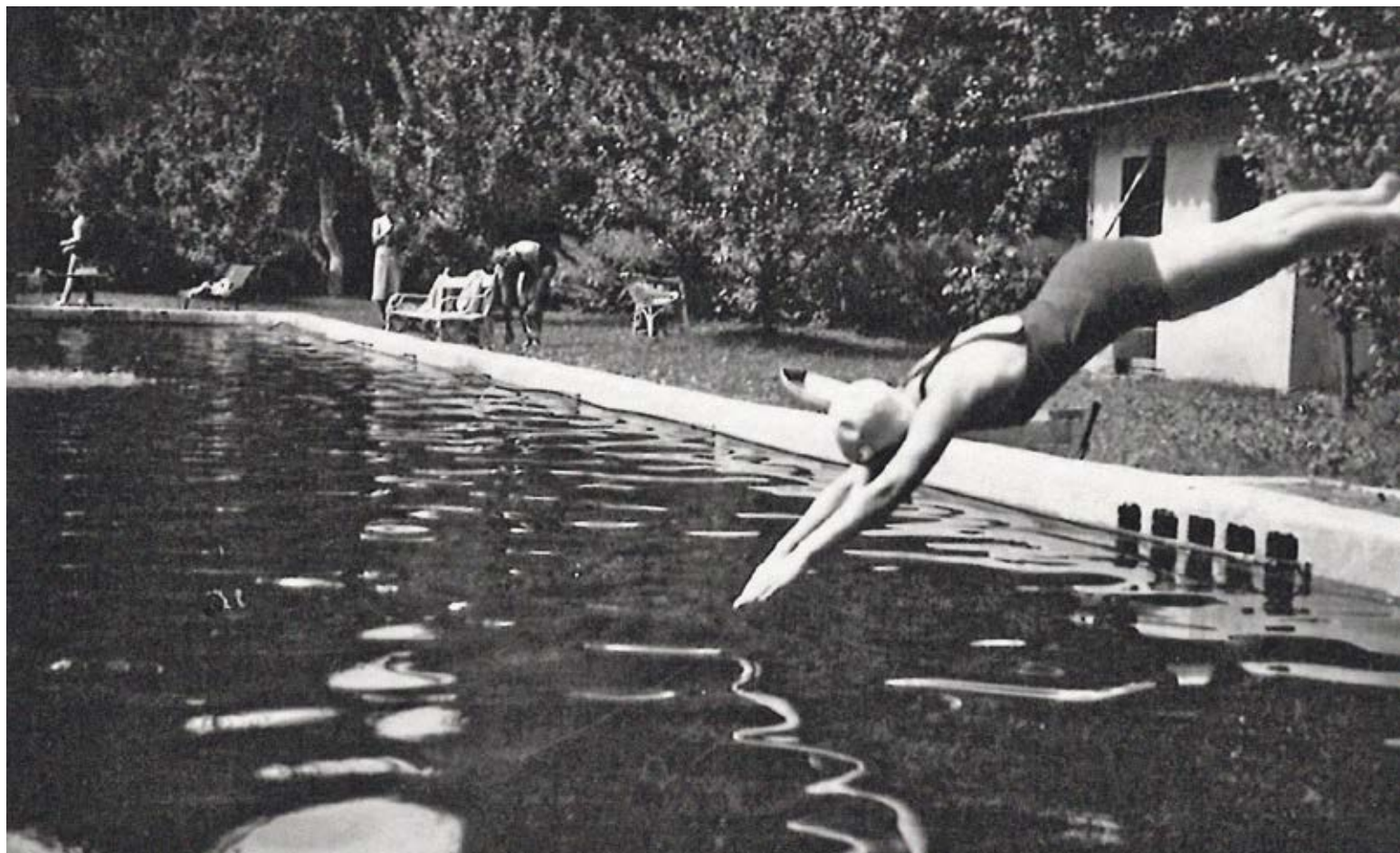
Emigrace a poválečný život

Zdrámé podnikání tří generací Tugendhatových ukončila druhá světová válka. Před příchodem nacistů někteří Tugendhatovi emigrovali do zahraničí, Fritz s rodinou odešel do Švýcarska a následně do Venezuely. Benno byl během války zastřelen a někteří z Tugendhatových zahynuli v koncentračních táborech, včetně Fritzovy matky Marie a bratrance Erwina s rodinou. Po válce jim byl veškerý majetek zabaven, vila Tugendhat propadla městu a továrna Max Kohn se stala spolu s dalšími firmami z okolí součástí národního podniku Mosilana. Během socialistického hospodaření a ani po něm už však podniky nedosáhly své dřívější prosperity a slávy.

**Není továrny Tugendhat.
 Rodina Tugendhatových
 nepodnikala pod svým jménem,
 neboť ovládnutým podnikům
 zanechávala jejich původní
 zavedené názvy. Tugendhatovi
 vlastnili vlnářskou firmu
 Max Kohn a přadlárnou
 S. Feldhendler et Comp.**

Pojátkem žijících potomků Tugendhatových s Brnem zůstává vila Tugendhat. Ještě v 60. letech 20. století Brno a vilu navštěvovala Greta Tugendhatová, po její smrti se mluvčí rodiny Tugendhatových ve věci vily stala dcera Greta a Fritze Tugendhatových Daniela Hammer-Tugendhat, která je historičkou umění, působí na univerzitě ve Vídni a byla předsedkyní mezinárodní komise THICOM, dohlížející na památkovou obnovu vily Tugendhat v letech 2010–2012.

Löw-Beerovi

V parku za Malou vilou ve Svitávce měli Löw-Beerovi bazén. Foto: se svolením Spolku Löw-Beerovy vily Svitávka

Rodina Löw-Beer představovala od 19. století do počátku století 20. jedny z nejvýznamnějších a nejbohatších jihomoravských podnikatelů. S příběhem několika generací Löw-Beerů se můžete seznámit na následujících stránkách.

Už jen to jméno Löw-Beer, odkazující na lva a medvěda, jako by je předurčovalo k síle, moci, hrdosti. Ve skutečnosti je však příjmení Löw-Beer výsledkem úředně nařízeného přejmenování všech Židů z roku 1788 na novou německou variantu příjmení. Jméno Löw-Beer pravděpodobně vzniklo poněmčením hebrejských jmen židovských manželů z Boskovic Löbl/Löb a Beerová, ovšem s jistotou původ příjmení prokázán nebyl. Avšak co různí zvou i zváno jinak vonělo by stejně, a proto Löw-Beerovi, ať už je původ a význam jejich příjmení jakýkoli, byli v Brně 19. a 20. století významným a mocným rodem.

Z Evropy až do jižní Afriky

Různí členové dynastie napříč několika generacemi podnikali zejména v oblasti textilního průmyslu a cukrovarnictví, ale byli aktivní i v jiných oborech. Koncem 19. století byly jejich vlnářské závody nesmírně úspěšné a ve 30. letech 20. století měli Löw-Beerovi pobočky v Německu, vlastnili další malé podniky v Evropě a jejich zboží bylo exportováno i do jižní Afriky a Ameriky.

Kde je Löw-Beerova ulice?

Ačkoli se Löw-Beerovi téměř sto let podíleli na industriálním, architektonickém i společenském rozkvětu Brna, město jim mnoho vzpomínkových artefaktů nevěnovalo. Löw-Beerovu ulici byste v Brně hledali marně, i když v roce 1911 v brněnských Štýřicích byla. Löw-Ber-Gasse byla pojmenována po Jonasi Löw-Beerovi [1845–1924], ale už v roce 1919 byla přejmenována na ulici U Linie. Od roku 1946 dodnes se ulice jmenuje Celní.

Jednou z největších továren, kterou rozvětvená rodina Löw-Beer provozovala, byla Aron und Jakob Löw-Beer's Söhne založená kolem roku 1820 bratry Aronem a Jakobem. V roce 1877 se působiště továrny přesunulo z Brněnce do Brna na ulici Ungartovu (dnešní Václavská). Ve vedení továrny se vystřídal několik Löw-Beerů, jmenujme alespoň Jonase Löw-Beera (1845–1924), který byl také členem městské samosprávy v Brně a spolu s manželkou Linou se věnoval charitativní činnosti. Během první světové války založil vývařovnu polévky pro válečné uprchlíky, která následně fungovala jako jídelna pro chudé (již pod správou Židovské obce Brno). V brněnských Štýřicích po něm byla pojmenována ulice Löw-Beer-Gasse (dnešní Celní).

Honosné vily i dělnická kolonie

Moses Löw-Beer byl název další významné továrny rodiny Löw-Beer. Ta měla původně sídlo ve Svitávce a v roce 1862 byla postavena nová továrna v Brně na ulici Křenové (dnešní Čechyňská). V té době firmu vedl Max Löw-Beer (1829–1887), který ze Svitávky přesídlil do Brna. Stejně tak i jeho syn Alfred Löw-Beer (1872–1939), který se z jedné honosné vily ve Svitávce stěhoval přímo do druhé honosné secesní vily na Sadové ulici (dnešní Drobného) v Černých Polích. Tato čtvrť byla mezi Löw-Beerovými oblíbená, vlastnili zde několik vil, např. Arnoldovu vilu, v níž bydlela Alfredova sestra Cecilie, a poťazmo i vilu Tugendhat, kterou obývala Alfredova dcera Greta s rodinou. Další oblíbenou lokalitou Löw-Beerových byly Pisárky, kde různým členům dynastie patřilo celkem sedm rodinných domů.

Kromě vil a rodinných domů vlastnili Löw-Beerovi také činžovní domy a nechali vystavět i bydlení pro dělníky – kolonii domků pro přestárlé dělníky na Veslařské ulici v Brně nebo kolonie domků pro dělníky v Půlpecnu a v Brněnci, kde měly továrny Löw-Beerových rovněž své pobočky.

Podnikání Löw-Beerových i jejich život v Československu ukončila druhá světová válka. Stejně jako jiným židovským rodinám i jim hrozilo odvedení do koncentračních táborů, proto většina Löw-Beerových koncem 30. let emigrovala. Továrny i domy byly obsazeny během války Němci, později majetek Löw-Beerových zkonfiskoval československý stát. ✕

Velká a malá.

Firma Moses Löw-Beer měla své továrny ve Svitávce a v jejich těsné blízkosti si nechali Löw-Beerovi postavit soukromé domy. Jednalo se o dvě vily, tzv. Velkou vilu a Malou vilu, obě navrhl a realizoval na počátku 20. století brněnský architekt Josef Nebelhostený (1852–1921). Velká vila je secesní stavba takřka zámeckého charakteru, Malá vila má charakter příměstského letohrádku. Dnes ve velké vile sídlí Malé muzeum rodiny Löw-Beer, malá vila je soukromým rodinným domem.

Foto: archiv Muzeum Brněnska

Alfred Löw-Beer (1871–1939) měl již před první světovou válkou osobní automobil a vždy, když s ním zajižděl do Ořešína, kde měl pronajatou honitbu, budilo to u místních značné pozdvižení.

Fritz Löw-Beer (1906–1976) byl milovníkem východoasijského umění a své exponáty uchovával v tzv. Velké vile ve Svitávce, jejíž patro si nechal přestavět do funkcionalistického stylu podle vily Tugendhat. Fritzova sbírka je uložena v Linden-Museum ve Stuttgartu.

Textilní továrna Löw-Beerů v Brněnci. Foto: reprodukce z publikace Gross Industrie Österreichs, Wien 1898

Stiassni

Susanne Stiassni byla vášnivou šermířkou a na její počest se ve vile Stiassni pořádá Šermířský turnaj o pohár Zuzanky Stiassni. Na fotce s otcem Alfredem.
Foto: Soukromý archiv rodiny Stiassni-Martin

Stiassni představovali další z židovských rodin úspěšně podnikajících v textilnictví v Brně 19. a 20. století. Původně pocházeli z Bučovic a stejně jako řada jiných židovských průmyslníků se ve druhé polovině 19. století přesunuli do Brna. Diskriminační zákon totiž Židům až do roku 1848 zakazoval zakládat podniky v Brně, proto mnoho z nich provozovalo své podnikání v okolních městech a až během 50. let 19. století se přesunuli do Brna.

Rudolf Stiassni založil textilní manufakturu v Bučovicích a do Brna ji později převedli dva jeho synové Nathan (1841–1904) a Josef (1843–1916). Okolností odchodu z Bučovic byly poměrně dramatické, Rudolf údajně po předchozí hádce zbil a vyhnal svou křesťanskou služku, což vyvolalo v Bučovicích velké protizidovské nepokoje. Rudolf se proto rozhodl ukončit činnost manufaktury v Bučovicích, přenechat podnikání synům a sám se přestěhoval do Vídně.

Rozšiřování výroby

Bratři Stiassni podnikali v Brně od roku 1868. Jejich firma Brüder Stiassni sídlila nejdříve v areálu na říčce Ponávce v Kožené ulici (dnes proluka na ulici Koliště), později se přesunuli do Bochnerova paláce na ulici Nadační (dnešní Přízova). Továrnu s novorenesančním palácem získali Stiassni po smrti Edmunda Bochnera (1832–1903), německého šlechtice podnikajícího ve vlnářství a cukrovarnictví. Zpočátku se výroba Stiassných orientovala na výrobu levných pánských látek, postupem času se rozšířila na výrobu látek

Expanze do Chorvatska. Stiassni vybudovali další továrnu v chorvatském Varaždinu, kterou pravděpodobně vedl Ernst, mladší bratr Alfreda Stiassni. Ernst byl velkým fanouškem fotbalu, konkrétně Slavia klubu v Praze, a podle něj založil v roce 1931 ve Varaždinu fotbalový klub Šlavija Varaždin ŠK. Stadion se nacházel přímo před vchodem do továrny.

různých druhů, suken, plédů a flanelů. Látky prodávali na trzích v monarchii a vyváželi až do Orientu.

Do rodinné firmy se zapojili Josefovi synové Rudolf, Alfred a Ernst. Alfred Stiassni (1883–1961) vedl továrnu spolu s bratrem Ernstem až do roku 1938, kdy musel uprchnout před holokaustem do zahraničí. V Brně po sobě zanechal kromě prosperující továrny také modernistickou vilu, kterou si nechal ve 30. letech 20. století postavit v Brně-Pisárkách podle návrhu architekta Ernsta Wiesnera.

Hermine a Alfred Stiassni. Foto: archiv Marie Strakové

Základ Vlněny

Během okupace byla továrna Gebrüder Stiassni zabavena a prodána, ihned po válce byla zkonfiskována a začleněna do Moravskoslezských vlnářských závodů n. p., později se stala základem jednoho ze závodů Vlněny. Vila Stiassni v Pisárkách byla po válce využívána jako reprezentativní ubytování pro významné hosty Brna, tehdy se jí začalo říkat „vládní vila“. Dnes je vila zapsána v seznamu nemovitých kulturních památek a je i s rozlehlou zahradou přístupná veřejnosti.

Alfred se ženou Herminou a dcerou Susanne (1923–2005) odešli v roce 1938 do emigrace. Jejich cesta vedla do Londýna a přes Brazílii do Hollywoodu, kde se usadili. Ani v zahraničí však rodina Stiassni na podporu československého státu nerezignovala. V dobovém tisku tak můžeme najít například následující zmínku: „Firma br. Stiassni, továrna na vlněné zboží v Brně, složila u zemského presidenta moravskoslezského částku jeden milion Kč na obranu státu.“ Susanne se v USA v roce 1946 provdala za syna ruských židovských emigrantů Leonarda (pův. Leonida Victora Matveeva), později manželé přijali příjmení Martin. Potomci Stiassných žijí v Hollywoodu dodnes, dokonce někteří oživují rodinnou historii spjatou s Brnem – vnučky Susanne Yenny Martin a Daria Martin navštívily v roce 2017 brněnskou vilu Stiassni a Daria Martin, která je dokumentaristkou, ve vile natočila krátký film podle deníků snů své babičky.

Bytová nouze a přepych továrníků.

V souvislosti s bytovou nouzí ve 30. letech vyšel v Rovnosti článek opírající se do luxusního bydlení podnikatelských rodin. „Popatřeme jen, jak se daří fabrikantům, velkoobchodníkům, bankovním ředitelům a všem podobným bařtipánům. Stačí si všimnouti provokativní nádhery fabrikantských vil... Arnošt Stiasny má vilu v ulici Květné č. 34 s 12 pokoji pro 2 osoby. Alfred Stiasny v ulici Hroznové č. 7 s 15 pokoji pro 2 osoby. A tak bychom mohli vypočítávat dále a pak teprve pochopíme, jak je možno, že v Brně jest katastrofální bytová nouze...“

Milovníci Tatry. Stiassni měli ve velké oblibě automobily značky Tatra a v kopřivnické výrobě jich zakoupili hned několik. Začali menším modelem T 11 a potom kupovali další, větší T 30 a T 52. Je zajímavé, že také koupili dvě Tatry 57, což byl spíše všední model, pravděpodobně tento model zakoupili do továrny pro zaměstnance.

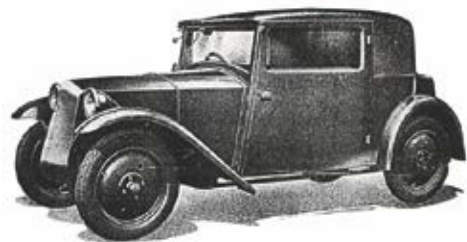

Foto: archiv vily Stiassni

Potok Ponávka se v současnosti vlévá do Cacovického náhonu, na fotce zachycena stavba stoky přes Ponávku. Foto: Archiv města Brna

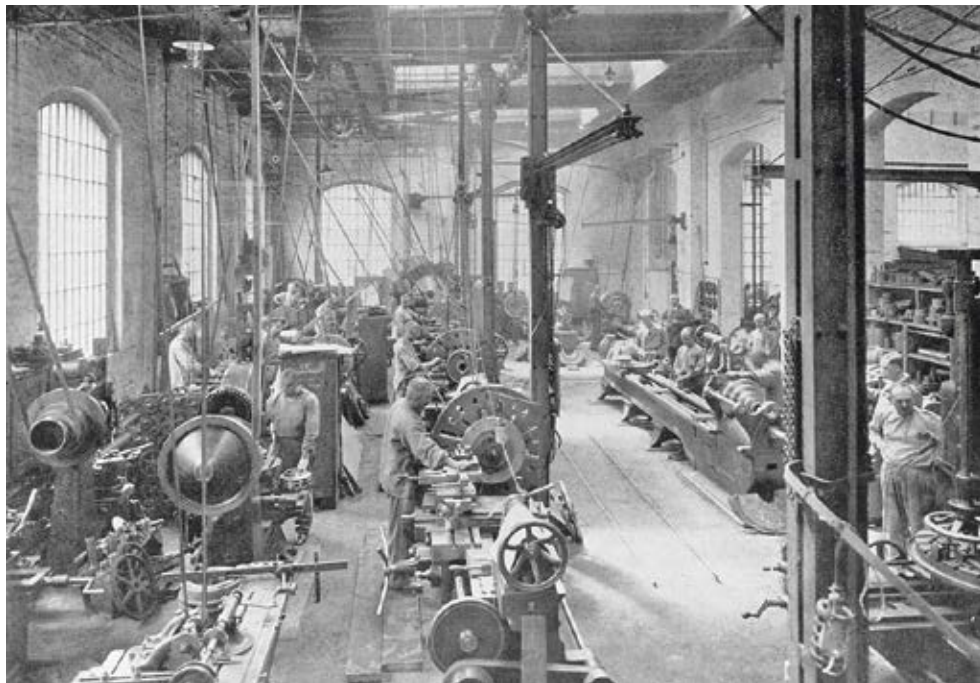
Vodní toky

Určujícím prvkem života na Starém Brně byla odjakživa voda. Brod přes řeku Svatku v místech pozdějšího Kamenného mostu spojujícího ulice Poříčí a Vídeňská sloužil již v 6. století cestujícím obchodníkům, a tvořil tak ze vznikající osady významnou obchodní křižovatku. O mnoho století později pak rodící se textilní průmysl.

Faktem však zůstává, že žádná z brněnských textilek nevznikla přímo na některé z těchto řek. Bylo to tím, že neměly dostatečný průtok vody, potřebný k pohánění textilních provozů. A proto továrny rostly na člověkem uměle vytvořených vodních tocích, náhonech a strouhách. Ani náhony ale nebyly budovány pro tento účel. Měly většinou středověký původ a původně poháněly brněnské mlýny, takže textilky je využily víceméně druhotně.

Městské náhony

Když půjdeme po proudu Svitavy, jako první potkáme náhon Obřanský, následuje náhon Cacovický na pomezí Husovic a Maloměřic, přes Starou osadu tekla Svitavská strouha (dnes neexis-

↑ Parní stroj vzniknuvší na počátku 19. století byl zařízením umožňujícím dílnám a továrnám nezávislost na vodních tocích a rozmarech přírody. Předchozím univerzálním motorem veškerého průmyslu (nebudeme-li počítat lidské a zvířecí svaly) bylo vodní kolo. Spojujeme si jej nejčastěji s obilními mlýny, pohánělo ale další rozličná zařízení, dmychalo vzduch, čerpalo vodu či zvedalo náklady. Většina prvních textilních továren potřebovala vodu nejen k pohonu strojů, ale i pro valchování a barvení. Foto: z fondu Technického muzea v Brně

Nové sady a městské lázně

Nové sady byste ještě před 200 lety pravděpodobně dle dnešního vzezření neidentifikovali. Protékal tu Svratecký náhon, u kterého stál Lamplův mlýn, a na místě, kde dnes stojí funkcionalistické lázně, bývala čerpací stanice, která z náhonu čerpala vodu do městského vodojemu v Denisových sadech. Odtud pak voda tekla samospádem do městských kašen. Dominantou prostoru byl vysoký komín, který stál v místech vstupního schodiště městských lázní. Komín patřil k parním strojům pohánějícím čerpací stanici. Náhon na Nové sady přitékal dnešní ulicí Vodní, kde tvořil romantické zákoutí zvané „brněnské Benátky“. Po zřízení nové vodárny v Pisárkách na počátku 20. století bylo rozhodnuto o přestavbě čerpací stanice na lidové sprchové lázně. V té době bylo v budově instalováno 32 sprch s teplou vodou a 6 se studenou. V letech 1927–28 byla budova přestavěna architektem Bohuslavem Fuchsem do dnešní podoby. Vznikly tak velice moderní městské lázně, které město Brno budovalo v místech s velkou koncentrací pavlačových domů bez sociálního zařízení a těmito stavbami zvyšovalo hygienický standard města. Kromě Kopečné byly takové veřejné lázně vybudovány také v Zábrdovicích a na Mendlově náměstí. I lázně na Mendláku byly dílem Bohuslava Fuchse. Kapacita až

7 000 návštěvníků a funkcionalistická budova s převlékárny i bufetem, to byla podoba hlavního prvku náměstí za první republiky.

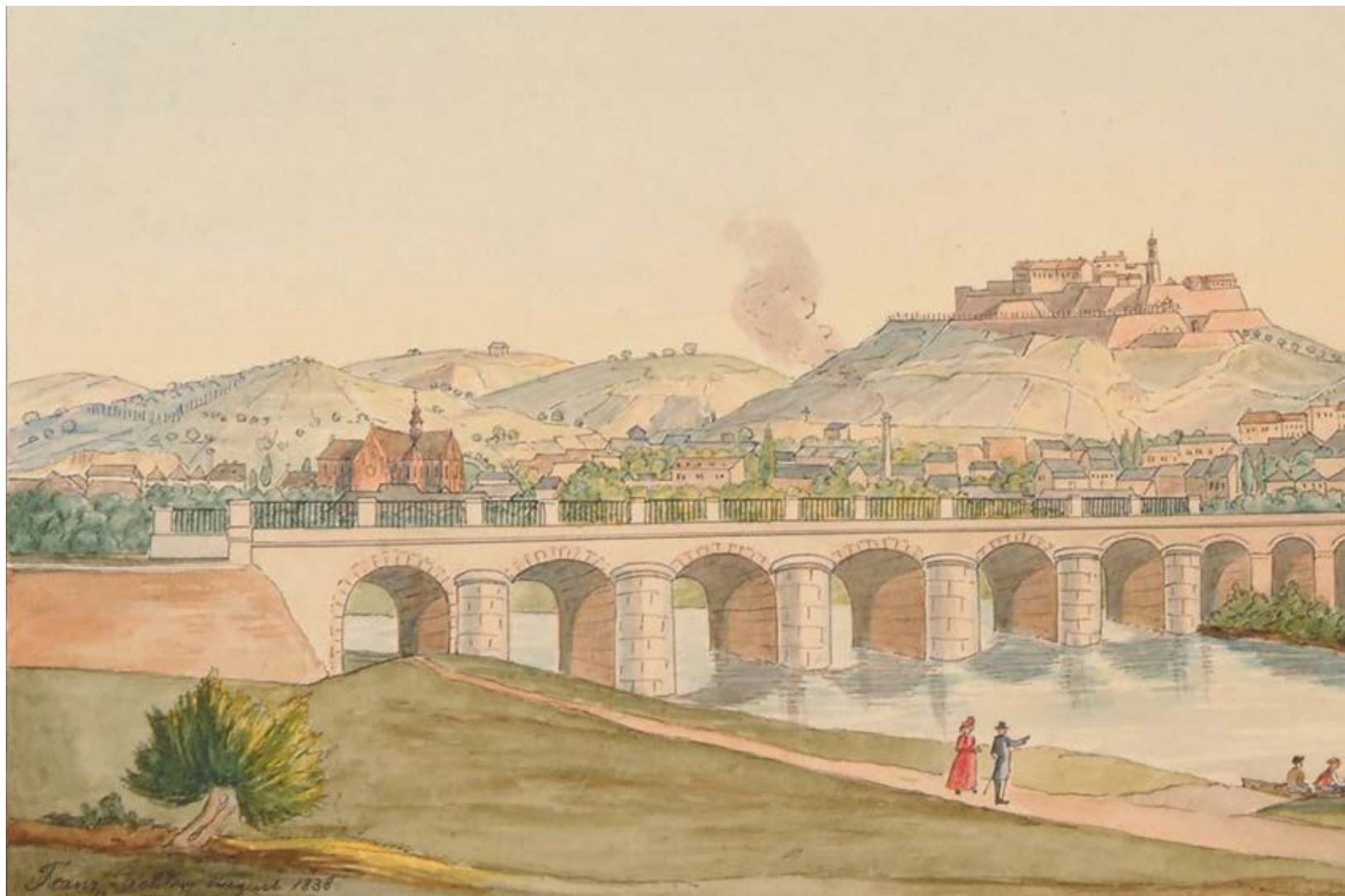
Krátce ke Svrateckému náhonu

Tento již výše zmíněný nejdůležitější vodní tok města Brna se od Svratky odděloval v místech dnešního koupaliště Riviéra. Protékal zahradami, které ležely v předpolí dnešního výstaviště, poháněl kolo Císařského mlýnu na Mendlově náměstí, cestoval částečně po povrchu, částečně pod zemí a hned za Offermannovou továrnou se vléval do Ponávky. Dnes se z tohoto náhonu nezachovalo vlastně vůbec nic viditelného, jedinou jeho připomínkou je propustek pod náspem ze strany Nových sadů vlevo od ulice Úzké. X

tující), nad jezem v Zábrdovicích se odpojuje dodnes existující Svitavský náhon, který se ve Vlhké ulici původně stékal s říčkou Ponávkou a dál pokračoval už jen jako Ponávka, na níž také stálo několik textilek. Z řeky Svratky se odpojoval Svratecký náhon tekoucí od Pisárek přes Staré Brno, Mendlovo náměstí, areál dnešní FNUSA, kde při ulici Hybešově a Václavské stálo několik textilních závodů, a ulicí Vodní pokračoval dál, okolo mlýna přestavěného na čerpací stanici a potom na městské lázně na Kopečné, pod náspem Severní dráhy císaře Ferdinanda, za ním protekl Offermannovou textilkou a za Dornychem se opět spojil s Ponávkou a Svitavským náhonem. Tento náhon zanikl na počátku 60. let 20. století.

5

náhonů se odpojovalo ze 2 brněnských řek

Dobová rytina zachycuje pohled na monumentální železniční viadukt krátce po zahájení provozu v roce 1839. Na stavbu 637 metrů dlouhého viaduktu se 72 oblouky se spotřebovalo mimo jiné přes dva miliony cihel, 80 kubiků vápna nebo 1 600 kubiků písku. Foto: Archiv města Brna

Brno a železnice

Železnice patří k Brnu více než 180 let.
Zkusme nepatrně poodhrnout roušku historie a podívejme se na její začátky i další vývoj.
Koleje první parostrojní železnice v tehdejší habsburské monarchii měly spojit hlavní město Vídeň se solnými doly nedaleko Krakova.
Trasa hlavní trati vedla přes Břeclav, Přerov a Bohumín. Součástí projektu byly i odbočky z hlavní trati do Brna, Olomouce a Opavy.
V březnu 1836 bylo soukromé společnosti Severní dráha císaře Ferdinanda (známé také pod zkratkou KFNB) vydáno císařské privilegium a v následujícím roce se začalo se stavbou prvního úseku z Vídně přes Břeclav do Brna.

Město Brno nebylo jako cíl první železniční trati vybráno náhodou, již tehdy bylo důležitým společenským, politickým ale také hospodářským a průmyslovým centrem Moravy.

První brněnské nádraží

Situování prvního brněnského nádraží nebylo jednoznačné. Uvažovalo se o několika místech jižně či jihovýchodně od dnešního hlavního nádraží v úrovni okolního terénu. Nakonec se zvolila varianta umístění nádraží na fortifikačních pozemcích v blízkosti Ferdinandovy brány, která stála přibližně v ústí dnešní Masarykovy ulice. První brněnské nádraží zabíralo prostor od mostu přes Hybešovu ulici po budovu dnešní pošty. Jednalo se o koncové nádraží, kde dvoupodlažní nádražní budova v empírovém slohu byla umístěna kolmo ke kolejím. Vedle krytých dřevěných dvorů, pod kterou zajišťovaly vlaky s cestujícími, zde byla i další zařízení – výtopny, remízy, ale i skladiště pro překládku nákladního zboží. Novou dominantou města se stal viadukt, který dovedl novou železnici ve výšce přibližně pěti metrů nad okolním

↑ V letech 1903 až 1904 došlo k významné přestavbě hlavního nádraží (budov i kolejíště), které tak získalo téměř dnešní podobu.
Foto: Archiv města Brna

K brněnským zajímavostem patří i nákladní kolejová doprava v brněnských ulicích. Vlečky do některých průmyslových podniků byly napojeny na tramvajovou síť, např. textilky v okolí Václavské ulice nebo podniky v prostoru ulic Kotlářská a Hrnčířská.

terénem od řeky Svratky na brněnské nádraží. Cihelný viadukt se 72 oblouky o celkové délce 637 metrů byl i s návaznými mosty postaven v roce 1838 za pouhé čtyři a půl měsíce.

Spojení s průmyslem

Především tzv. Tišnovka (trať z Brna do Tišnova) a její pokračování na dolní nádraží z roku 1890 přivedly koleje do průmyslové oblasti na pravém břehu řeky Svitavy, což umožnilo následně vybudovat vlečky do řady zdejších průmyslových podniků, například i do přádelny na Cejlu. Přestože „stará Tišnovka“ byla zrušena v roce 1962, s kolejemi tzv. Posvítavského vlečkového areálu se zde setkáme i dnes, např. za parkovištěm obchodního centra Albert na Cejlu. Od roku 1889 odbočovala z původního královopolského nádraží vlečka do jednoho z největších armádních oděvních skladů v monarchii na dnešní ulici Štefánikova.

Stále se rozvíjející brněnský průmysl, především textilní a strojírenský, potřeboval neustálý přísun surovin

a uhlí i expedici hotových výrobků na tuzemské, zahraniční i zámořské trhy. To vše musela zajistit železnice. Na brněnských nádražích tak panoval čilý ruch.

První republika a poválečné období

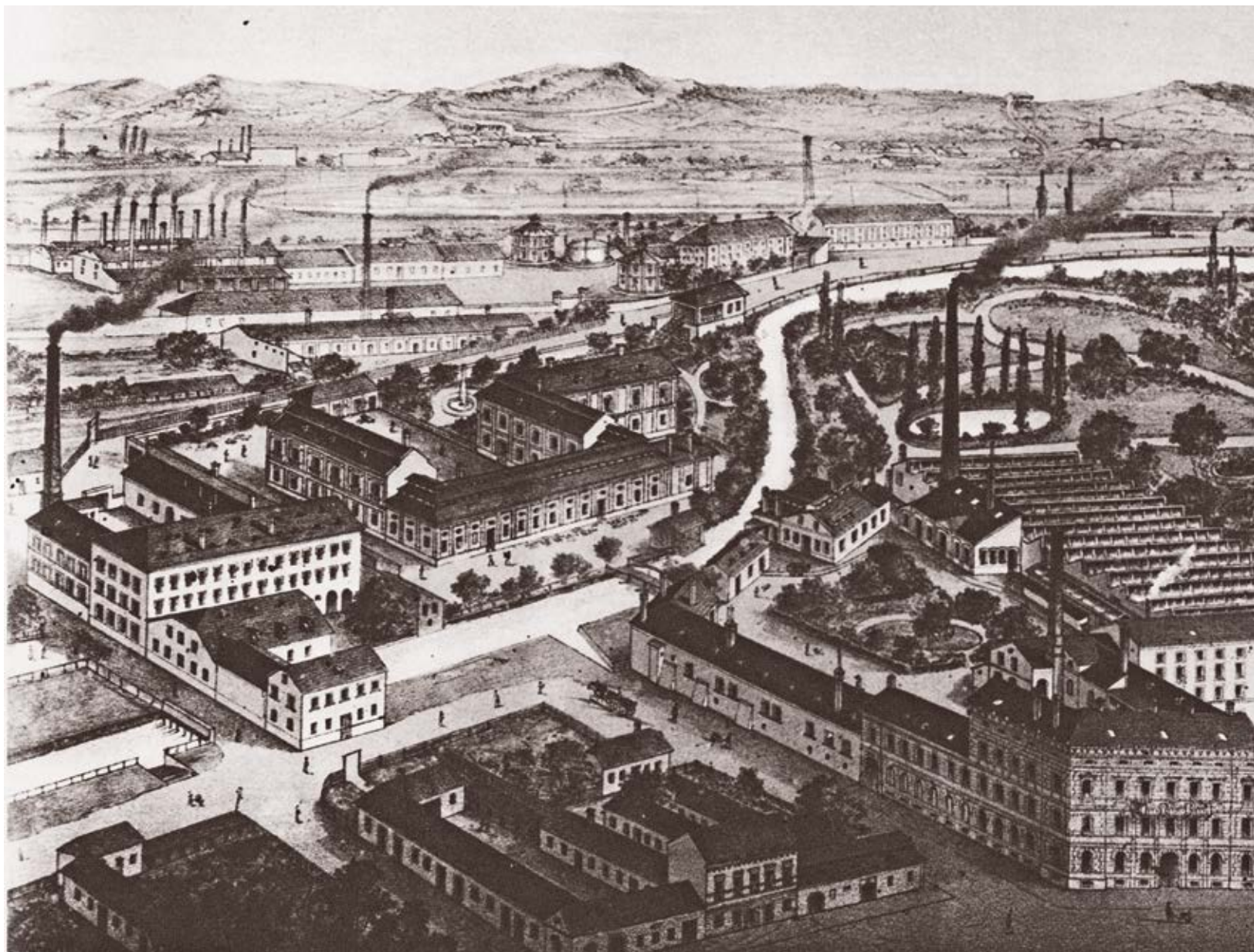
Průmyslová oblast v okolí Cejlu zahrnovala především textilní továrny. Řada z nich nakládala a vykládala zboží na maličkém stísněném nádraží v Zábrdovicích, které nebylo možno rozšířit. Již ve 20. letech minulého století se situace stala neúnosnou. Po tlaku zejména textilních firem přistoupila železniční správa k vybudování tříko-

lejného nákladíště Radlas, které bylo otevřeno v létě 1928. Nacházelo se v prostoru mezi „starou Tišnovkou“ a dnešní ulicí Tkalcovskou.

Nové vlečky do průmyslových podniků se budovaly také v období první republiky i v poválečném období. Poslední významnější událostí v nákladní přepravě bylo otevření kontejnerového překladiště v Horních Heršpicích v roce 1976. Pokles železniční nákladní dopravy v Brně přišel s omezováním výroby a uzavíráním průmyslových podniků v 90. letech minulého století a s rozvojem silniční kamionové dopravy. Dnes převažuje v Brně osobní železniční doprava, jak příměstská, tak i dálková. ✕

2 000 000

cihel bylo použito na stavbu viaduktu

1781

Offermannova továrna zaměstnává 1 000 osob, do konce století navýšili na 2 000.

1802

Ve vlnářství pracovalo 10 000 lidí, v dalších textilních provozech 3 000 lidí.

1823

Bratři Schoellerové jako první používali hydraulický lis na sukna.

1827

Poprvé použito plynové osvětlení v brněnských továrnách.

50. léta

19. století

Nezávislost továren na vodním pohonu, je nahrazen parní silou.

1873

Krach vídeňské burzy. Z 84 továren zůstalo pouze 42.

Továrny

Vlnářství 19. století se dočkalo velkých proměn a úspěchů. Na samotném počátku se odehrál příběh, který i dnes udivuje odvahou protagonistů. Na konci 18. století bylo zřejmé, že pro rozvoj brněnského vlnářství bude potřeba získat nové, výkonnější přádelnické a úpravárenské stroje. Jejich vývoj i konstrukce byla nejrozvinutější v Anglii, ta však na vývoj strojů uvalila embargo a přímou žádost o dovoz strojů do Brna zamítla.

Proto se v roce 1801 do Anglie vypravili starohrabě Hugo Salm-Reifferscheidt a Vinzenz Petke, aby tajně získali plány a propašovali je do Brna. V Anglii se nechali zaměstnat v textilkách, podáři se jim podplatit jednoho konstruktéra a ošálit celníky, takže šťastně dorazili zpět do Brna a s sebou dovezli 18 výkresů strojů, které dodnes uchovává zámecká knihovna v Rájci-Jestřebí. Podle těchto výkresů byly skutečně stroje zhotoveny, ale s jejich sestavením museli pomoci najatí zahraniční konstruktéři. V roce 1802 bylo v Brně již deset soukenických manufaktur, jedna na výrobu vlněného cajku a jedna na výrobu harasového zboží. Pro modernizaci výroby měl rozhodující vliv také vynález parního stroje.

↑ Přádelna C. Sternischie & Comp. na Starém Brně. Tovární budova již nestojí, snímek pochází z roku 1912. Foto: Archiv města Brna

← Areál továren na ulici Cejl a Radlas. Foto: Archiv města Brna

První parní stroj v rakouské monarchii byl dán do provozu právě v Brně v roce 1814 v dílně Christiana Wünsche na předměstí Jircháře. Stroj měl sílu 3 HP a jeho konstruktérem byl skotský podnikatel John Baildon.

1883

Založen Spolek moravskoslezských vlnářských průmyslníků.

1791

V Brně působilo 51 vlnářských firem s celkem 10 441 zaměstnanci.

1913

Ve městě existuje už celkem 70 textilních továren.

1916

Ustanovena Ústředna pro péči o dělníky v průmyslu vlnářském, místopředsedou je Emil Tugendhat.

1919

Založena profesní organizace Svaz moravských průmyslníků, v čele stojí Alfred Löw-Beer.

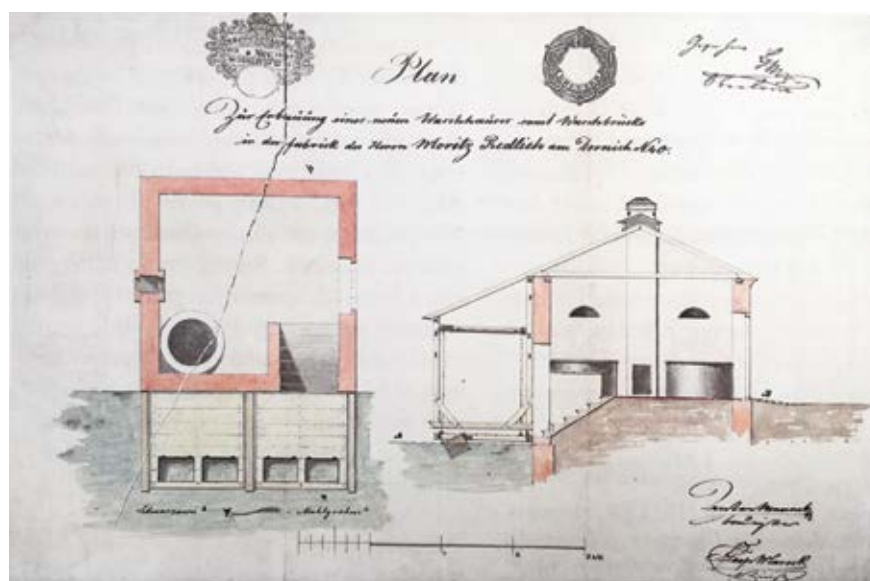
1944

Během náletů zničeny 4 podniky, 13 poškozeno těžce a 15 lehce.

Napoleonské války a následná krize

Vlnářské podniky dále rostly a na jejich úspěchu se podílely napoleonské války odehrávající se mezi lety 1803–1815. Místní podniky pomáhaly oblékat armádu a pomalu zvyšovaly objemy výroby a své zisky. Ovšem po ukončení blokády (formálně byla zrušena 4. 4. 1814) byl trh opět přesycen anglickým zbožím a export ztížen. Továrny se dostaly do potíží a z 23 provozů jich přežilo pouze 7 (např. firma J. H. Offermann).

Krize 20. let se pomalu rozpouštěla a dovedla továrny k modernizaci provozů a k zavádění parních strojů. Pro zavádění parních strojů bylo podstatné,

Plán pro stavbu nové přádelny M. Riedlicha při Svrateckém náhonu z roku 1849. Foto: Archiv města Brna

Strojirna Vilém Hoffarth, v popředí textilní úpravárenský stroj.
Foto: z fondu Technického muzea v Brně

Bezprostředně po válce a rozpadu Rakousko-Uherska se továrny dostaly do situace, kdy musely bojovat se zahraniční konkurencí a současně je vyčerpával závod mezi sebou navzájem.

že nedaleko Brna byly černouhelné doly zásobující město. Po zavedení živnostenské formy podnikání v roce 1859 a po zrušení poddanství, roboty a omezení vůči židovskému obyvatelstvu přišla další vlna rozvoje textilních továren. V Brně se objevily továrny Löw-Beerů ze Svitávky a z Brněnce, bratří Popperů a Moritze Spitze z Bučovic, Lazara Schwarze z Boskovic a dalších.

Dopady první světové války na brněnské vlnářství

Na počátku 20. století se do módy dostaly látky z česané příze vzorované množstvím vazeb. V továrnách se prosadilo větší množství mechanických stavů a definitivně byly opuštěny ruční stavy. Zboží směřovalo na domácí i zahraniční trhy, podle politické situace a válečných událostí. Část zboží putovala do Ruska, část na Balkán. Ovšem anexe Bosny a Hercegoviny v roce 1908 způsobila bojkot rakouského zboží na okupovaném území. Jisté překlenutí doby slibovala Společnost pro dodávky vojenských suken, v níž se angažovalo devět firem z obvodu Obchodní a živnostenské komory v Brně. Vyhlášení války Rakouska-Uherska Srbsku dne 28. července 1914 přineslo nečekané obtíže. Z počátku byly textilky zavaleny objednávkami na zhotovení pokrývek, vojenských suken i civilního zboží pro erár, a proto dostatečně prosperovaly. Postupně zakázek ubývalo úměrně k délce války a vyprázdňenosti státní

pokladny. V textilkách postupně došly zásoby a ty, které zůstaly, byly nuceně použity pouze pro armádní potřeby. Výroba v továrnách na nábytkové tkaniny a na koberce byla zastavena úplně.

Situace byla velmi kritická i po stránce sociální. V roce 1916 byla ve Vídni ustavena Ústředna pro péči o dělníky v průmyslu vlnářském, jejímž předsedou byl zvolen komerční rada Kern a místopředsedou Emil Tugendhat. Podniky měly vyplácet podporu nezaměstnaným dělníkům a dělníkům zaměstnaným méně než 4 dny v týdnu. Vedle toho dostávali zaměstnanci tzv. drahotní příspěvek. Válka přinesla i technické problémy vyvěrající z používání nekvalitních surovin, nedostatečného servisu a válečných rekvizic, kdy byly odstavovány stroje zbavené mědi a kožených pásů.

Brno a jeho vlnářství v kulisách Československa

Rozpad Rakouska-Uherska po prohrané první světové válce vystřelil do světa nové státy, které se ihned a razantně pustily do boje o přežití. Ukázalo se, že na území Československa se ocitly až tři čtvrtiny textilního průmyslu bývalé monarchie. Toto množství továren ve svém celku nemělo šanci uspět na celosvětovém trhu. Nastal boj o zakázky a odbytiště.

Pro vlnářství v Brně byla situace po rozpadu monarchie bolestivá. Továrny ztrácely odbytiště vlivem celních bariér, měnových skoků a politických kroků. Navíc Brno a jeho textilní průmysl byly vnímány jako bašta německé inteligence, a tudíž neměly v očích českých úřadů zcela bezkonfliktní pozici. Ovšem

odběratelé ihned po válce navazovali s továrnami vztahy a žádali osvědčené a kvalitní zboží pro maloobchod i velkoobchod (např. Módní dům Džbáněk v Praze), pro konfekci (na Prostějovsku) i salonní krejčovství (např. Jindřich Ascher v Praze). O jejich přízeň se ucházeli i různí zprostředkovatelé, kteří nabízeli své služby na poli světového obchodu, jako např. Anton Hübl z Ústí nad Labem mající pobočku v Brně či Josef Lounek sídlící v Brně.

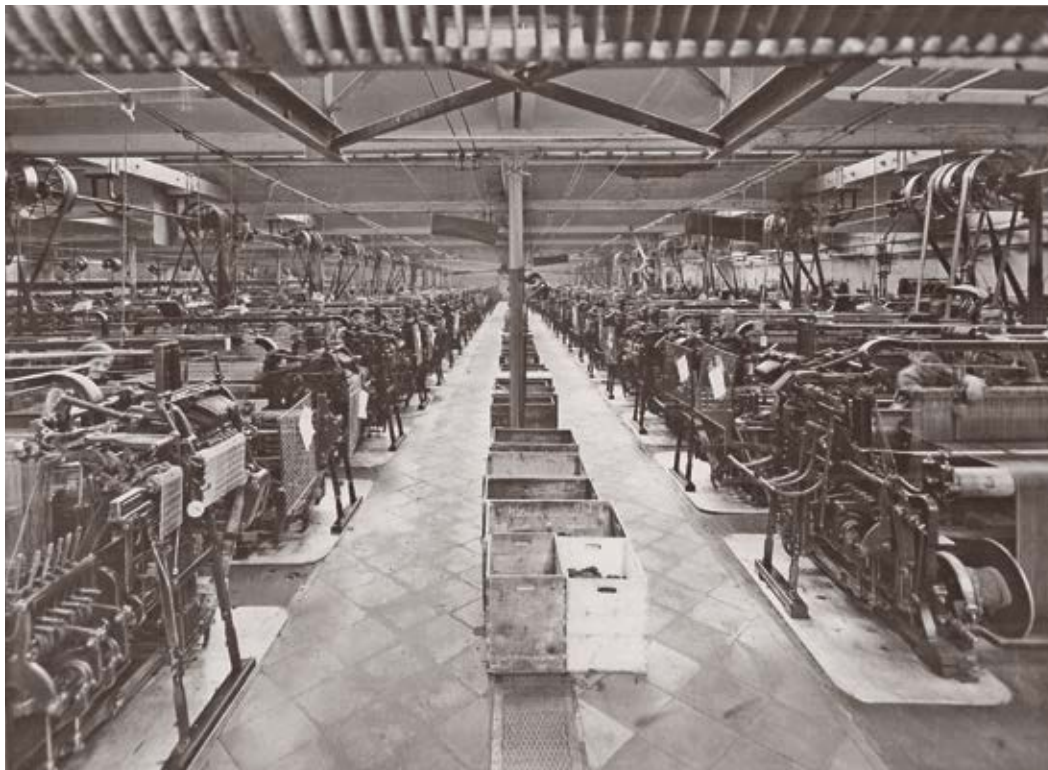
Situace v továrnách se postupně uklidnila. Slibný vývoj přerušila světová hospodářská krize na přelomu 20. a 30. let 20. stol. Zlepšení přišlo od roku 1934 vlivem státních zakázek. Díky nim se dařilo firmám jako Weis & Hanak či Bratři Stiassni. Mezi úspěšné firmy patřily podniky rodiny Löw-Beer, firma L. Auspitze vnukové, Brněnská přádelna česané příze, Paul Neumark, Bedřich Redlich, E. E. Essler, Společnost pro vlnářský průmysl v Brně, Max Kohn, David Hecht, Bauer & Ornstein, Jan Hošek a jiní. ✕

Počty zaměstnanců během první světové války trvale klesaly. Z hlediska objemu výroby došlo k hluboké recesi. Tkalcovny pracovaly na 20 % své kapacity, často se pracovalo pouze tři dny v týdnu na zakázkách získávaných ze třetí ruky.

Továrna Löw-Beerů na ulici Křenová (dnes Čechyňská), postavená v roce 1862, na fotce po náletech z 2. světové války. Foto: Archiv města Brna

Vlna není jen ovčí

Interiér továrny bratrů Shollerů. Foto: z fondu Technického muzea v Brně.

Pro úspěch brněnského vlnářství byla vždy důležitá kvalita zpracovávané suroviny. Na samém počátku se využívaly zásoby domácí ovčí vlny. Již od středověku byl chov ovcí hojně rozšířeným způsobem šlechtického i poddanského podnikání, a proto moravské horské stráně spásala stáda ovcí čítající několik tisíc kusů.

Již v 17. stol. stoupala spotřeba vlny a současně se projevil slabiny domácích chovů, které produkovaly méně kvalitní a hrubší vlnu. Soukeníci se proto snažili dovážet kvalitnější vlnu z Uher a Polska. Ovšem toto řešení nebylo uspokojivé, a proto se chovatelé začali zajímat o šlechtění ovcí. Gubernium se snažilo ovčáky vzdělávat a vydalo v roce 1778 spisek, v němž doporučovalo, jak správně ovce ošetřovat, aby měly kvalitní vlnu. Podobnou cestou se snažily působit i nejrůznější zemědělské společnosti, které vzdělávaly ovčáky a majitele stád. Dovozem kvalitnějších plemen se měly vyšlechtit nové chovy, což však mohli využít pouze majetnější majitelé stád. Díky rozvoji manufakturního podnikání se projevil citelný nedostatek domácí vlny a nutnost zajistit přísun kvalitních jemných surovin. Samotný dovoz vlny byl složitou procedurou podléhající povolení komerčním úřadem a celním

Pro rozvoj vlnářství sehrály důležitou roli dovážené zámořské vlny například z Argentiny, Mexika, Uruguaye, Peru, Brazílie, Bolívie, Chile, Kolumbie, Ekvádoru, Falklandských ostrovů a Paraguaye. Další vlna putovala do Brna z Austrálie, Nového Zélandu a Jižní Afriky přes burzy v Hamburku, Londýně a jinde.

Ovce. Na vlnu bylo v Evropě chováno několik druhů ovcí, například merinky, rakouská ovce negretti nebo saská elektorální ovce.

Velbloud. Trochu nečekaný zástupce mezi zvířaty, jejichž vlnu zpracovávaly a používaly brněnské továrny.

Kašmířská koza. Jméno napovídá, kde se bere v textilní výrobě oblíbený kašmír.

Angorská koza. Textilní vlákno ze srsti angorských koz se nazývá mohér.

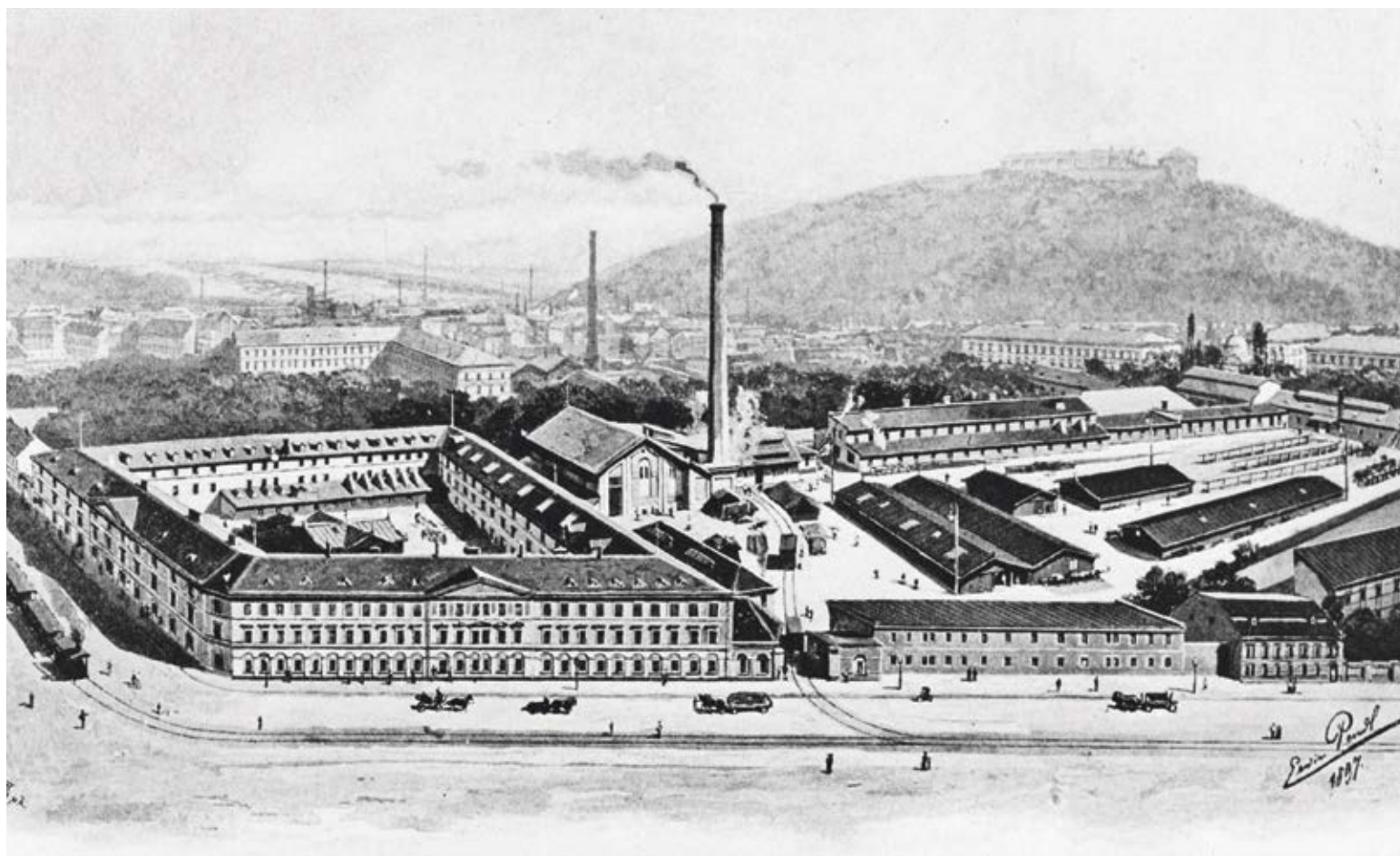
Lama. Lamy pochází ze Severní Ameriky, jako první je domestikovali jihoameričtí Inkové. Lán cesty do Brna, ovšem i jejich vlna tu byla historicky využívána.

Alpaka. Je jedním z druhů domestikovaných lam, podle vlny se dělí na typ Suri a Huacaya.

sazebníkům. V roce 1814 byla založena ovčácká jednota a později i ovčácká škola v Rájci. V polovině 19. stol. bylo na našem území chováno 2 500 000 ovcí. Vedle toho se zpracovávala také vlna velbloudí, kozí (z kašmířské a angorské kozy), lami a vlna z alpaky. Jemný a dlouhý vlas poskytovala stáda ovcí označovaných jako merinky. Tento typ ovcí se rozšířil ze Španělska do Evropy, kde se z nich vyšlechtily další druhy, jako např. rakouská ovce negretti, saská elektorální ovce, francouzská rambouillet a anglická southdown. Hrubší, avšak dlouhou vlnu poskytovaly nížinné ovce jako anglické lincolnské a leicesterské, severoněmecké stepní, cápovice z dunajských nížin a jihoruské donské. Továrny mohly nakupovat již hotové přize z domácích i zahraničních přádelen. X

Hybešova a Václavská

Továrna na sukna Bratři Popperové / A. & J. Löw-Beer a synové. Nejstarší část areálu, tedy čtyřkřídlá brána na rohu Václavské a Hybešovy, pochází z 1. poloviny 19. století. Foto: Archiv města Brna

Oblast Starého Brna, zvláště pak ulice Hybešova a Václavská, byly v průběhu 19. a 20. století výrazně utvářeny právě textilním průmyslem a přítomností továren. Pozůstatky tohoto vývoje, ačkoli mnohdy již přestavěné či využívané za jiným účelem, nalezneme v daných místech dodnes. Projděte se spolu s námi po stopách textilních závodů a areálů, které formovaly nejen prostor kolem ulic, ale i ulice samotné.

↑ **Bratři Popperové / A. J. Löw-Beer a synové – [Hybešova 46, Václavská 2]**
Na Ugartově 2 [dnešní Václavská] Vyráběli od roku 1847 vlněné výrobky bratři Popperové a později také rodina Löw-Beerů, které patřil v té době i sousední objekt na dnešní Hybešově 46. Původní areál je zachován, ale slouží k jinému druhu podnikání. Budovy směrem do ulice jsou dvoupodlažní s klasicistním průčelím [1850], areál byl postupně rozšiřován směrem do vnitrobloku. Textilka bratří Popperů se řadila v 60 letech. 19. století k jednomu z nejvýznamnějších. Po převzetí Löw-Beerů byla v areálu v r. 1910 vystavěna etážová budova se železobetonovým skeletem.

Celá oblast okolo křižovatky ulic Křížové a Václavské patří k místům s nejstarším brněnským osídlením. V těchto místech pravděpodobně stál i nejstarší brněnský hrad zmiňovaný v Kosmově kronice české. Tento hrad zřejmě ke své obraně využíval bažinaté okolí řeky Svratky s jejími slepými rameny. Odtud také pravděpodobně vznikl název hradu a následně i města. Brná místa totiž ve staré češtině znamenají místa mokrá nebo bahnitá.

Vzor / VKUS Brno (areál Václavská a Křížová)

V prostoru dnešních ulic Křížová a Václavská se nacházel areál již zbořených budov oděvního družstva Vzor Brno z roku 1921, což byly provozy nejrůznějších vlnářských firem, které tam dříve působily. Po okupaci ČSR v roce 1939 muselo družstvo název zrušit a od prosince stejného roku bylo zapsáno pod novým názvem Svěpomocné oděvní družstvo, z. s. s r. o. v Brně. Po válce se družstvo vrátilo k původnímu názvu a v roce 1950 bylo opět přejmenováno, tentokrát na VKUS – oděvní družstevní závody z. s. s r. o. v Brně. Název VKUS si družstvo ponechalo až do dnešních dnů.

Dnes jsou budovy součástí Fakultní nemocnice u svatě Anny. Foto: Archiv města Brna

↑ **Továrna na vlněné zboží Skene & spol. / Heinrich Kafka / Otto Kuhn (Hybešova 34–36)**

Továrny na rohu Silniční (dnes Hybešova) a Školní (Leitnerova), jež pochází ze 2. poloviny 19. století, od roku 1837 do roku 1884 provozovala firma Skene & spol. následně zde vyráběla vlněné zboží firma Heinrich Kafka & syn, která zde působila 15 let, poté areál převzal podnik Otto Kuhna. Roku 1889 ohlásil Otto Kuhn, potomek vlnářského průmyslníka Paula Kuhna a vášnivý sběratel umění, založení komanditní společnosti Kuhn & Comp. Vyráběl zde vlněné zboží. V roce 1903 průmyslník založil pobočku v Lomnici na Brněnsku. Firma pak také provozovala tkalcovnu a přádelnu v Nedvědicích. Po Ottově smrti nechali dědicové firmu zlikvidovat. Výrazná je bývalá budova přádelny, která byla po požáru v roce 1910 vystavěna Antonem a Josefem Jelinekem, jedná se o příklad stavby s monolitickým železotonným skeletem.

Za socialismu byl podnik začleněn do Mosilany. Foto: Archiv města Brna

↑ **Továrna na vlněné zboží Friedricha Riedlicha (Hybešova 38–42)**

Budovy textilky Otto Kuhna sousedily s továrnou Friedricha Riedlicha (dnešní Hybešova 42), který zde dle dochovaných zdrojů začal vyrábět kvalitní módní zboží z česané příze, jež vyvážel do zemí monarchie, ale také do Itálie, Švédska, Ruska, Osmanské říše i do Ameriky. Zajímavostí je, že původně se jednalo o samostatné výrobní areály, které spojil až právě Riedlich, který původně začínal podnikat na č. 42 a postupně přikoupil areály 40 a 38. Ty mají na rozdíl od č. 42 typické uliční průčelí přizpůsobené obytné zástavbě (továrny byly situovány do dvora).

Nadstavované druhé patro a průčelí budovy jsou jediné dvě dochované části. Foto: Tony Tieku

↑ **Palác Karla von Skene / Skene (Hybešova 43)**

Původně jednopatrová, volně stojící budova postavená v neorenesančním arkádovém stylu. Od druhé poloviny 19. století dům několikrát změnil majitele, až jej v roce 1924 získalo Spolkové židovské reformní reálné gymnázium, které původně obytný palác adaptovalo pro školní účely, zřídilo v něm dokonce modlitebnu a nadstavilo druhé patro. Toto gymnázium fungovalo jako poslední židovský vzdělávací ústav v Brně po vypuknutí druhé světové války. Po jejím skončení byla budova bývalého Skeneho paláce začleněna do areálu FNUSA a slouží jako zdravotnické zařízení.

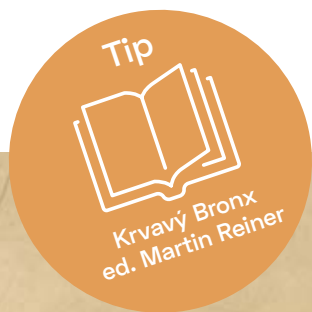

Areálem můžete projít až na Mendlovo náměstí. Foto: z fondu Technického muzea v Brně

↑ **Lazar Auspitz (Václavská 6)**

S vlnou začal Lazar Auspitz obchodovat v Křižovnickém dvoře na Starém Brně na konci 18. století. Svůj podnik pak vybudoval na Ugartově ulici 6 (dnešní Václavská). Továrna byla vystavěna podle návrhu Ludwiga Friedricha Förstera před r. 1850, dodnes se podařilo zachovat její členění stejně jako vnitřní konstrukci. Později vedli firmu Auspitzovi vnukové (Gomperzové), kteří ji zmodernizovali. Na trh dodávali vlněné zboží pod značkou LAE – ponechali tedy původní název. Po válce se stal podnik školním závodem Mosilany, pak zde byl Výzkumný ústav vlnářský a Výzkumný ústav pletářský. Dnes jsou v areálu kanceláře, galanterie a fitness centrum.

Cejl

Tzv. Kirschnerovy domy a továrna firmy Tugendhat na adrese Cejl 20–24 v roce 1910. Foto: areliér C. Pietzner, ze sbírky Muzea města Brna

Jednou z nejvýznamnějších oblastí spojených s brněnským textilním průmyslem a také místem, kde lze nalézt nejvíce dochovaných připomínek této historie, je prostor kolem ulice Cejl. Výroba vlněného zboží tu má tradici sahající až do 18. století, odehrávaly se tu příběhy všedních dnů brněnských dělníků i podnikatelů a atmosférou rozsáhlých průmyslových areálů plných továrních budov ulice dýchá dodnes.

Foto: z fondu Technického muzea v Brně

Nájemní a obchodní dům (Cejl 4–6, Vlhká 2–6)

Dům navrhl Otto Eisler pro Maxe Löw-Beera a J. Reimera, realizovaný v letech 1935–1936. Dnes v něm sídlí Městské ředitelství policie Brno. Foto: ze sbírky Technického muzea v Brně

Manufaktura K. Přízy / továrna na vlněné zboží A. Weinberger / Mosilana, n. p. (Cejl 10–14)

Budova manufaktury byla postavena v roce 1802 a i přes pozdější přestavby v sobě nese typické znaky přechodu mezi klasicismem a empírem. Nad průjezdem do areálu se dokonce zachoval původní kovaný empírový balkon. Samotný provoz započal Karel J. Příza v roce 1810, vyráběl zde sukna a kazimír. V nájmu zde byli od roku 1862 mj. Moritz Kafka, Moritz Schwarz nebo firma Strakosch a Weinberger (od roku 1869). Po válce byl Přízův areál znárodněn a začleněn pod národní podnik Mosilana, který zde měl centrální vzorkovnu. Budovy jsou dnes zachovány a využívány k jiným účelům.

Dodnes je zachována pouze budova Přízovy manufaktury (třetí zleva). Foto: Archiv města Brna

Paul Turetschek (Cejl 16)

Na Dolním Cejlu 7 (dnes Cejl 16) začal roku 1785 s výrobou vlněného zboží Paul Turetschek. Na stejném místě pak působil mimo jiné Dominik Dabberger, který měl v roce 1840 jeden z největších vlnářských podniků v Brně a zaměstnával 300 dělníků. V roce 1913 zasáhl objekty velký požár. Po druhé světové válce byla firma začleněna pod národní podnik Mosilana. Od roku 1994 zde působila akciová společnost Lanarest nebo Verneřický textilní průmysl v Brně. Areál je zachován, využíván k různým účelům.

Heinrich Friedrich Hopf (Cejl 48–50)

Do Brna přicestoval vystudovaný teolog Heinrich Hopf z Německa. V roce 1773 se stal obchodním vedoucím ve státní textilce, kterou tehdy vedl Johann Köffler (Velká Nová ulice, nyní Lidická). V roce 1786 dostal Hopf a jeho společník Johann Gottfried Bräunlich povolení podnikat ve vlnářském průmyslu. V roce 1792 kupují společníci budovu na Cejlu 48–50, ve které zřídili továrnu, v níž se tkaly látky až na 40 stavech. Podnikání se zdárně rozvíjelo, v roce 1808 ale nedostali výlučné privilegium používat postřihovací stroj. Systém, se kterým přišli, nebyl posouzen jako patent, ale „jen“ jako vylepšení, které pak mohla využívat i konkurence.

Ke konci 2. sv. války do areálu továrny Kemka dopadlo 5 bomb. Areál byl z velké části zničen, ale vybudován znovu.

Ludwig Godhair / továrna na vlněné zboží Brück & Engelsmann (Cejl 32)

Od roku 1863 produkoval vlněné zboží na Dolním Cejlu 15 a 16 (dnes Cejl 32) Ludwig Erhard Godhair. O necelé čtvrtstoletí později zde působila společnost Brück & Engelsmann. Za 2. světové války byl areál zasažen bombardováním. Továrna byla tehdy vlastněna Sdruženými továrnami vlněného zboží a. s., po válce byl areál znárodněn ve prospěch Moravskoslezských vlnářských závodů, n. p., Brno. Dnes je zachován a využíván jako sklad.

Jusova barevna (Cejl 34)

Wenzel Jusa měl na Dolním Cejlu 17 (dnes Cejl 34) barevnu a od roku 1868 výrobu sukna a vlněného zboží. Provoz byl ukončen ještě před začátkem 20. století. Objekt existuje, je používán.

Bratři Samkové (Cejl 38)

V areálu Cejlu 38 začali od roku 1863 podnikat bratři Samkové. Dalšími provozovateli textilky byli mimo jiné Sigmund Spitz nebo Karel Steindler. Byla zde barevna, úpravná a také výrobní kobereců z juty a vlněného odpadu. Komplex budov byl za druhé světové války poškozen, po znárodnění patřil národnímu podniku Vlněna. Dnes je hlavní budova využívána k administrativě.

Mathias Mundy / továrna na vlněné zboží D. Ziegler (Cejl 42–44)

Přibližně od roku 1796 začal na Dolním Cejlu 22 a 23 (nově Cejl 42–44) podnikat ve vlněném zboží Mathias Mundy, který zde vyráběl jemná sukna a kazimír. Textilka měla také další majitele, např. Augusta Schölla, Christiana Memmerta nebo Davida Zieglera. V roce 1930 je v dokumentech uveden také Theodor Tugendhat. Dnes je areál zachován a využíván.

Foto: ze sbírky Muzea města Brna

↑ Hopf & Bräunlich / továrna na vlněné zboží Bratři Schoellerové (Cejl 48–50, Špitálka 2–4)

Jedná se o rozlehlý areál, který vznikl spojením několika parcel a předchozích provozů. V 18. století zde byla valcha a barvena C. k. privilegované továrny na sukna. Johann Bräunlich a Heinrich Hopf působili na Dolním Cejlu 21 (dnes Cejl 48–50) již před rokem 1792. Po nich zde od r. 1819 vedli produkci vlněných výrobků bratři Schoellerové. V roce 1822 tu měli téměř pět desítek tkalcovských stavů a využívali parní stroje. V továrně bylo novátorsky zavedeno osvětlení svítiplynem. Zajímavostí je, že součástí byly i obytné domy, samotné rodinné sídlo bylo umístěno ve dvoře (Jednalo se o dvoupodlažní dům, který byl poškozen během druhé svět. války. Za ním se nacházela zahrada, skleník a parková úprava s fontánou). V roce 1868 byl postaven podle návrhu Josefa Arnolda novorenesanční palác, hned vedle se nachází moderní přádelna vystavěná v roce 1912. V roce 1945 přešel podnik pod státní správu, dalším majitelem byly Moravskoslezské vlnářské závody, n. p., Brno, Vlnap, n. p., Brno, od roku 1953 Chirana a o 40 let později zde začala působit firma na výrobu medicínské techniky BMT. Jde o jeden z největších dochovaných areálů držících si stále svůj průmyslový charakter.

Foto: ze sbírky Muzea města Brna

Bratři Samkové / továrna na vlněné zboží (Cejl 70)

Bratři Johann, Jakob a Albert Samkové založili v roce 1863 v Brně společnost Gebrüder Samek (Bratři Samkové) s cílem vyrábět vlněné látky z česané příze. Firma měla sídlo na Dolním Cejlu 32 (dnes Cejl 70). Po modernizaci továrny se zlepšila kvalita, ale i odbyt výrobků, které se proslavily po celém světě. Dědicové ale podnik neudrželi, zlikvidován byl v roce 1935. Budova, která často měnila majitele, je dodnes užívána k obchodu a bydlení.

Foto: ze sbírky Muzea města Brna

Brněnská přádelna česané příze „Kemka“ (Radlas 5–5a)

Mezi lety 1880–1881 byla na předměstí Radlas 19 (dnes Radlas 5–5a) vybudována jedna z největších nejen brněnských přádelen česané příze, které se lidově říkalo Kemka. Slovo pocházelo z německého názvu Kamm-garnspinnerei. Celý areál zaujal svou architektonickou podobou a kombinací režného cihlového zdiva a omítaných ploch. V roce 1895 v tomto rozsáhlém provozu s náročnými pracovními podmínkami vznikl spolek Dělnický dům (Arbeitsheim), jehož posláním byla sbírka na vybudování společenského a politického centra dělnictva z oblasti Horního a Dolního Cejlu. Ve 30. letech se stala Kemka součástí a. s. Textilana, za druhé světové války byl areál při bombardování z velké části zničen. Za socialismu byly zbylé stavby začleněny do Mosilany, n. p., Brno. Areál je dnes využíván jako sklad, v jedné z budov se nachází hotel.

Heinrich Pisko (Cejl 55–57)

Od roku 1860 podniká v pleteném zboží na Dolním Cejlu 42 a 43 (dnes Cejl 55 a 57) Heinrich Pisko. Jeho dědicové se později spojují s rodinou Schwarzů. Za německé okupace je v podniku nucená správa, po válce národní správa. Ještě v roce 1955 firma nebyla vymazána z obchodního rejstříku, ačkoli již v roce 1947 byl do objektů přesunut zkonfiskovaný podnik V. Weithofer, znárodněný v roce 1948. Ve 30. letech upravil jeden z objektů pro bydlení architekt Ernst Wiesner. Tento dům zůstal zachován.

Schmalův palác (Cejl 64)

Byl jedním ze zástupců zajímavého fenoménu výstavby luxusního bydlení pro továrníky přímo v areálu továren či v jeho sousedství. Architekt Jan Nebehosteny sáhl pro inspiraci k francouzské neorenesanci, na nároží paláce vystupuje dominantní polygonální arkýř na střeše ozdobený litinovou korunkou.

Foto: archiv Muzea Brněnska

Löw & Schmal (Cejl 76–80)

Na Cejlu 76–80 bylo v dobách minulých pořádně rušno. Od roku 1850 se zde vyráběl cajk a vigoňové zboží, vlněné produkty, pak zde byla barevna a o padesát let později navíc přibyla přádelna mykané a vigoňové příze. Mezi majitele patřili v průběhu let známí brněnští textilní podnikatelé Löwovi. Adolf Löw jako většina příslušníků první generace židovských podnikatelů pocházel z chudé rodiny z Vysočiny. Vyučil se tkalcem a po založení tkalcovny společně se svým švagrem Friedrichem Schmalem se stal postupně jedním z nejvýraznějších podnikatelů v Rakousku-Uhersku. Příchod nacistů zavedl nucenou správu, po válce zde byl národní podniky Prototypy Brno a Konstrukta Brno. Část areálu se zachovala dodnes.

Foto: archiv Muzea Brněnska

← ↑ Moritz Fuhrmann / továrna na vlněné zboží (Cejl 72)

Výroba vlněného zboží, plyšů, krymrů a koberců byla spuštěna na adrese Cejl 72 v roce 1871 společností Fischl & Reibhorn. Od roku 1882 byl jedním ze společníků také Moritz Fuhrmann a od roku 1895 získává podnik celý. Budova postavená v letech 1913–1914 firmou Pittel & Brausewetter využívala železobetonové konstrukce umožňující vytvořit několik pater, využitelných pro haly dělené nosnými sloupy. V roce 1945 byla na firmu uvalena nucená správa, od roku 1948 firmu spravoval národní podnik Bruna a Moravskoslezské pletárny, n. p., v Rožnově pod Radhoštěm. Dům na Cejlu 72 je v současné době, po necitlivé přestavbě zakrývající jeho zajímavou fasádu, využíván k obchodu a bydlení.

Přádelna H. F. Soxhlet / J. Tauber a synové (Cejl 68)

H. F. & E. Soxhlet byla společnost otce a synů Soxhletových. V březnu 1834 podnikatelé v Zábrdovicích na Cejlu č. 33 (dnes Cejl 68) zahájili stavbu továrny na výrobu vlněné příze. Nejvýraznější dominantou celého areálu je budova s širokým klasicistním průčelím otočeným do Cejlu, korunovaná tympanonem s reliéfní výzdobou. Jedná se o jeden z průmyslových areálů, kde si svoje sídlo budovali buď přímo majitelé (například bratři Schoellerové na Cejlu nebo Bochnerové na Mlýnské ulici) a nebo byl postaven činžovní dům pro zaměstnance. Což je i případ Soxhletova podniku. V roce 1856, už po smrti zakladatele, byl podnik převzat Brněnskou přádelní společností, kterou tvořili průmyslníci ve vlnářství. Po válce se podnik stal součástí Moravskoslezských vlnářských závodů, n. p., Brno. Následně areál využívala Vlněna, n. p., Brno a dnes je využíván k bydlení a obchodu. Komplex byl spojen s továrnou na vlněné zboží Weiss and Hanak (Tkalcovská 1–3). Sídliily zde také dílny Art Protis (do r. 2015), Lanarest Brno, a. s. Areál sloužil jako textilní výroba až do r. 1991. V r. 2002 byly objekty na Tkalcovské zbořeny. Vlněné zboží Weiss and Hanak (Tkalcovská 1–3). Sídliily zde také dílny Art Protis (do r. 2015), Lanarest Brno, a. s. Areál sloužil jako textilní výroba až do r. 1991. V r. 2002 byly objekty na Tkalcovské zbořeny.

Mosilana

Tkaniny z Mosilany získávaly ve druhé polovině 20. století pravidelně ocenění na mezinárodních výstavách i soutěžích. Foto: Pocket media/Monika Hlaváčová

K 1. lednu 1946 byly ustaveny Moravsko-slezské vlnářské závody, n. p., se sídlem v Brně na ul. Cejl 5 v budově bývalé firmy Skene a spol. Jejich součástí se staly původní Sdružené továrny vlněného zboží, podniky továrníků jako Moses Löw-Beer, Aron a Jakob Löw-Beerovi, bratři Kleinové, Reimann a syn (dříve Weiss & Hanak), Max Kohn a další. Byly tím položeny základy ke vzniku pozdější Mosilany.

Osvobozovací boje v roce 1945 zanechaly řadu továren v troskách nebo vážně poničených. Některé továrny byly přebudovány pro válečnou výrobu. Němečtí nájemci či vlastníci továren ve chvatu opustili a ty se snažily postavit rychle na nohy. Rudá armáda část továren obsadila a vyráběla pro své potřeby. Mezi první továrny, které se podařilo uvést do chodu, patřily Bratři Stiassni a Paul Neumark.

Centralizace textilk a vznik Mosilany

Majetkoprávní kroky osvobozenécké vlády ne vždy zohledňovaly nároky původních majitelů, jimž byly podniky během války zabaveny (arizovány) nacisty. V textilním průmyslu došlo k centralizaci a již 7. března 1946 byl zřízen n. p. Československé textilní závody, kam patřily také Moravskoslezské vlnářské závody se sídlem v Brně. Dne 18. září 1948 se Moravskoslezské závody přejmenovaly na Mosilanu a do jejího vlastnictví přešly další tři desítky firem z Brna a okolí. Po celá padesátá léta byly závody rušeny,

přebírány, předávány, až se podobla Mosilany ustálila na složení pěti závodů: 01 – Brno, ul. Křenová, 02 – Brno, Radlas, 03 – Brno, Husovice, 04 – Alexovice, 05 – Žamberk.

Za socialismu a dnes

Mosilana se orientovala na tradiční výrobu zboží z mykané a česané příze, tkanin z česané příze na pánské obleky a dámské kostýmy. Dodávala i polovlněné tkaniny v kombinaci vlna/polyester. Zabodovala na EXPO 58 v Bruselu. Pravidelně bodovala na Libereckých výstavních trzích, Jihočeských textilních trzích a na Intermódě. Státní zkušebna její výrobky hodnotila v kategorii „módní novinka“ či „výrobek luxusního provedení“. Po roce 1990 se mimobrněnské podniky osamostatnily a zbývající část byla privatizována. Došlo ke vzniku společnosti Nová Mosilana, a.s., stojící v koncernu Marzotto Group. Podnik se rozprostírá v budovách bývalého Vlnářského kombinátu v Černovicích. X

Podniky v dnešním areálu Mosilany

Velice členitý areál vznikl postupem času spojením několika samostatných továren a dnes je ohraničen ulicemi Vlhkou, Křenovou, Špitálkou a z poslední strany železničním viaduktem. Jeho nejstarší částí je ta původně ohraničená tokem Ponávky a Svitavského náhonu, kterou si u Velké Křenové postavili bratři Strakoschové. Okolo pravidelného obdélného dvora, jenž tvořil centrum komplexu, byly umístěny výrobní objekty. Dodnes se zde zachovala například věž vodojemu z 20. let 20. století.

Dvojí znárodnění. S nástupem nacismu byl firmě Löw-Beerových, ve které kromě Maxe určitou dobu působili také Katharina, Salomon a Josef Löw-Beerovi, přidělen nucený správce, protože šlo o židovský majetek. Po druhé světové válce byl podnik začleněn k Moravskoslezským vlnářským závodům, později k Mosilaně.

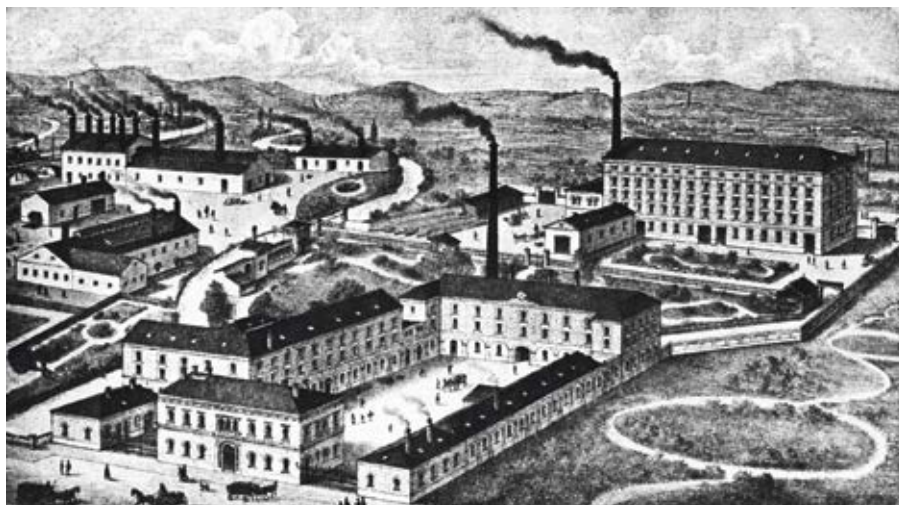

Foto: Archiv města Brna

Bratři Strakoschové, později Hlawatsch and Isbary – Sdružené továrny na vlněné zboží (Křenova 19, Špitálka 12)

Posledně jmenovaní nechali ve 20. letech 20. století celý areál výrazně přestavět: vznikla budova podél ulice Špitálka, postavená podle návrhu Bruno Bauera, který se specializoval na stavby továrních budov s železobetonovými konstrukcemi. V zadní části této stavby směrem do nádvoří byla umístěna barevna s typickými komínovými trychtýři, které byly nad každou barvicí kádí, aby odváděly zplodiny vzniklé při barvení. Do administrativní části umístěné v 2. nadzemním podlaží se vstupovalo samostatným schodištěm v průjezdu, který tvořil současně reprezentativní vstup do areálu. V ostatních patrech byly pracovní sály pouze s železobetonovými sloupy, kde byly umístěny tkalcovny a přádelny.

Foto: Pocket media/Viola Hertelová

Hugo Wengraf / I. W. Ludwig/David Hecht (Špitálka 10, Cejl 16)

V roce 1871 vyrostla v budoucím areálu Mosilany stavba, jejíž jádro tvoří tři cihlové, neomítané budovy ještě s dřevěnými konstrukcemi stropů. Mezi nimi se zachovala ojedinělá budova strojovny parního stroje. Areál na Cejlu byl s továrnou na Špitálce spojen průjezdem pod železniční tratí.

Foto: Pocket media/Monika Hlaváčová

1948

**Moravskoslezské
vlnářské závody
přejmenovány na
Mosilanu**

Foto: Pocket media/Jan Kurka

Další továrny jsou na adrese **Vlhká 21 – Kohn / Otto Weiss / Tugendhatovi** (Emil Tugendhat byl tedy ve svých necelých třiceti letech v roce 1896 pověřen prokurou u Maxe Kohna. O osm let později se stal společníkem firmy se synem původního majitele Richardem).

← Na ulici Vlhká také stojí zajímavá drobná stavba postavená v roce 1881 jako parní **elektrárna**, která vyráběla elektřinu pro osvětlení Městského divadla Na hradbách, dnešního Mahenova divadla, které bylo prvním elektrifikovaným divadlem v Evropě. Dodavatelem byl sám vynálezce žárovky T. A. Edison.

Vlněna

Jedinou stále stojící připomínkou Vlněny zůstává Bochnerův palác, při jehož rekonstrukci se podařilo objevit štukové stropy, celé schodiště a cenné nosné konstrukce v přízemí. Budova je výrazným prvkem areálu, který je dnes využíván pro administrativní a komerční účely. Foto: Studio acht/Tomáš Slavík

Vlněna, přádelny a tkalcovny, n. p., Brno vznikla rozdělením původní samostatné Mosilany. Měla tři závody – v Brně, Alexovicích a v Prostějově. V 50. letech procházela Vlněna majetkovými změnami a její podoba se ustálila až v letech šedesátých. V roce 1963 měla šest závodů: 01 – Brno, Přízova, 02 – Brno, Tkalcovská, další pak v Brněnci, Svitávce či Bystrém.

Vlněna se specializovala na tkaniny z mykané příze a na výrobu pletacích přízí pro domácí trh. Vyráběla také nábytkové tkaniny, stejnokrojové látky, pánské a dámské tkaniny. Její výrobky úspěšně soutěžily na výstavách. Dosáhly ocenění např. na Mezinárodním veletrhu spotřebního zboží, Jihočeských textilních výstavních trzích, na veletrhu Trenčín – město módy aj. Se zdokonalováním výroby umělých vláken se její sortiment rozšířil o druhy tkanin a pletenin ze směsí. Unikátní výrobu měla Vlněna v Bystrém u Poličky, kde se vykupovala a zpracovávala králíčí srst. Světový věhlas přinesl Vlněně její ateliér Art protis při závodech 2 na ul. Tkalcovská.

Neuskutečněné plány šesté pětiletky

Oba podniky (jak Vlněna, tak Mosilana) byly oprávněny označovat své výrobky mezinárodní ochrannou značkou WOOLMARK – vlněná pečeť. Ta zaručovala spotřebitel, že výrobek je zhotoven z čisté střížní vlny. V 80.

letech 20. stol. bylo v Brně soustředěno 16 % všech pracovníků vlnářského průmyslu. V návrhu 6. pětiletého plánu byla začleněna výstavba Vlnářského kombinátu, nejprve přádelny česané příze. Cílem výstavby kombinátu bylo přesunutí veškeré výroby na jedno místo. Bylo očekáváno, že vzroste výroba vlněných tkanin o 100 %, výroba česaných přízí se zvýší o 166 % a výroba PES česanců se zvýší o 191 % a dojde k úspoře počtu zaměstnanců.

Sametová revoluce přinesla výrazný útlum. Definitivní konec výroby v areálu Vlněny nastal kolem roku 1997 a budovy se rozprodaly. Dnes je vlastníkem bývalého továrního komplexu developerská společnost, která v roce 2016 zahájila demolicí objektů (kromě správní budovy na Přízově č. 1). Na jejich místě je nová administrativní a bytová zástavba. X

Podniky v dnešním areálu Vlněny

Foto: archiv Pocket media

Továrna na vlněné zboží J. Bochner / Bratři Stiasni (Mlýnská 18-22, Přízová 1-3, Dornych)

Na Přízově a Dornychu byly mimo jiné textilky Alfreda a Ernsta Stiasných, kteří je koupili před rokem 1867. Ke stávajícím budovám postavili nové výrobní provozy. Správní budovou podniku se stal bývalý palác Theodora a Edmunda Bochnera von Stražisko postavený na Přízově č. 1 podle návrhu Josefa Arnolda (1864–1867). Palác je se svým dlouhým členěným průčelím a obloukovými zaklenutými okny v přízemí ukázkovým příkladem brněnské neorenesance. Také zůstává, už rekonstruovaný, jediným pozůstatkem průmyslové zástavby

v areálu. V druhé polovině 19. století patřily továrny bratrů Stiasnych k nejmodernějším a nejvýznamnějším podnikům. V letech 1924 až 1938 byl podle projektu architekta Wiesnera dokonce celý areál přestavěn a rozšířen o další budovy jihovýchodně od stávajících provozů. Tovární areály doplňovaly strojovny a kotelny s komíny, jež se staly symbolem průmyslových oblastí Brna. Jednotlivé provozy také bývaly propojeny ve vyšších podlažích nad zemí dřevěnými koridory. To se týkalo budov stojících blíž u sebe. Rovnoměrné a dostatečné osvětlení zajišťovaly šedové střechy s pilovým průřezem (daly se – viděny z profilu – přirovnat k zubům pily), které byly po-

užity poprvé v roce 1863 pro tkalcovnu bratrů Schoellerových. Mimo patrové tovární budovy a souběžně budované haly továrních provozů doplňovaly areály menší speciální výroby – praní, barvení a valchování vlny, které vyžadovaly dostatek vody a tepla a také dostatečné odvětrání par. Praná a barvená vlna a hotové upravené tkaniny se sušily v létě venku, v zimě v samostatných prostorech, kde byly střechy opatřeny hřebenovitými světlíky nebo průduchy. Časem byly dřevěné konstrukce průmyslových objektů nahrazeny litinou a ocelí, aby se zamezilo šíření případného požáru.

Foto: Archiv města Brna

Továrna na vlněné zboží Moritz Redlich / Sallmon Schönfeld / Paul Neumark (Trnitá, Dornych 27 a Přízová 5)

V těchto místech se datuje výroba už od začátku 19. století, od roku 1908 patřily továrny p. Neumarkovi. Původně podnikal v Manchesteru, v Brně měl nejprve podnik na Přízově 5 – těžké anglické zboží, v roce 1908 připojil sou-

sední budovu, která patřila S. Schönfeldovi. Ve 20. letech 20. století nechal při Dornychu vybudovat nové továrny. Roh ulic Přízova a Dornych projektovala firma Ed. Ast and Co, Ingenieure v roce 1921–1922, další výstavba pak započala v letech 1924–1925, na budovách směrem k Dornychu se podílel i Bruno Bauer. Po smrti Neumarka vedli podnik jeho synové Walter a George. Walter

r. 1939 spáchal sebevraždu a podnik vedl Dr. Otto Neumark a posléze Johanna Neumarková. Firma byla r. 1941 nuceně odprodána, po r. 1946 bylo začlenění do národní správy rodinou napadeno. Ministerstvo stížnostem vyhovělo, ale za měsíc byla firma znárodněna a začleněna do Moravskoslezských vlnářských závodů jako závod 09.

Vzdělávání dělníků textilek i jejich ředitelů

Budova školy na ulici Francouzská. Foto: Archiv města Brna

Mohutný rozvoj textilní výroby si vyžádalo také školení dělníků, mistrů i vedoucích provozů. V roce 1852 zřídila Obchodní a živnostenská komora v Brně řemeslnickou školu, kde se vzdělávali textilní dělníci a dílovedoucí v tříletých kurzech. V roce 1859 byla škola přejmenována na průmyslovou školu, která sestávala z tříleté přípravky a odborných škol.

1852

Řemeslnická škola v Brně zřízena Obchodní a živnostenskou komorou.

1860

Vzniká Vyšší tkalcovská škola na ulici Trnitá.

1866

Kvůli nevyhovující kapacitě bývalé budovy postavena a otevřena nová na dnešní Bratislavské.

1892

Školu navštívil dne 26. 6. císař František Josef I.

1897

Začíná stavba další školní budovy s větší kapacitou na dnešní Francouzské ulici.

1919

Díky Ing. Bohumilu Vlčkovi získány nové prostory pro rozdělení škol na českou a německou část v budově na náměstí 28. října.

Samostatnou složkou školy byl výzkumný ústav, který měl za úkol konat kvalitativní i kvantitativní zkoušky surovin a pomocných látek pro průmysl a živnostníky. Vedle toho se zabýval i vlastním výzkumem.

Odborné školství sestávalo z tkalcovské školy, školy pro chemický průmysl, stavební průmyslovky a strojní průmyslovky. Tkalcovská škola byla pouze dvouletá a ještě neposkytovala vzdělání na úrovni pro vyšší kádry a ředitele továren. Dne 17. července 1860 byla zřízena Vyšší tkalcovská škola na ulici Trnitá, ale ani tato budova, ani její nástupkyně na Bratislavské však kapacitně nedostačovaly.

Slavnostní otevření školy na Bratislavské se odehrálo dne 1. října 1866. Výsledky vzdělávání žáků byly oceněny dokonce na průmyslové výstavě ve Vídni roku 1867 i na světové výstavě v Paříži. Školu navštívil i císař František Josef I. dne 26. 6. 1892.

Plány na stavbu nové školní budovy z pera Josefa Nebehosteného byly schváleny městskou radou 27. 5. 1897 a stavební komise kuratoria školy zahájila stavbu na pozemku na nynější Francouzské ulici.

Další osudy textilní školy byly ovlivněny dopady první světové války. Po vzniku Československa byla na popud Ing. Bohumila Vlčka, profesora brněnské Vysoké školy technické, rozdělena na českou a německou. Pro českou část byly vyčleněny některé místnosti ve stávající textilní škole na ul. Francouzské a další prostory byly získány v budově na náměstí 28. října.

V současnosti se škola nazývá Střední škola umění a designu a Vyšší odborná škola Brno, p. o. Žáci a studenti se zde vzdělávají v textilních oborech designu a managementu, oděvního návrhářství, malířství, fotografie a restaurátorství nábytku a maleb.

Textilní výzkum

Textilie-tapiserie art protis se stala od počátku objektem zájmu výtvarníků. Foto: archiv Petry Mertové

Československo se věnovalo v 60. letech 20. století inovativnímu textilnímu výzkumu, který probíhal na několika pracovištích také v Brně. Jedním z progresivních směrů se ukázal být vývoj netkaných textilií, které našly své místo i ve stavebnictví, zdravotnictví či na poli výtvarného umění jako art protis, aradecor, artaig. V současnosti tvoří základ k výzkumu nanovláken a lze je nalézt v ochranných oděvech izolujících teplo od pokožky či chránících před účinky střelných zbraní.

Na vývoji netkaných textilií a strojů k jejich výrobě se velkou měrou podílel Výzkumný ústav vlnářský sídlící v Brně [dnes Textilní zkušební ústav] a Výzkumný ústav textilního strojírenství, pracoviště Brno. Z jejich spolupráce pochází stroj Arachne. V NDR byly ve stejné době konstruovány stroje Maliwat a Malimo, v SSSR byl dán do provozu stroj označovaný zkratkou AČV. K zajímavým výrobkům z této oblasti patří textilie-tapiserie nazvaná art protis, kterou do světa vyslal Výzkumný ústav vlnářský v Brně. Tento československý vynález proslavil Brno na celém světě. Zazářil na mezinárodních výstavách Expo Montreal 1967, Expo Osaka 1970 a na Mezinárodním bienále tapiserie v Lausanne 1977. Technika byla oceněna na mezinárodní výstavě v Mnichově roku 1966. Zlatou

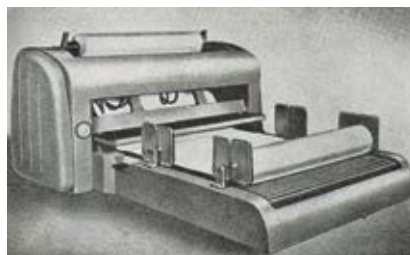

Foto: archiv Petry Mertové

1950
stroj Arachne
uveden
do provozu

medaili získala také na mezinárodní výstavě interiérových doplňků v italské Monze roku 1974.

Ocenění pro konstruktéry a brněnská technologie v Cannes

Výzkum proplétací technologie v Československu přinesl první plody v podobě patentové přihlášky J. Zmatlíka z 3. ledna 1949. Nová technologie pojmenovaná podle bájně antické tkadleny byla intenzivně zkoušena od roku 1950 za pomoci stroje Arachne I. V roce 1958 obdržel Zmatlík státní cenu Klementa Gottwalda. Další zlepšování konstrukce stroje probíhalo ve Výzkumném ústavu textilního strojírenství, pracoviště Brno, do roku 1961. Stroj Arachne rok nato obdržel na strojírenském veletrhu v Brně zlatou medaili. V roce 1965 byl kolektiv konstruktérů z Výzkumného ústavu textilního strojírenství v Brně, vedený Ing. V. Svobodou, vyznamenán Řádem práce. Na stroji Arachne se mohly vyrábět textilie označované jako aravig, araklot, aratol, protis apod. První dílo uplatňující novou technologii art protis ztvárňovalo vlčí máky a bylo zhotoveno z viskózy. První cesta nové techniky do zahraničí pak vedla dokonce na filmový festival v Cannes, kde se představila v podobě bytové textilie – bytového závěsu. Art protis zde sklídl velký úspěch. Dalším druhem výtvarně pojeté netkané textilie je artaig [či arteg], který se užíval při výzdobě bytové architektury. Jeho název vznikl z francouzských slov umění, tedy art, a vypichovaný, tedy aiguilletté. Artaig taktéž vyvinul Výzkumný ústav vlnářský v Brně.

Ateliér Art protis pod patronátem Vlněny

Textilie-tapiserie art protis se stala od počátku objektem zájmu výtvarníků. Pod patronací národního podniku Vlněna vznikl ateliér Art protis [na ul. Tkalcovská, Vlněna 2], kde mohli výtvarníci vytvářet díla, která zde dostávala ochrannou známku až do 90. let 20. století. Od 60. let se výtvarníci snažili prostřednictvím art protisu, aradecoru či artaigu ovlivnit architektonický prostor a jeho atmosféru v nově vznikajících budovách. Art protis je kvůli tomu vnímán jako součást socialistického výtvarného vkusu – o své místo na slunci musí tedy od 90. let 20. století bojovat. X

Móda

Dědictví brněnského vlnářství dnes uchovává jediná funkční továrna – Nová Mosilana, a.s. Historické artefakty dnes mají podobu sbírkových předmětů v muzeích, fotografií a listin v archivech. Mezi jedinečné doklady podoby brněnského vlnářství mezi lety 1918 až 1938, tedy v období tzv. první republiky, patří tkaniny dochované ve vzornících Musterbuch, které jasně ukazují, co se vyrábělo.

Ukázky módy první republiky z dobového časopisu Salón.
Foto pánské módy (vlevo): z fondu Technického muzea v Brně

Prodejna metráže a textilní galanterie v Brně pravděpodobně ve 30. letech 20. století. Foto: z fondu Technického muzea v Brně

Vlněná elegance první republiky

Jedná se o knihy či sešity nejrůznějšího účelu s nalepenými vzorky tkaniny a s drobnými poznámkami či kompletními návody na výrobu. Velkou sbírku vzorníků z období od poloviny 19. století až do 90. let 20. stol. uchovává Technické muzeum v Brně. Po dlouholetém průzkumu se rozhodlo tyto vzorníky ukázat veřejnosti, aby se

mohla pokochat dobovým sortimentem prvorepublikových brněnských firem. Návštěvníci se tak přesvědčí o obrovské šíři nabízených látek z česané či mykané vlněné příze. Uvidí restaurované vzorníky, v nichž jsou tkaniny v původní barevnosti. Výstava, která potrvá od 27. 10. 2020 do 27. 6. 2021 bude vyprávět o umění výtvarníků desinátérů, kteří tyto látky navrhovali, a ukáže, jaké oděvy z nich móda vytvořila.

Socialistická móda

Nástup komunismu vymazal zámožnou klientelu a do popředí se dostala konfekce zašitěná n. p. Oděvní průmysl, který vznikl v roce 1945. Móda se stala předmětem politických debat a podléhala měřítkům kladeným na socialistického člověka. Pomalu se ukazovalo, že naše země ztrácí v otázce módy dech. Československé ženy stály dlouhé fronty na základní ošacení, zatímco ženy v tzv. západním světě pokukovaly po modelech Ch. Diora. Po únoru 1948 se u nás razila cesta pracovních kombinéz, pracovních kalhot a kostýmků a oděvy pro volný čas nebo do společnosti byly spíše fádni. Po roce 1953, kdy dělnictvo ztratilo iluze o prosperitě zaštitěné komunismem, se móda pomalu uvolňovala a návrháři se obrátili k západním trendům. Ovšem vše komplikovala zaostávající výroba jak v množství, tak kvalitě, špatná kvalita služeb a tristní občanská vybavenost. V šedesátých letech vláda vyhlásila oficiální program budování socialismu a slibovala růst životní úrovně. Plán se ukázal jako nereálný a stále docházelo k výpadku zboží, k dlouhým frontám apod. Nástup normalizace po okupaci Česko-

Prodejna Wolfgang Brno.
Foto: Pocket media/Monika Hlaváčová

... je to pravda odvěká/ šaty dělají člověka

Pokud jste spíš příznivci investic do pomalé módy, smysluplně budovaného šatníku a produkce lokálních designérů, máte toho v Brně na výběr hodně. Návrhářskou ikonou – s butikem na Veselé – je Denisa Nová. Její dámské (ale i pánské) oblečení je esencí nadčasovosti, překvapivě a neokázalé, dokonale krejčovsky zpracované, s materiály v té nejvyšší kvalitě. Opoдал číhá v showroomu na Zámečnické další brněnský špek – značka White White. Bez WW košilových šatů v „boho“ stylu si nejde představit léto. Jednoduché ženské chic kousky si můžete prohlédnout a vyzkoušet či si je nechat na míru upravit ve stylovém showroomu.

Pokud začínáte se sestavováním šatníku a potřebujete základ, zajděte k Michaelu Suré na Joštovu – kvalitní kousky nejen z úpletu, které se vám rozhodně nesežmolkují po jednom vyprání, zde najdete v mnoha odstínech. Hodně zábavné a sexy jsou její „rozpárané“ oversize svetry.

Trochu punk, trochu re-use, trochu víla ve městě – to je projekt Thea Andrey Lojkáskové na Husovce. O pár metrů dál na Pellicově sídlí Alešbáry, kteří jako jediní v Brně umí klobouky, ale také mají oblečení s překvapivými variacemi na ženskou klasiku. Společenské šaty nebo dámská či pánská klasika v hodně zábavném duchu, ale třeba taky půvabné ručně pletené svetry a šaty – správná volba – Pavel Jevula. Streetová značka pro ženy a muže, to je už nějaký ten pátek Youngprimitive. A pokud pořád ještě nemáte to pravé, tak zajděte do Object Concept Store na Údolní, jenž se soustředí na vyhledávání značek, které spojuje unikátní koncept a kvalitní zpracování.

Tipy na další návrháře najdete na:
www.gotobrna.cz/TO-JE-Designovy-kousek-z-Brna.pdf

Polyesterové vlákno.
Díky jeho vzniku světlo světa spatřil populární tesil pro pánské obleky či křimpen na dámské šaty. Oblíbeným úpletem byla chemlonová zadara. Hedvábné tkaniny napodobovala slotera či gizela.

slovenska v srpnu 1968 zabrzdlil vývoj společnosti a přinesl období celkové relativizace. Pod hlavičkou normalizace zavládlo šedé bezčasí. Společnost si byla vědoma propastného rozdílu mezi možnostmi člověka v socialismu a v tzv. západním světě.

Vláda se snažila o vytvoření alternativy k západní společnosti vybudováním sociálních jistot všemi prostředky. Tolerovala klížící se ekonomiku, tolerovala špatnou pracovní morálku, ale netolerovala svobodné názory a projevy nonkonformního způsobu života. Pro módychtivé dámské obyvatelstvo začaly své služby nabízet domácí krejčovské, zahraniční zboží bylo možné koupit

v Tuzexu, začalo se jezdit na nákupy do příhraničních regionů nebo na tržnice do Polska, Maďarska, východního Německa, Jugoslávie. Zboží se pašovalo a hrozilo za to vězení.

Vývoj potvrdil, že bez výtvarníků móda dělat nejde. Světlo do situace přinášela Textilní tvorba (od 1949) pracující dále jako Ústav bytové kultury (od 1958). Zasazovala se o zkvalitnění všech produktů spotřebního zboží. Dohlížela na kvalitu i na estetickou úroveň výrobků.

Co se nosilo v šedesátých letech?

Módu začali ovlivňovat noví návrháři z Vysoké školy uměleckoprůmyslové. Šokující nápady předvedl např. Milan Knížák. Nejprve byla v módě silueta amfory. Společenskou módu ovládly sametové nebo brokátové kostýmky či komplety s krátkou sukní. U kabátů zmizely límce. Pro novou siluetu byly typické vysoké účesy z vyčesaných vlasů nebo drdolů, které se vycpávaly drátěnkami na nádoby a jinými pomůckami. Do módy se dostávala geometrie pod vlivem op-artu a minimalismu. X

Architektura průmyslového Brna

Pohled z míst dnešní Fakultní nemocnice u sv. Anny na ulici Anenskou a Pekařskou v roce 1907. Foto: Archiv města Brna

Ludwig
von Förster
1797—1863

Theophil
von Hansen
1813—1891

Heinrich
von Ferstel
1828—1883

Josef
Arnold
1824—1887

August
Prokop
1838—1915

Ferdinand
Fellner ml.
1847—1916

Hermann
Helmer
1849—1919

Josef
Nebehosteny
1852—1921

Rozšíření Brna a následný stavební boom na počátku 60. let 19. století vtiskl městu specifickou tvář, nápadně podobnou nedaleké Vídni. Období historismu, typické hledáním stylu, tak v průběhu „dlouhého století“ zformovalo nezaměnitelný architektonický výraz Brna, podmíněný především jeho hospodářským rozvojem a také sociálními a národnostními aspekty.

1861

zahájena výstavba
okružní třídy

Právě v tomto období se definitivně formuje architektonická tvář Brna jako typického města 19. století. Převažovalo německé a německo-židovské obyvatelstvo a také kapitál, město se stalo významnou průmyslovou metropolí rakousko-uherské monarchie. Po vzoru Vídňe je v roce 1861 zahájena výstavba zdejší okružní třídy. V 60. letech také vzniká nad lužaneckým parkem mezi dnešními ulicemi Drobného a Černopolní první vilová kolonie v Brně.

Činžáky, dělnické kasárny i nouzové kolonie

Není pochyb, že i průmyslové Brno vždy mělo v základních etapách procesu industrializace charakteristické rysy utváření obecných podmínek rozvoje

každodenního života širokých vrstev zdejšího obyvatelstva. Jednotlivé obory průmyslové výroby měly v tomto ohledu svá specifika. To platilo i pro pracovníky v textilním průmyslu, který se v Brně rozvíjel od konce 18. století, přičemž navazoval na podstatně starší tradici plátenické a soukenické výroby. Co se týče obydlí, právě textilní výroba vedla ke vzniku prvních dělnických kolonií, z nichž nejstarší byla Červená ulička, zvaná také Šmálka (zhruba v prostoru současného hotelu Continental).

V Brně v době plánování okružní třídy působí vynikající architekti spjatí s budováním vídeňské Ringstrasse (Ludwig Förster, Theophil Hansen, Heinrich Ferstel). Z Vídně a z Německa přišli další tvůrci, kteří se zde trvale usadili (Josef Arnold, August Prokop, Alois Prastorfer, Germano Wanderley).

Brněnská asanace
Od poloviny 90. let 19. století začala brněnská asanace soustavným bořením v historickém jádru města. Skončila až v roce 1916 s bilancí cca 240 zbořených domů. 16. dubna 1919 bylo k Brnu připojeno 24 obcí a byl tak vytvořen prostor pro moderní výstavbu. Ve stavebních dějinách města představuje období 1919–1939 sice jen nepatrný okamžik, avšak kvantitou a především kvalitou nově vzniklých staveb nebylo nikdy předtím ani potom překonáno. Z dříve provinčního, převážně německého průmyslového města se stalo významné hospodářské a administrativní centrum s převládajícím českým živlem.

na překonávání – ke zkvalitňování jejich života, což se časem projevilo i vyššími mzdami, které umožňovaly dělníkům i jejich rodinám mimo jiné pořízení poněkud lepšího, byť stále velmi skromného bydlení v přízemních či jednoposchodových domcích a postupně zejména

Nejvýznamnějším z architektů působících v Brně v první polovině 20. století byl nesporně Bohuslav Fuchs. K dalším protagonistům brněnské architektonické meziválečné éry patřili např. Ernst Wiesner, Josef Polášek, Jaroslav Grunt, Otto Eisler, Miloslav Kopřiva, Emil Králík, Josef Kranz, Jiří Kroha, Vilém Kuba, Miloš Laml, Oskar Poříška, Bedřich Rozehnal, Jan Vaněk, Jan Víšek či Eduard Žáček.

Z oslavy výstavby dělnické kolonie Linaheim na židovský svátek Purim, při kterém bylo ve zvyku oblékání masek a kostýmů. Na fotce v přední řadě vpravo Lina Löw-Beer.
Foto: archiv Muzea Brněnska

Anton Jelinek
1855–1931

Alexander Neumann
1861–1947

Adolf Loos
1870–1933

Leopold Bauer
1872–1938

Ludwig Mies van der Rohe
1886–1969

Ernst Wiesner
1890–1971

Otto Eisler
1893–1967

Bohuslav Fuchs
1895–1972

Velký počet textilních továren a jejich mimořádné postavení v brněnském průmyslu, jejich vybavení množstvím moderních strojů dodávaly Brnu jako rostoucímu průmyslovému městu zvláštní ráz. Vysoká kvalifikace různých kategorií dělníků těchto fabrik vedla postupně – s mnoha obtížemi, které byly jen pozvol-

Červenou kolonii, nejstarší dělnickou kolonii na území monarchie, nechal postavit J. L. Köffler.
Foto: Archiv města Brna

ve vznikajících činžovních domech. Ty byly stavěny především v blízkosti oněch továren, zvláště v ulicích rozbihajících se paprskovitě od městského jádra, tedy na Křenové, Cejlu, Josefově (dnešní Bratislavské), Velké Nové (dnešní Lidické), i v různých čtvrtích města, třeba na Starém Brně. Jednotlivé příbytky v těchto činžácích byly ovšem nepříliš prostorné a navíc nepředstavitelně přelidněné. Platilo to i o monumentálním domě U sedmi švábů, proslulé „dělnické kasárně“ na Kopečné ulici, která sloužila svému účelu dvě stě let a byla opředena nejednou brněnskou pověstí. Bohužel však skýtala i pěknou parcelu, která neunikla pozornosti developerů...

Ale ne všichni z těchto proletářů (a ovšem i z těch, kteří se řadili do vrstvy tzv. lumpenproletářů) se na

takové bydlení vůbec zmohli. Většina z nich musela vzít zavděk nouzovými koloniemi, skutečnými slumy, jako byla proslulá Kostivárna, Divišova kolonie, Písečník, Kamenná čtvrť a jim podobné.

Zlepšující se životní podmínky si ovšem i brněnští proletáři museli vymoci a vyvzdorovat dlouhým, cílevědomým a koordinovaným postupem. Ten utvářel i jejich společenské vědomí, které je vedlo k prosazování idejí sociální spravedlnosti. Ty pronikaly do činnosti soudobých institucí vytvářených dělnictvem nebo s výrazným podílem dělnického členstva do různých čtenářských, vzdělávacích i zábavních spolků a sdružení v předměstích, kde textilní dělníci tvořili výraznou složku obyvatelstva.

Textilácké štamlokály i lotrovské peleše

V Hostinci u Mondscheinů na Kopečné v 19. století hrávalo české divadlo. Foto: Archiv města Brna

Už zhruba na přelomu 18. a 19. století výrazně ovlivnila postupující průmyslová revoluce se svými průvodními jevy, z nichž nejvýznamnější byl příliv tisíců nových přistěhovalců z venkova do města, také rozvoj hostinských zařízení v Brně. V nové době se hostinské živnosti přizpůsobovaly požadavkům různých vrstev městské společnosti.

Měšťanské hostince a restaurace ve vnitřním městě, v přilehlých předměstských ulicích a lepších čtvrtích a ve výletních místech měly své protějšky v lidových hospodách, v dělnických krčmách a výčepech.

Zaplivaný lokál lepší než moderní podnik

Tento trend pokračoval i ve 20. století, zvláště po vzniku Československa, kdy se Brno stalo druhým největším městem samostatného státu. Ani tehdy nebylo v továrních ulicích a čtvrtích vhodné nákladně zařízovat hospodu, protože by se v ní nejčastěji hosté necítili dobře, „jako doma“. Naopak v „zaplivaném“ lokálu se špinavou šenkovnou a nečistým zakouřeným stropem, se starými plakáty na stěnách, s odřenými stoly a lavicemi místo židlí, vyšlapanou podlahou, s otlučenými

Ochránci dobrých mravů často upozorňovali na skutečnost, že lid se stává rok od roku zpustlejší a nemravnější. Tvrdili, že čím více „zavádivých a kazivých příležitostí, tím větší jest počet zavedených a pokažených; čím více chlastáren, tím více ochlastů!“

mi sklenicemi a porculánovými tácky, se starými kachlovými kamny, tam bylo vždy hostů plno. A hostinec, který se v tovární čtvrti snažil „jít s duchem doby“, leckdy riskoval nezájem návštěvníků. Hostinský, který tam svůj podnik zařídil moderně – dal na zem parkety, obložil šenkovnu tvrdým dřevem, navěsil zrcadel, obrazů ve zlatých rámech a záclon, stoly a židle objednal „až z Prahy“ a vůbec „vrazil do toho hrůzu peněz“, mohl mít o hosty nouzi. Takový host neměl rád, když musel dávat pozor, aby neklepal cigáro na zem, nepřinesl bláto na botách, kdežto v „jeho“ špinavé hospodě přece platilo: „Dělej si, člověče, co chceš, plivni si, jak chceš, křič si, co ti hrdlo stačí.“

Řev chraplavých hlasů

Také v samotném vnitřním městě byly vedle honosných a renomovaných hostinců pro měšťanstvo a „lepší lidi“ zapadlé hospůdky v postranních uličkách, mimo hlavní tepny, vedoucí od bývalých bran do středu města na Velké náměstí nebo na Želný trh. Jednou ze zapadlých hospůdek byla oblíbená krčma U Křesťana na Kapucinském náměstí, kterou jako útulný podniček znali především trhovci a „rajzáci“, ale také sem mířili ve chvílích volna proletáři jiných profesí. Sedávala tu veselá společnost, neboť v takové malé hospůdce se dobře navazovaly těsné a přátelské vztahy mezi pravidelnými návštěvníky.

Jinde však nevládla taková spořádanost. Zvláště krčmy a kořalky v brněnských proletářských předměstích prý nevěděly, „co jest odpočinek od rána až do noci, v neděle a svátky“. Tehdy k uším spořádaných měšťanů nemile doléhal řev chraplavých hlasů, „kdykoli se portál smrduté kořalky otevřel“.

Teplá kořalka a studená večeře

Pro svůj euforický účinek byly alkoholické nápoje – a z nich nejvíce právě kořalka – vysoce oceňovány zvláště dělníky, jejichž způsob života a práce spolu s nejistým postavením poskytoval málo příjemných chvil a radostí. V 19. století zvláště brněnští textilní dělníci žili velmi těžce. Téměř celý den trávili v továrně, kde pracovali a kde jim za nocleh sloužil balík špinavé vlny.

Za jednu z hlavních příčin, které dělníky „vyháněly“ do hospod, byla shledána nečistota a nepořádek v obydlí a zvláště pak často studená a špatně upravená domácí strava. Tato situace se v průbě-

Žájezdni hostinec U Beránka na ulici Cejl v roce 1896. Foto: Archiv města Brna

Noclehárny

Z dobového tisku o krčmě na Cejlu, která se každou noc proměnila v „pravou peleš lotrovskou“: „Za šest krejcarů nocležného hledá a nalezne tu útulku množství lidí pochybného kalibru.

Na směsici mužů a žen, stulených svorně jako kuřátka v jednu hromadu, byla by jistě rozkošná podívaná, kdyby tak někdo náhle vkročil se světlem do prostor těch. A hostinec tento není jediný svého druhu v našem Brně, které se při každé příležitosti vychloubá svým znamenitým policejním zřízením.“

„V těchto peleších plných kouře a výparů z „otravující breberie“, rozuměj kořalky, často strávil celý den nejeden dělník, který po týdenní namáhavé práci do takových „útulen“ přinesl „poslední krvavě vydělaný groš“.

hu let ovšem měnila, zejména díky lepší organizaci dělnictva, tedy i pracovníků v brněnském textilním průmyslu, a také díky výraznému zkrácení pracovní doby, která už za první republiky činila osm hodin, tedy jako dnes. Zvláštní pokrok pak přineslo dělnickým vrstvám závodní stravování, zavedení dovolených a postupné zvyšování životní úrovně, které přirozeně ovlivnilo i volnočasové aktivity dělníků, včetně brněnských „textiláků“.

Hostinec U Rašovských, doslova ve stínu chrámu Nanebevzetí Panny Marie, na přelomu 19. století oblíbený zapadáček lidových vrstev na Starém Brně. Foto: archiv Karla Altmana

Vila Löw-Beer

Více než staletí pamětníci. V zahradě vily Löw-Beer si můžete odpočinout ve stínu více než staletých stromů kdykoli půjdete kolem – zahrada je celoročně každý den volně přístupná. Foto: archiv Muzea Brněnska

Pokud byste se v prvních desetiletích 20. století v Brně ptali, kde se nachází Löw-Beerova vila, možná byste dostali i více než desítku různých odpovědí. Poslali by vás nejspíš na Pisáreckou třídu (dnešní Hlinky), kde různí členové dynastie vlastnili několik honosných domů, někdo by vás nasměroval i do Kalvodovy ulice a zazněla by určitě i adresa Sadová 22 – a právě tam, na dnešní ulici Drobného, stojí ta vila Löw-Beer, kterou byste pravděpodobně hledali.

14 pokojů, není to málo?

**Ve vile Morize Fuhrmanna
byly podle obecního
věstníku čtyři byty celkem
se 14 pokoji, 7 kabinety,
3 kuchyněmi, 2 koupelnami
a 6 záchody.**

Na počátku 20. století patřila podnikateli Alfredu Löw-Beerovi, v současnosti je vila v majetku Jihomoravského kraje, ve správě Muzea Brněnska. Domem Löw-Beerů se vila na Drobného stala v roce 1913, kdy ji koupil textilní továrník Alfred Löw-Beer (1872–1939) od dědiců továrníka Morize Fuhrmanna (1850–1910). Rozsáhlý pozemek se dvěma parcelami, na nichž stály zahradní domky, vinný hrad a zahrada, vlastnil Moriz Fuhrmann od roku 1903. Nechal si zde postavit rodinnou vilu v secesním stylu, kterou obýval až do své smrti.

Dvorní architekt.

Alfred Löw-Beer využil služeb vídeňského architekta Rudolfa Baumfelda (1903–1988) k stavebním úpravám nejen vily u Lužánek, ale podílel se také na úpravách dalších löw-beerovských vil – Velké vily ve Svitávce a byl spoluautorem návrhu vily Ernsta Löw-Beera v Kalvodově ulici v Brně-Pisárnkách.

Secese sousedící s funkcionalismem

Noví obyvatelé vily, podnikatel Alfred Löw-Beer, jeho žena Marianna a jejich tři děti – Max, Greta a Hans, do Brna přesídlili ze Svitávky na Blanensku. Löw-Beerovi zakoupili vilu i s přilehlými pozemky a s objektem tzv. celnice, který původně sloužil k proclení potraviny zboží, později v něm byla konírna či kočárovna a byl i domkem zahradníka nebo správce vily. V horní části rozsáhlého pozemku za vilou si Alfredova dcera Greta s manželem Fritzem Tugendhatem nechali v letech 1929–1930 postavit rodinný dům, dnes světoznámou funkcionalistickou vilu Tugendhat. Ale vraťme se od funkcionalismu zpět k secesi – autorem projektu secesní vily u parku Lužánky, postavené v letech 1903–1904, byl vídeňský architekt Alexander Neumann (1861–1947). V duchu secesní ornamentálnosti je uliční a zahradní průčelí zdobeno rostlinným štukovým deko-

rem a podobný dekor je využit i na stěnách a stropech v interiérech. Secesní rostlinné motivy jsou také na keramické dlažbě a litinovém zábradlí schodiště. Alfred Löw-Beer nechal dům částečně stavebně upravit, přičemž úpravy svěřil vídeňskému architektu Rudolfo Baumfeldovi (1903–1988).

Rodina, jejíž jméno nese vila dodnes, neobývala honosné sídlo příliš dlouho. Na konci 30. let 20. století museli Löw-Beerovi, vzhledem ke svému židovskému původu, dům nedobrovolně opustit. V roce 1940 zabavili vilu Němci pro potřeby tajné státní policie. V roce 1946 byla nad objektem ustanovena národní správa a v roce 1954 se dům stal majetkem československého státu.

Moriz Fuhrmann

Vilu Löw-Beer na ulici Drobného (dříve Sadová) si nechal původně postavit Moriz Fuhrmann, jeho dědicové ji v roce 1913 prodali Löw-Beerům, aby měli prostředky na dostavbu své továrny.

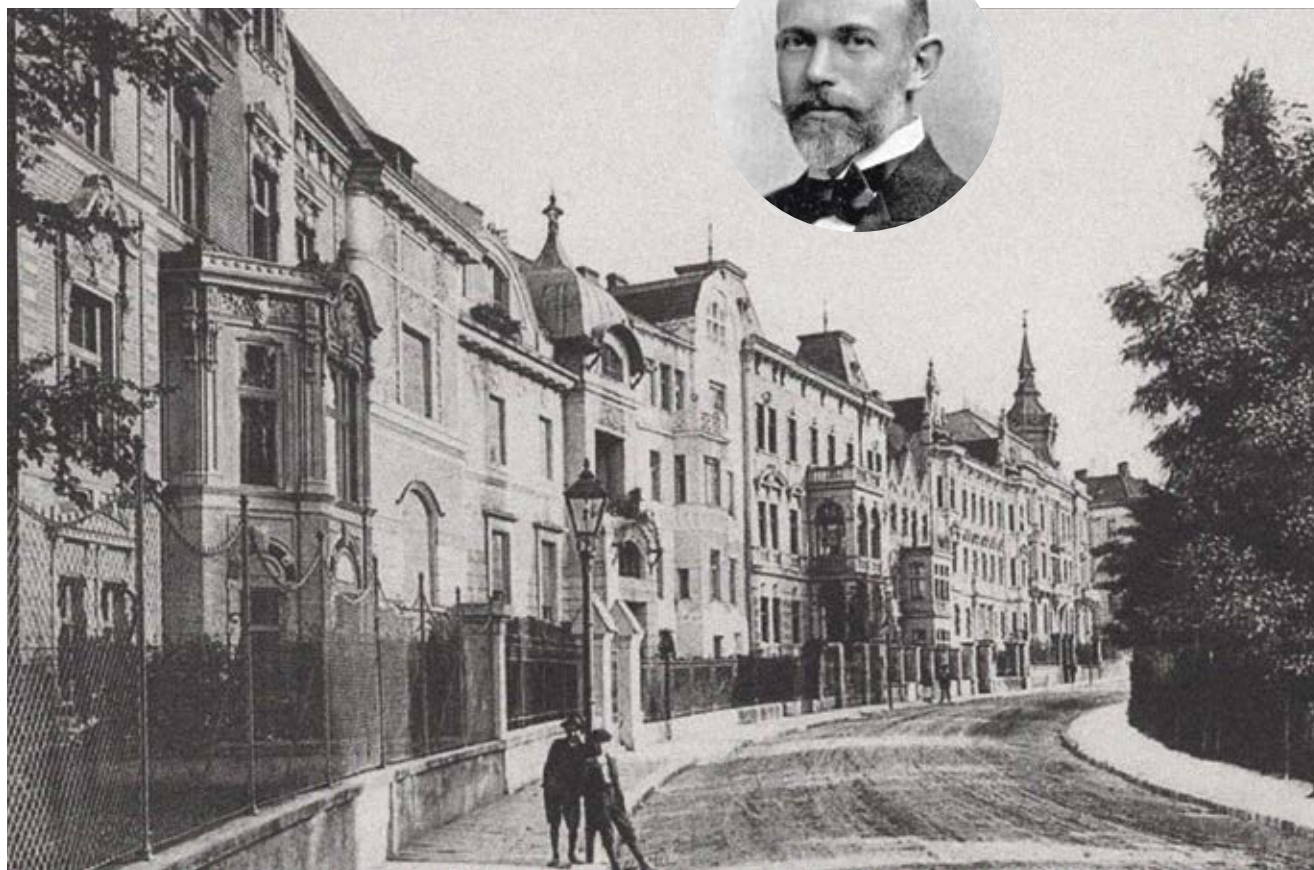
Masarykův studentský domov a památková obnova

Od 50. let až do roku 2012 sídlila ve vile ubytovna Masarykova studentského domova a bydleli zde studenti středních škol. Během tohoto období se v podstatě změnila jen podoba zahrady – bylo zde vystavěno hřiště pro míčové hry. Po hřišti byste naštěstí v dnešní zahradě pátrali marně, po roce 2014 prošla zahrada rekultivací a její podoba se v mnoha ohledech vrátila ke stavu ze 30. let 20. století. Komplettní památkovou obnovou prošla i vila, současní návštěvníci si ji mohou prohlédnout takřka od půdy až po sklep – jeden z prohlídkových okruhů provede návštěvníky dříve nepřístupnými prostory technického zázemí vily až na půdu s proskleným střešním světlíkem.

Nejen technické zázemí je ovšem ve vile k vidění, navštívit zde můžete i další prostory v rámci stálé expozice Svět brněnské buržoazie mezi Löw-Beer a Tugendhat, krátkodobé výstavy jsou k vidění v galerii Celnice, tam se také můžete občerstvit v kavárně a na závěr si odpočinout na některé z laviček v zahradě. X

Kolik stojí vila?

V srpnu 1913 dědicové Morize Fuhrmanna prodali vilu podnikateli Alfredu Löw-Beerovi za 290 000 korun.

Vila Tugendhat

Výrazným prvkem interiéru byla zaoblená dřevěná příčka z makassarského ebenu, od 40. let 20. století se považovala za ztracenou a objevil ji až v roce 2011 brněnský historik umění Miroslav Ambroz v menze Právnické fakulty v Brně. Foto: Archiv města Brna

**Vrchol snobismu.
Sídlo novodobé finanční
šlechty. Nemorální luxus!
Za tu cenu by se dalo
postavit 30 rodinných
domů! Je to pouze
pavilon, nedá se tam
normálně bydlet.
Sklepení! I takové byly
dobové reakce na
funkcionalistickou vilu
manželů Tugendhatových,
jejímž autorem je německý
architekt Ludwig Mies van
der Rohe (1886–1969).**

Ve 30. letech 20. století byla stavba vily Tugendhat v českém prostředí přijata chladně a spíše negativně, jen výjimečně zaznívalo pozitivní hodnocení, a pokud, tak zejména z úst německých kritiků a v zahraničním tisku. Manželé Tugendhatovi ovšem svůj dům milovali, naprosto předčil jejich očekávání a bezvýhradně splnil zadání: Moderní, prostorný dům s jasnými a jednoduchými tvary. Dům, ve kterém budeme žít šťastný život. Přibližně takto znělo přání Gerty Tugendhatové (1903–1970) adresované německému architektu Miesovi van der Rohe.

„Sklepení“

Německý architekt byl v září 1928 pozván do Brna a nadšen pozemkem s nádherným výhledem na historické panorama Brna, na němž měl dům

27 měsíců

Od první návštěvy pozemku architektem Miesem van der Rohe v září 1928 až po nastěhování rodiny do vily v prosinci 1930. Tak dlouho trval vznik brněnské světově významné funkcionalistické stavby.

8 000 000 Kč

cena vily přesáhla tuto částku

Onyxová stěna, která je ikonickým prvkem interiéru vily, pochází z pohoří Atlas v Maroku. Když stěnou v zimních slunných dnech prochází světlo, medově zbarvená hornina prosvítá a v některých místech rudě září. Tato vlastnost se projevila až po instalaci ve vile a překvapila i samotného architekta Miese van der Rohe.

Židle Brno, křeslo Barcelona. Vnitřní vybavení domu navrhl Ludwig Mies van der Rohe se svými spolupracovníky Lilly Reichovou a Sergiem Ruegenbergem a nábytek získal později název vztahující se k Brnu a vile Tugendhat. Židle Brno z trubkové oceli potažené bílým pergamenem a smaragdově zelené křeslo Barcelona se nacházejí v hlavní obývací místnosti. Foto: Vila Tugendhat/David Židlický

stát, zakázku přijal. Už v létě 1929 brněnská stavitelská firma bratří Artura a Mořice Eislerových začala se stavbou domu a po dokončení interiéru se rodina v prosinci 1930 mohla nastěhovat.

Hlavní vstup do vily z ulice Černopolní vede přímo do nejvyššího patra objektu – z tohoto důvodu si dům vysloužil přezdívku Sklepení. Vzhledem k umístění domu ve svahu se vchází do třetího podlaží a postupně se sestupuje do stále nižších podlaží, která jsou, na rozdíl od skutečného sklepení, plná světla, jež prochází skrze obří skleněné tabule, a volného prostoru.

Funkcionalistická třípodlažní vila je unikátní i technickým zázemím – strojevna vzduchotechniky kombinovala vytápění, ochlazování a zvlhčování vzduchu. Orientace hlavního pobytového prostoru na jihozápad poskytovala dostatek světla i tepla v každém ročním období

a funkčně vybavené pokoje nabízely komfort i soukromí všem členům domácnosti. Dům nebyl pouze pavilonem, nabízel skutečně kvalitní bydlení. Tugendhatovi však ve vile žili šťastně jen osm let. Vzhledem k jejich židovskému původu a četným sociálním aktivitám Greta Tugendhatové v Lize za lidská práva museli v roce 1938 emigrovat. Rodina se třemi dětmi se v květnu 1938 vydala do Švýcarska, později se usadili ve Venezuele.

Pozdržená obnova vily

Opuštěnou vilou se následně prošlo dějiny 20. století – v roce 1939 byl dům zkonfiskován gestapem a následně se stal majetkem německé říše. V roce 1945 se na devastaci domu podepsal jezdecký oddíl maršála Malinovského a vilu také poškodilo bombardování. Po válce ve vile působila soukromá taneční škola a v roce 1950 byl dům převeden do vlastnictví československého státu.

do konce 70. let zde bylo rehabilitační středisko pro děti.

V roce 1963 byla vila Tugendhat zapsána do seznamu nemovitých kulturních památek. O její obnovu začal usilovat zejména František Kalivoda. V roce 1967 navštívila na Kalivodovo pozvání Greta Tugendhatová Brno a jeho snahy podporovala. S nástupem normalizace však byly jejich snahy utlumeny. Na svou první rekonstrukci tak chátrající dům čekal až do roku 1981. Další, tentokrát komplexní rekonstrukce započatá v letech 2010–2012 navrátila vile její původní podobu – byly odstraněny nepůvodní stavební zásahy, vrátily se chybějící části a do interiéru restaurovaný mobiliář nebo jeho věrné kopie.

Dnes je vila zpřístupněná veřejnosti jako instalovaná památka moderní architektury, od roku 2001 zapsaná na Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.

X

Pohled na vilu Tugendhat ze zahrady. Foto: Archiv města Brna

Vila Stiassni

Vila Stiassni je v současné době i s rozsáhlou zahradou opět přístupná veřejnosti. Foto: vila Stiassni

**Rodinná vila
v Masarykově čtvrti
vznikla v letech
1927–1929 na zakázku
továrníka Alfreda
Stiassni. Na rozdíl od vily
Tugendhat, jež po druhé
světové válce postupně
chátrala, byla vila Stiassni
po roce 1945 využívána
jako reprezentativní
ubytovací prostor
pro významné brněnské
hosty. Dnes je tato
unikátní stavba i s jejím
více než 3,5hektarovým
velkým pozemkem
zpřístupněna veřejnosti.**

V meziválečném období vznikla v Brně řada významných realizací moderní vilové architektury. Na prvním místě je vždy jmenována vila Tugendhat a v jejím těsném závěsu je další působivá stavba, postavená v letech 1927–1929, vila Stiassni. Okolnosti vzniku obou staveb i následný osud jejich majitelů je velmi podobný. Vilu Stiassni si ve 30. letech nechal postavit další úspěšný textilní továrník – Alfred Stiassni. Stavba rodinné funkcionalistické vily v Masarykově čtvrti byla tentokrát svěřena brněnskému architektu Ernstu Wiesnerovi. Alfred Stiassni se ženou Hermine a dcerou Zuzankou nový dům obývali pouze devět let, v roce 1938 museli kvůli židovskému původu emigrovat a do vily se již nikdy nevrátili. Skutečně velmi podobný příběh, jaký prožívali obyvatelé vily Tugendhat, kteří se po osmi letech obývání jejich funkcionalistického skvostu také museli uchýlit do exilu. Po válce se ovšem osud vily Stiassni vydal úplně jiným směrem než postupně devastovaná vila Tugendhat.

Jak vzniká vládní vila?

Ernst Wiesner, architekt vily Stiassni, byl v letech 1943–1945 poradcem exilové vlády v Londýně a byl to pravděpodobně on, kdo doporučil Edvardu Benešovi pro jeho pobyt při cestě republikou ubytování v brněnské vile Stiassni. Vile se začalo říkat vládní a využívala se pro oficiální návštěvy i v dalších desetiletích.

V koupelně pana Alfreda je přisazen ribstol, na kterém pan Stiassni skutečně posiloval. Našel se ve sklepě a během rekonstrukce vily byl vsazen zpět na původní místo do Alfredovy koupelny.
Foto: RAKO

Kasino gestapa

Po odchodu rodiny Stiassni byla během druhé světové války vila zabavena říšskou státní policií, která ve velkorysých prostorách vily (v hale je galerie s mohutným schodištěm, z níž je přístup do společenské místnosti a jídelny) zřídila důstojnické kasino a jídelnu. Po roce 1945 se vila začala využívat jako reprezentativní ubytování pro významné hosty Brna a získala přívlastek „vládní vila“. Jako první zde byl hned po válce ubytován Edvard Beneš, později prezidenti Gottwald, Novotný, Zápotocký i Husákem. Exkluzivního návštěvníka měla vila ve Fidelu Castrovi, egyptském prezidentu Násirovi či indickém prezidentu Sukarnovi. Hosté přespávali v apartmá Alfreda Stiassni v prvním patře, kde byla také apartmá Hermíny a Zuzanky, dětská herna a pokoj vychovatelky. Z obytných pokojů se přes navazující terasu vychází do rozlehlé zahrady, v níž se nachází i tenisový kurt a bazén – Stiassni ve volném čase rádi sportovali. Paní Hermína byla navíc i nadšenou zahradnicí, a v zahradě tak byly i vytápěné skleníky.

Foto: Archiv města Brna

Když Fidel Castro nocoval v 70. letech ve vile, nebyl údajně spokojen se vzhledem koupelny. Proto se začala tradovat historka, že nechal do Brna poslat kubánský mramor, kterým byly koupelny obloženy. Při rekonstrukci v letech 2010–2014 se dvě mramorové koupelny ponechali a další dvě koupelny se vrátili do původního stavu z 20.–30. let.

Palác Morava.

V roce 1925 koupila Hermína Stiassni pozemek naproti Mahenovu divadlu se záměrem vybudovat na něm moderní hotel. Vítězný návrh E. Wiesnera však nemohl být realizován, devítipatrová budova neodpovídala regulačnímu plánu, problémem bylo i podmáčené podlaží. Wiesner proto přepracoval projekt na nižší polyfunkční dům s luxusními byty a obchodními prostory. V průběhu výstavby pak rodina Stiassni dům prodala Moravské zemské životní pojišťovně.

Klasicizující interiéry modernistické vily

Během období, kdy byla vila Stiassni „vládní vilou“, prošel dům zásadními stavebními úpravami podle návrhů Kamila Fuchse a Adély Jeřábkové. Byla například zasklena původně venkovní monumetální lodžie, upraveny luxusní mramorové koupelny a interiéry byly doplněny o různorodé kusy zámeckého mobiliáře. Zámecký mobiliář v modernistické vile? Zní to možná podivně, ale kazetové stropy, dřevěné obložení, štuky, mramorové krby a pseudohistorický nábytek byly součástí vily Stiassni už v původních návrzích. Paní Hermína měla v klasicizujícím interiéru zálibu, neboť sama vyrůstala v zámeckém přepychu na severu Čech. Architektem zdobného vnitřního pojetí vily byl ve 30. letech 20. století Franz Wilfert z Vídně.

Rodina Stiassni emigrovala v roce 1938 přes Londýn do Kalifornie. Usadili se v Hollywoodu, kde někteří potomci Stiassních žijí dodnes.
Foto: vila Stiassni

Celý areál vily se zahradou, tenisovým kurtem, bazénem, s garážemi a vstupní branou, ale i s domem zahradníka a bytem pro řidiče se rozkládá na pozemku o rozloze více než 30 000 metrů čtverečních. Manželé Stiassni zakoupili tyto parcely už v roce 1924, a vznikla tím jedna z největších brněnských soukromých parcel, disponující navíc krásnými výhledy do okolní kopcovité krajiny. Dnes je vila ve správě Národního památkového ústavu a i s přílehlou zahradou je otevřena veřejnosti. Pravidelně se zde konají nejrůznější kulturní akce.

X

Berglerova vila

V 80. letech 19. stol. koupil palác od Johanna Berglera koupil Edmund Bochner von Stražisko, příslušník textilácké rodiny, které patřila továrna na sukna na dnešní ulici Přízově, se svojí ženou Julii, rozenou Kleinovou (viz Kleinův palác na nám. Svobody). Edmund Bochner zadal architektu Augustu Prokopovi stavební úpravy paláce. Prokop na místě hospodářských budov postavil spojovací křídlo, zrušil zimní zahradu na terase a prostor bývalé burzy přeměnil v kavárnu, kterou provozoval známý brněnský kavárník Bieber. Většina Brňanů zná Berglerův palác pod názvem Muzejka. Tento název odkazuje k tomu, že zde od roku 1927 až do 50. let sídlilo Zemědělské muzeum a tento název převzala i restaurace v přízemí, upravená ve 30. letech Bohuslavem Fuchsem. Foto: Archiv města Brna

Berglerův palác (Lidická 1), někdy také uváděný jako Berglerova vila, je velice zajímavou ukázkou architektury a bydlení tzv. „nové aristokracie“, která svůj majetek získala podnikáním od konce 18. a v průběhu 19. století. Johann Bergler, podnikatel a obchodník s kůžemi, při stavbě svého paláce oslovil vídeňského architekta Heinricha von Ferstela, který při jeho návrhu spojil dohromady dvě inspirační linky. Dispozice paláce je neorenesanční, ale pohledově je celá budova jako-by oblečena do pozdně gotického šatu. To znamená, že má upozorňovat na starobylost a pochopitelně na váženost osobnosti majitele. Celý dům je postaven z režného cihlového zdiva, které bylo typické pro stavby brněnských Němců, čerpající inspiraci v severoněmecké gotice, ale současně je fasáda ozdobena kamennými arkýři inspirovanými tudorovskou anglickou gotikou. Po dokončení vypadal palác poněkud jinak než dnes. Směrem k Moravskému náměstí se otevíral čestným dvorem, na nějž navazovala zahrada, a na nárožní terase byla umístěna subtilní litinová konstrukce zimní zahrady. V přízemí, kde se později nacházela známá restaurace Muzeum, sídlila burza s kůžemi, provozovaná právě Johannem Berglerem.

Palác Josefa Kellera

V roce 1894 prodal Keller zadní část parcely staviteli F. A. Dvořákovi, který ze strany tř. kpt. Jaroše plánoval propojení na ulici Lidickou. K tomuto účelu postavil na Aleji monumentální sloupovou kolonádu, která měla zdobit začátek této spojovací ulice. Bohužel k tomuto propojení nikdy nedošlo a kolonáda dnes vede pouze do slepé uličky, která končí u zahrady Kellerova paláce. Po smrti J. Kellera prodali jeho dvě dcery palác dalšímu majiteli a ten jej v roce 1922 znovu prodal Západomoravským elektrárnám. Od té doby tento reprezentativní palác slouží administrativním účelům. Foto: E-ON Česká republika, s.r.o./Martina Sekaninová

Jednou z největších palácových realizací v Brně 2. poloviny 19. století je bezpochyby palác podnikatele Josefa Kellera na Velké Nové ulici (dnes Lidická 36). Josef Keller podnikal ve vlnářském průmyslu a kromě vlastní přádelny ovčí vlny měl také podíl v bývalé Soxhletově textilitě, která stála na Cejlu 68. V letech 1880–1881 si nechal na místě dvou starších domů postavit nový palác, jehož projekt zadal významné vídeňské architektonické kanceláři Ferdinand Fellner a Hermann Helmer, která v té době v Brně stavěla nové Městské divadlo (dnes Mahenovo divadlo). Kellerův palác je postaven ve stylu severoitalské neorenesance a jeho třínáctiosé průčelí ovládá výraznou část ulice. Přízemí je členěno mohutnou bosáží a v jeho středu je průjezd procházející celou dispozicí. Nad průjezdem je piano nobile zdůrazněno balkonem přes tři okenní osy. Celou stavbu korunuje vysoká atika, za níž se ukrývá téměř rovná střecha. Interiéry byly velice bohatě vyzdobeny štuky a nástěnnými malbami. Průjezd například zdobí nástěnné malby v pompejském stylu a v místnostech prvního patra (piana nobile) jsou stropy salonu zdobeny alegorickou malbou Eduarda Veitha.

Palác Morgensternových

Štefánikova 1

Palác sourozenců Morgensternových od Josefa Nebelhosteného stojí na exponovaném místě na rohu ulic Štefánikovy a Kotlářské s výhledem do parku Lužánky. Svým základním rozvržením připomíná spíše vilu, nicméně jeho jednopatrové, ale velice dlouhé průčelí tento koncept poněkud narušuje. Zajímavé je jeho vnitřní členění, které v sobě skrývá funkci reprezentativního bydlení i funkci administrativní.

Offermannův dům

Bašty 8

Původně měšťanský obytný dům vystavěný pro brněnskou podnikatelskou rodinu Offermannů ve 30. letech 19. století v sousedství dalších tří domů. Stojí podél hradeb mezi dvěma baštami pod svahem dnešních Denisových sadů a v letech 1855–1908 zde sídlily tři justiční instituce: C. k. Vrchní zemský soud pro Moravu, C. k. Vrchní zemský soud pro Slezsko a C. k. Vrchní státní prokuratura.

Vila Carla
von Offermanna
Hroznová 2

Dvoupodlažní neorenesanční vila členité hmoty na nepravidelném půdorysu patří k památkové zástavbě Hlinek. Dominantním prvkem stavby od Antona Jelineka je asymetricky řešené uliční trojosé průčelí s polygonální věžičkou v levém nároží. Vchod zasunutý do hmoty stavby je prolomen v první ose, s předloženým schodištěm do zvýšeného přízemí.

Česká banka Union
(Český rozhlas Brno)
Beethovenova 25

Budova České banky Union byla postavena na Beethovenově ulici v proluce po bývalém jezuitském klášteře. Stavba byla vyhotovena podle návrhu Ernsta Wiesnera, v letech 1921–25. Přízemí budovy bylo využito pro monumentální halu obloženou mramorem. V suterénu se nacházel archiv s trezory a v jednotlivých patrech vznikly různé velké kanceláře pro úředníky. Od roku 1950 v budově sídlí Český rozhlas Brno, jenž si stavbu upravil dle svých potřeb.

Vila Waltera Neumarka

Vinařská 38

Textilní průmyslník a britský honorární konzul Walter V. Neumark si roku 1929 nechal dle návrhu Ernsta Wiesnera postavit vilu na ulici Vinařské. Typické pro tento dům je rozdělení na hlavní obytnou část pro rodinu a boční provozní křídlo. V interiéru se dochovaly lahůdky, jako jsou kuchyňský výtah na potraviny, kotel ústředního topení, zařízení koupelny či pro Brno netypická zásuvná okna.

Hechtova vila
Hlinky 142b

Klasicistní, původně rodinný dům pro významného textilního podnikatele Huga Hechta byl postaven podle návrhu rakouského architekta Leopolda Bauera v letech 1909–1911 s použitím režného cihlového zdiva. K hlavní budově přiléhal vzadu přízemní hospodářský trakt a jako jeho protějšek krytá veranda. Vstup vedl z průjezdu v zadním křídle. V současné době v budově sídlí Generální konzulát Ruské federace v Brně.

Vila Ernsta Löw-Beera

Kalvodova 108

Ernst Löw-Beer, bratranec Grety Tugendhatové, majitelky vily Tugendhat, si nechal od vídeňských architektů Baumfelda a Schlesingera postavit vilu v Kalvodově ulici. Dům využívá svažité terén k orientaci hlavních obytných prostor směrem k pisáreckému údolí. V interiéru vyniká propojený prostor jídelny, obývacího pokoje, zimní zahrady a knihovny, oddělený pouze prosklenými stěnami.

Vila Arnolda
a Friederike
Löw-Beerových
Hlinky 86

Na přelomu 19. a 20. století si manželé Arnold a Friederike Löw-Beerovi nechali postavit palácovou vilu ve stylu pozdního historismu. Průčelí jednopatrového paláce je až na vstupní otvor přísně symetrické. Celkový charakter budovy inspirovaný francouzskou renesancí je posunut do historizující polohy. Tu zajišťují detaily výzdoby, jako je například jemně tepaná pavučina neorokokového balkonového zábradlí. Autorem je pravděpodobně rakouský architekt Arthur Brausewetter.

Památková péče a průmyslové

Bývalý areál textilních továren, nyní využívaný Teplárnami Brno, je jedním z míst, u kterých se uvažuje o alternativním využití.
Foto: Pocket media/Viola Hertelová

Rozlehlé areály průmyslových staveb vznikaly v Brně od konce 18. století. Mnohdy se jednalo o budovy, které se nesmazatelně zapsaly do historie města. K těmto objektům, jež utvářely specifickou industriální tvář Brna, dodnes památková péče nepřístupuje jednoznačně.

Zájem o památkovou ochranu průmyslových staveb se začal rozvíjet na přelomu 60. a 70. let minulého století. Památková péče zde ale narazila na několik problémů. Nebylo jasné, na základě jakých hodnot a kritérií stavby posuzovat, a jestliže nebyly dostatečně architektonicky hodnotné, jejich význam byl podceňován. Zároveň se začaly objevovat názory, že nevzhledné tovární budovy není potřeba uchovávat pro další generace. V současnosti Národní památkový ústav pokládá technické a průmyslové památky za doklady výroby, dopravy, skladování i vědy. Architektonické hledisko není jediným srovnávacím kritériem. Jsou zkoumány i obsahové souvislosti. Je posuzována unikátnost technologie, dochovanost výrobních zařízení či komplexnost výrobního toku.

Na začátku 90. let se vlivem ekonomických a společenských změn výroba

z průmyslových areálů přesunula nebo úplně zastavila. Důsledkem toho došlo v Brně k růstu počtu nevyužívaných a zanedbaných technických budov. Jejich fyzický stav se postupně zhoršuje, protože nejsou řádně udržovány. Textilky jsou postupně nově využívány. Ty tvoří zhruba třetinu výrobních míst ve městě. Vzhledem k tomu, jak je dnes nastavený systém vypracování projektu, investice a výstavby, je jednodušší původní objekty strhnout a postavit nové, než se snažit o jejich záchranu a obnovu.

Některé původní objekty se podařilo zrenovovat a nově je využít i bez památkové ochrany. Jedná se např. o přestavbu bývalé továrny Moravan na polyfunkční objekt s byty nebo přeměna části areálu Mrazíren Rovner na kreativní centrum Industra. Také Bochnerův palác se jako součást areálu Vlněny dočkal rekonstrukce.

stavby

Archeologický výzkum v areálu bývalé Vlněny

Acheologický výzkum v prostoru Vlněny byl realizován Ústavem archeologické památkové péče a společností Archaia Brno. Foto: Archaia Brno

Současný přístup k památkové ochraně průmyslových objektů však zůstává vzhledem k výše uvedeným důvodům obtížný. Mnohá rozhodnutí lze dnes považovat za sporná. X

Staré továrny v Polské Lodži, v nichž pracovaly tisíce lidí, se mění ve stylová obchodně-zábavní centra a mohou sloužit jako příklad využití podobných areálů. Foto: www.manufaktura.com

Příběh textilního podniku Vlněna, závod 1 se definitivně uzavřel v roce 2016, kdy bylo rozhodnuto o demolici jeho areálu. Začal tím však tři roky trvající nový příběh díky záchrannému archeologickému výzkumu, který předcházela výstavbě nových budov v areálu. Celý výzkum byl rozdělen do několika etap a ty byly postupně realizovány Ústavem archeologické památkové péče Brno, v. v. i., a Archaia Brno z. ú. (nezisková společnost zkoumající a dokumentující archeologické památky, které jsou ohrožené stavební činností).

V průběhu záchranného archeologického výzkumu se podařilo zdokumentovat Svratecký náhon, který byl umístěn v ramenu řeky Svratky. Ve 40. letech 19. století byla část náhonu kvůli výstavbě dalších industriálních staveb zasypana a jeho tok napřímen.

Nejstarším provozem v areálu zachyceným archeologickým výzkumem byl podnik Johanna Christiana Biegmanna, který vznikl před rokem 1790 na dnešní ulici Mlýnské č. p. 24. Zachyceny zde byly relikty zděné zástavby kolem nepravidelného dvora, který měl kamennou dlažbu, sklepy, ale i části původních cihelných podlah s otisky po strojích. Podnik i pod vedením bratra Karla Biegmanna prosperoval a rozšiřoval se. V roce 1799 měla manufaktura

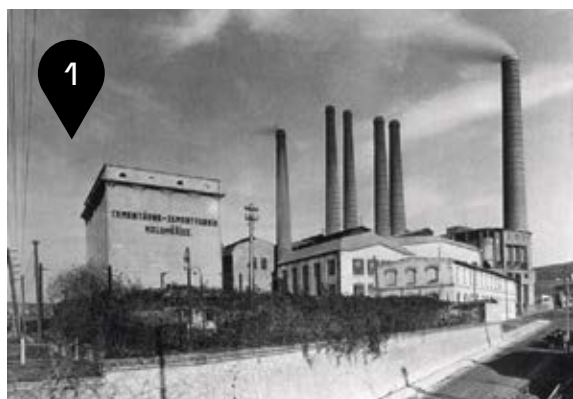
Bochnerův palác byl rekonstruován za účelem administrativního a komerčního použití. Foto: TIC BRNO

132 stavů a zaměstnávala 3 000 dělníků. Následně továrnu koupila rodina Bochnerů a dále ji rozšiřovala. Celý provoz byl zničen výstavbou budovy nové přádelny v roce 1904, ta zde stála až do demolice v roce 2016.

Jižně od Svrateckého náhonu byl na jižním břehu náhonu (dnes Mlýnská č. p. 27) zachycen pozůstatek základů budov soukeníka Josefa Lindnera, které pak roku 1813 koupila rodina Biegmannů. Postupně se zde vyvíjela zástavba na březích náhonu, kterou však máme doloženu pouze základovými zdmi. O něco jižněji při ulici Dornych byl odkryt textilní provoz M. Redlicha, který zde působil od 40. let 19. století, a dokonce se zachoval i stavební plán přestavby kotelný. Archeologicky se podařilo odkryt celý půdorys továrny, malého plynojemu a hlavně zázemí kotelný, bojlerů a parního stroje. V České republice se jedná o unikátní počín. X

Prohlídkové trasy: s TIC BRNO za industriální historií

Místa, kde se psala brněnská průmyslová historie, areály bývalých továren, paláce a vily významných továrníků, technické zajímavosti, střípky ze života dělníků, to vše vás čeká na čtyřech prohlídkových trasách. Se zkušeným průvodcem se na ně můžete vydat pěšky, šalinou či minibusem.

Cementárna Maloměřice, stavební impérium Kohn

Maloměřická cementárna vznikla na místě, kde se již odedávna pálilo vápno a vyráběly cihly. Naleziště vápence hraničící s vápencovým Moravským krasem, příznivá zeměpisná poloha na hlavní trati Brno–Praha a prudce stoupající spotřeba cementu vedly tehdejší majitele veřejné obchodní společnosti Leo Czech & spol. se sídlem v Maloměřicích k rozhodnutí věnovat se vedle výroby vápna a cihel hlavně tovární výrobě portlandského cementu. V r. 1907 započala v Maloměřicích výstavba cementárny a již v září 1908 v ní byl zahájen provoz. Firma se změnila na komanditní společnost na akcie, ve které byli osobně ručícími společníky Max Kohn, dr. Cor. Hože a Max Hože. Majetkovým vkladem se zúčastnila firma Mos. Löw-Beer.

Komentované prohlídky – 120 Kč/60 Kč
Vyhlídkové jízdy – 300 Kč/200 Kč

V prodeji na www.ticbrno.cz
a v infocentrech.

Šalinou moravským Manchesterem

Jak lépe se pohybovat po Brně než šalinou? První trasa začíná na konečné v Obřanech, končí na Mendlově náměstí. Průvodce pro vás bude mít nachystané nejen informace o textilních továrnách, přádelnách, maloměřické cementárně a areálu bývalé Vlněny, ale přiblíží vám i historii Svrateckého náhonu nebo Městských lázní Kopečná. Projedete a projdete například Maloměřice, ulici Tkalcovskou, Cacovický ostrov nebo Nové sady.

1 **Cementárna Maloměřice**
Slaménikova 23b

2 **Textilka Fritsch & Co.**
Valchařská 36

3 **Vlněna 02**
Tkalcovská 3

4 **Přádelna Soxhlet**
Cejl 68

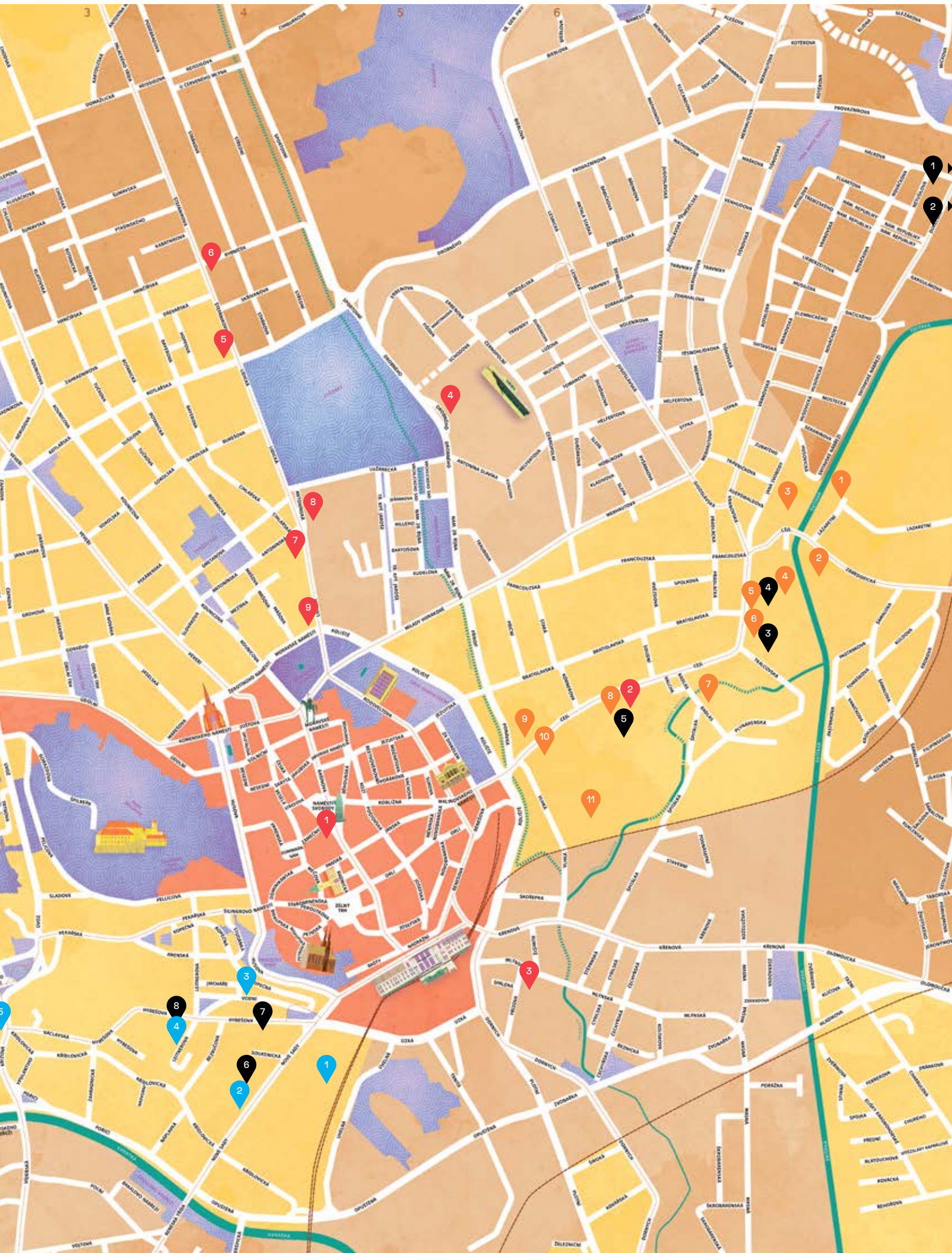
5 **Gebrüder Schoeller**
Cejl 48–50/Špitálka 2–4

6 **Nové sady**

7 **Tomolova vila**
Hybešova 21

8 **Skeneho vila**
Hybešova 43

Paláce průmyslové aristokracie

Jak žili velcí brněnští továrníci? Na této trase, kterou spolu s průvodcem projedete pohodlným minibusem, se seznámíte s jejich vilami, paláci i životními příběhy. Trasa začíná na náměstí Svobody, přes Lidickou, Štefánikovu a Cejl se dostanete až k poslední z celkem osmi zastávek, paláci Karla von Skene na Hybešově ulici. Na stavbách honosných domů brněnských textilních magnátů pracovali nejvýznačnější stavitelé své doby, k vidění jsou tedy opravdové skvosty architektury 19. a 20. století.

- 1

Kleinův palác
nám. Svobody 84
- 2

Schoellerův palác
Cejl 50
- 3

Bochnerův palác
Přízova 1
- 4

vila Löw-Beer
Drobného 22
- 5

palác Morgensternových
Štefánikova 1
- 6

palác Adolfa a Aloise Müllerových
Štefánikova 28/Rybniček
- 7

C. K. privilegovaná továrna na sukna / J. L. Köffiller/H. Schmal
Lidická 23
- 8

palác Josefa Kellera
Lidická 36
- 9

Berglerova vila
Lidická 1

Dům s ateliérem Johanna Eduarda Tomoly, Hybešova 21 Alois Prastofer, 1885

Ve velmi neutěšené stavební situaci na ulici Hybešově dnes stojí jeden z nejkrásnějších a nejmalebnějších domů postavených v Brně na konci 19. století. Jedná se o vilu brněnského sochaře a kameníka Johanna Tomoly. Tomola je znám jako jeden z neplodnějších sochařů a kameníků v celém Brně, se zaměřením hlavně na funérální a sakrální plastiku. Z jeho dílny pochází nespočet náhrobků na brněnských hřbitovech, ale také například hlavní oltář v kostele sv. Jakuba, vytvořený podle návrhu Heinricha von Ferstela. V roce 1882 koupil parcelu na Silniční (dnes Hybešově) ulici,

kde otevřel nejen kamenický závod, ale současně si tu nechal postavit vilu. Postupným rozšiřováním vznikl areál, jehož součástí byl ateliér, vila, okrasná zahrada a soubor dílen. Nejvýraznějším a také nejlépe zachovalým prvkem celého areálu je právě vila orientovaná do Hybešovy ulice, která na první pohled upoutá svojí malebnou siluetou završenou mohutnou kupolí.

Textilka Fritsch & Co, Cacovický ostrov

V době největšího rozkvětu textilního průmyslu v Brně v roce 1880 je založena i továrna Fritsch & Co., známá jako „Fričovka“ podle svého majitele. Vznikla na místě bývalé valchy Kofillerovy manufaktury pro výrobu vlněného zboží (1767) využívající staršího vodního díla na řece Svitavě. V době největšího úpadku v letech 1933–1935 se řadí firma Fritsch s počtem 335 zaměstnanců ke středně velkým podnikům. V roce 1946 byl založen národní podnik Moravskoslezské vlnářské

závody, které sdružovaly 13 velkých závodů, mezi nimi i závod 12 – Fritsch a spol. s 206 zaměstnanci. Po několika socialistických reorganizacích zde v únoru 1996 textilní výroba skončila.

Zbrojovka, Lazaretní 5

Areál dnešní Zbrojovky vznikl v roce 1918 přebudováním původně textilní továrny Berans's Söhne, která se rozkládala na břehu řeky Svitavy od roku 1894. Po vzniku Československé republiky byla založena státní firma pod názvem Československé závody na výrobu zbraní v Brně. Kromě původních budov firmy Beran byla areál rozšířen podél Lazaretní ulice až k náspu železniční trati na Českou Třebovou. Vznikl obrovský moderní areál se zajímavou administrativní budovou u vchodu, kam byl umístěn i byt

ředitele závodu. V současné době je celý areál v soukromém vlastnictví, je zde plánován vznik obytné administrativní čtvrti Nová Zbrojovka a počítá se se zachováním některých původních továrních budov a jejich konverzí na bydlení.

Okolo řeky přes Cejl na Křenovou

Pěší trasa přes Cejl vám představí místa přímo spjatá se vznikem brněnského textilního průmyslu. Začíná u Vojenské nemocnice, kolem Svitavy a přes Cejl vás dovede až k jednomu z posledních zachovaných areálů brněnského textilního průmyslu, k Mosilaně. Kromě továrnických objektů a pavlačových dělnických domů uvidíte také jednu z dominant Cejlu – budovu káznice, která navzdory své pohnuté minulosti začíná poslední roky fungovat jako kulturní srdce čtvrti.

- 1

Beran's Söhne/Zbrojovka
Lazaretní 5
- 2

Adolf Löw & syn / Spojené továrny na plst' / MITOP
Zábrdovická 2–4
- 3

bývalé zábrdovické nádraží
Cejl 154 (zhruba)
- 4

Löw & Schmal/Zwicker
Cejl 76–80
- 5

Moritz Fuhrmann
Cejl 72
- 6

Soxhletova přádelna
Cejl 68
- 7

Kemka/Kammgarnspinnerei
Radlas 5–5a
- 8

**továrna na vlněné zboží
Gebrüder Schoeller**
Cejl 48–50/Špitálka 2–4
- 9

**správní budova firmy
Skene & spol**
Cejl 5
- 10

**soukenická manufaktura
Karla Přízy**
Cejl 10
- 11

**Vlhká ulice
Prostor mezi Vlhkou, Křenovou,
Špitálkou a železničním
viaduktem – areál textilních
továren Bratří Strakoschové /
Hlavatsch & Isbary / sdružené
továrny na vlněné zboží, David
Hecht, Max Kohn, Hugo Wengraf.**

Z Ameriky až na Staré Brno

Zdá se vám to na pěší trasu trochu daleko? Dobře, upřesníme. Trasa začíná na Malé Americe u brněnského hlavního nádraží, prostor dříve fungoval jako skladiště. Následně se vydáte po stopách vodních toků, které byly pro textilní i ostatní průmysly klíčové. Po cestě uvidíte například bývalé tovární budovy podél ulic Hybešova a Václavská nebo areál bývalé továrny VKUS Bělidla, seznámíte se s rodinou Löw-Beerů i spoustou zajímavostí z textilní historie Brna.

- 1

Malá Amerika
Hybešova 1
- 2

Nové sady
- 3

ulice Vodní
- 4

palác Karla von Skene
Hybešova 43
- 5

**areál bývalé továrny
VKUS Bělidla**
křižovatka Křížové
a Václavské

Adolf Löw & syn, Spojené továrny na plst' / Mitop, Zábrdovická 2–4

Budova bývalé továrny Mitop vznikla roku 1890 jako jeden z provozů firmy Löw & syn. V roce 1911 vyhořela a byla rekonstruována podle projektu německého architekta Philippa J. Manze. Jedná se o železobetonovou stavbu s cihelnými vyzdívkami a velkými továrními okny situovanou u Zábrdovické ulice. Stojí naproti bývalému premontstrátskému klášteru (dnes Vojenská nemocnice Brno), jemuž tvoří zajímavý protějšek. Dominantou celé budovy je převýšená věž zastřešená biedermaierovskou helmicí. V této věži byl původně umístěn vodojem, což byl mimochodem znak většiny brněnských textilek. Jejich součástí a dominantou byly právě takovéto vodárenské věže.

**Palác Adolfa
a Aloise Müllerových,
Štefánikova 28/Rybníček
Arnold Weber 1868**

Adolf a Alois Müllerové založili C. k. soukromou továrnu na éterické oleje, esence a octové trestí, která sídlila u Červeného rybníka, pod dnešní Štefánikovou ulicí. Díky císařskému privilegii obchodovala firma se svým zbožím po celé Evropě a Turecku. Alois Müller byl současně členem dozorcí rady Rakousko–uherské banky a České eskomptní banky v Brně. V roce 1869 zakoupili bratři Müllerové dům na rohu Nové ulice a ulice Rybníček, který si nechal rok předtím postavit Josef Ellinger. Nárožní dům má velmi reprezentativní průčelí, inspirované pozdní římskou renesancí, na kterém se uplatňuje střídání štukových omítek s režným cihlovým zdívem. Z reprezentativního průjezdu se po obou stranách vstupuje do sloupových schodišťových hal, které vedou do apartmánů obou bratří. Na kované mříži vstupních vrat se zachoval monogram v podobě písmene „M“.

**9 Správní budova firmy
Skene & spol., Cejl 5**

Při ústí ulice Cejl od Koliště stojí reprezentativní funkcionalistická budova, kterou si nechala jako sídlo firmy a prodejní sklad postavit firma Skene & spol. Firma Skene měla svoje sídlo původně na Hybešově ulici a po polovině 19. století přenesla výrobu do Alexovic u Ivančic. Budova na Cejlu vznikla v letech 1933–1936 podle projektu Bruna Bauera a fasádu pravděpodobně řešil Otto Eisler. Naposledy byl dům upravován podle návrhu ateliéru RAW pro potřeby Zdravotní pojišťovny Ministerstva vnitra ČR.

Kalendárium

Přednášky

www.ticbrno.cz/brnoindustrial-prednasky

Vlněna ve vzpomínkách

Bochnerův palác, Přízová 3

9. 9. | 17.00, 18.30

Životní příběh rodin textilních továrníků

Vila Stiassni, Hroznová 14

2. 9. | 17.00, 18.30

Textilní Brno jako Moravský Manchester

Malá Amerika

19. 9. | 17.00, 18.30

Móda z Brna

TMB, Purkyňova 105

14. 10. | 17.00, 18.30

Fenomén Art protis

SSUD, Francouzská 105

11. 11. | 17.00, 18.30

Textilní podniky na ulici Přízová

Vila Löw-Beer, Drobného 297

25. 11. | 17.00, 18.30

Mosilana – Nová Mosilana

Nová Mosilana, Charbulova 1145

9. 12. | 17.00, 18.30

Komentované prohlídky

Šalinou Moravským Manchestrem

28. 6., 12. 7., 9. 8., 6. 9., 27. 9. | 14.00

Průvodce: Martin Koplík

Sraz: konečná tramvaje č. 4 v Obřanech

120 Kč dospělí

60 Kč děti 7–18 let, senioři, studenti, ZTP

30% sleva s kartou BRNOPAS

www.ticbrno.cz/brnoindustrial/salinou-moravskym-manchestrem

Okolo řeky přes Cejl a Křenovou

14. 6., 19. 7., 16. 8., 13. 9., 4. 10. | 14.00

Průvodce: Martin Koplík

Sraz: před areálem Zbrojovky (Lazaretní 1/7)

120 Kč dospělí

60 Kč děti 7–18 let, senioři, studenti, ZTP

30% sleva s kartou BRNOPAS

www.ticbrno.cz/brnoindustrial/okolo-reky-pres-cejl-a-krenovou

Z Ameriky až na Staré Brno

21. 6., 26. 7., 2. 8., 23. 8., 20. 9.,

11. 10. | 14.00

Průvodce: Martin Koplík

Sraz: před Malou Amerikou (Hybešova 1)

120 Kč dospělí

60 Kč děti 7–18 let, senioři, studenti, ZTP

30% sleva s kartou BRNOPAS

www.ticbrno.cz/brnoindustrial/z-ameriky-az-na-stare-brno

Vyhlídková jízda

Paláce průmyslové

aristokracie

4. 7., 18. 7., 1. 8., 15. 8., 29. 8., 12. 9.,

26. 9., 10. 10., 24. 10. | 10.00 a 14.00

Průvodce: Martin Koplík,

Kristýna Burianová, Zbyněk Rederer

Sraz: nám. Svobody

300 Kč dospělí

200 Kč děti 7–18 let, senioři, studenti, ZTP,

760 Kč rodinné vstupné

25% sleva s kartou BRNOPAS

www.ticbrno.cz/brnoindustrial/vyhlidkova-jizda-palace-prumyslove-aristokracie

Industriální stezka u řeky Svitavy

Posvitavská výrobní zóna značí kus významné historie města Brna, kterému přinesla pokrok a rozvoj. V současné době zde dochází k přeměně průmyslových areálů i jednotlivých objektů. Než dojde k úplnému zániku této výrobní zóny, je dobré přímo v místě dřívějšího průmyslového rozmachu upozornit na toto ne tak dávné dění a trochu oprášit zašlou slávu. Tato doba je historiky dobře zmapovaná a lze oprávněně věřit, že se odborníci do projektu rádi zapojí a uplatní své poznatky. V plánu je realizace 11 kusů venkovních panelů připomínajících 11 konkrétních průmyslových staveb a jejich historii. Stezka vzniká v rámci projektu Dáma na vás.

Zastavení Svitavské industriální stezky

První brněnská strojírna / Luz – fenomén parního stroje

První továrna na parní stroje v Brně, ale i celé rakouské monarchii.

Strojírna Ignaz Storek / Šmeral – vynález Kaplanovy turbíny

Místo zhotovení první Kaplanovy turbíny – „brněnského vynálezu“. Vynálezce profesor Viktor Kaplan a brněnská Německá vysoká škola technická.

Kemka / Kammgarnspinnerei – dělnické hnutí

Největší přádelna na česanou přízi, dělnické hnutí (dům na Marxově a Devětsíli).

Soxhletova přádelna / Vlněna závod 02 – ateliér art protis

V první pol. 19. stol. jedna z největších přádelen na evropském kontinentu, ve 20. stol. fenomén československého patentu art protis.

Gebrüder Samek – příchod židovských podnikatelů / židovských obyvatel do Brna

Proměna a demokratizace dobové

brněnské společnosti po únorové ústavě, proměna životního stylu.

Moritz Fuhrmann

plyš a krymr, Löw-Beerova vila

Löw / Zwicker – arizace, konfiskace a převody majetku

Továrna židovských majitelů, likvidace soukromého kapitálu.

Rakouská továrna na filc / Mitop – fenomén zániku textilní výroby

Výrobky z plsti, poslední fungující továrna moravského Manchesteru, zánik tovární výroby v Brně.

Zábrdovické nádraží – železnice a průmysl

Železnice a průmysl, svitavská dráha / tišnovská dráha.

Beran's Söhne / Zbrojovka – od textilu po zbraně, traktory a psací stroje

Textilní továrna a její proměna na zbrojní výrobu.

Briessův pivovar / Zbrojovka

Pivovarnictví, Husovice a dělnické čtvrtě v Brně.

Staňte se součástí brněnské textilní historie!

Fakta o slavné brněnské textilní historii jsou dobře známá. V rámci Brno Industrial chceme tato fakta doplnit o emoce, cit a zážitky. Sbíráme proto životní příběhy pamětníků, kteří byli zaměstnaní v textilních továrnách. Máte takovýto svůj příběh? Vyprávěli vám ho rodiče, prarodiče či někdo jiný z okolí? Podělte se o něj s námi! Stanete se tak spoluautorem virtuální vzpomínkové databáze Technického muzea v Brně a váš příběh dokreslí historii našeho města.

Aby se vám vzpomínky dobře strukturovaly, můžete postupovat podle těchto otázek:

- 1/ Jméno (případně přezdívk) pamětníka
- 2/ Věk pamětníka
- 3/ Byl/a jste zaměstnán/a v textilní továrně v Brně nebo byl někdo z vaší rodiny zaměstnán/a v textilní továrně v Brně? Kdy a kde to bylo?
- 4/ Máte vy nebo někdo z vaší rodiny odborné vzdělání v textilním oboru? Popište stručně kde, kdy a co jste vy nebo vaši příbuzní studovali.
- 5/ Jste vy nebo někdo z vašich příbuzných v současné době zaměstnán v textilním oboru? Pokud ano, v jakém?
- 6/ Ovlivnilo vaše zaměstnání v textilní továrně nebo oděvní výrobě váš osobní život? Jak?
- 7/ Vzpomínáte na aktivity spojené s továrnou, které se dotýkaly mimopracovního času? Jaké to byly?
- 8/ Můžete nám sdělit vaše další postřehy a nápady k tématu.
Můžete nám napsat další důležité vzpomínky, které by měly být zachovány.

Pro úspěšné dokončení a zveřejnění vašeho příběhu potřebujeme ještě odpověď na poslední dvě otázky:

- 9/ Můžeme vás kontaktovat, pokud bychom chtěli získat doplňující informace? Můžete nám sdělit kontakt, na kterém vás zastihneme?
- 10/ Souhlasíte s tím, že vaše vzpomínky budou uloženy ve sbírce Technického muzea v Brně a budou dále využity pro odborné, popularizační a vzdělávací aktivity muzea, že budou přístupné také dalším badatelům, kteří o ně projeví zájem?

Svůj příběh pošlete Kateřině Žížkové
(zizkova@ticbrno.cz).

V případě dotazů k projektu se obraťte
na Petru Mertovou z Technického muzea Brno
(mertova@tmbrno.cz, 775 850 646).

Anketa: nejen o průmyslové historii

Jak Brno navazuje na tradici svého textilního průmyslu? A které jeho pozůstatky tu od minulého a předminulého století stále nalezneme?

Povídali jsme si s Petrou Mertovou z Technického muzea v Brně a Martinem Koplíkem, průvodcem pro trasách Brno Industrial.

Petra Mertová
kurátorka Technického
muzea v Brně – obory
Textil a Řemesla

Brněnská textilní minulost a současnost, firmy navazující na původní tradici, výstava Vlněná elegance... To jsou některá z témat, o kterých jsme si povídali s Petrou Mertovou z Technického muzea v Brně.

Martin Koplík
průvodce po trasách
Brno Industrial

Martina Koplíka jsme se ptali nejen na jeho práci průvodce po brněnských památkách a zajímavostech, ale také na bohatou průmyslovou historii a současnost města. Více vám řekne, pokud se rozhodnete jednu z tras projektu Brno Industrial vyzkoušet.

Z čeho vychází přezdívka Brna moravský Manchester?

Označení moravský či rakouský Manchester se začalo používat v polovině 19. stol., kdy brněnské vlnářství dosáhlo své největší slávy a jeho horečnatý vývoj připomínal zběsilé tempo anglického Manchesteru. Brno tehdy patřilo k nejprůmyslovějším centrům rakouské monarchie a objemem výroby, množstvím podniků a exportními možnostmi také ke špičce mezi dobovými textilními centry. Současně však zrcadlilo tradiční problémy průmyslových měst – přelidněnost, špatné hygienické podmínky, neutěšené bytové poměry, sociální nerovnost.

Přežívá tradice brněnského textilního průmyslu aktivně dodnes?

Znalost textilní technologie je Brnu stále vlastní. Nezmižela a je přenášena na další generace mezi zaměstnanci Nové Mosilany v Černovicích, která sídlí v komplexu budov původního Vlnářského kombinátu vybudovaného v 80. letech 20. stol. a kam se měly přemístit Vlněna a Mosilana, jež dožívaly v nevyhovujících budovách. Špičkovou úroveň současného textilnictví představuje Textilní zkušební ústav či VUP Medical. Nechybí zde ani středoškolská vzdělávací pracoviště.

Chystáte v Technickém muzeu v Brně nějakou akci spojenou s tímto tématem?

Připravujeme výstavu s názvem Vlněná elegance první republiky, kterou otevřeme 27. října. Již bylo mnohé řečeno o majitelích i o budovách továren či rodinných sídel. Ale málo se ví o tom, jaké tkaniny se zde vyráběly a komu byly určeny. Ve výstavě zúročíme naši dlouholetou práci, neboť od roku 2009 se zabýváme restaurováním dochovaných vzorníků. Chceme je představit veřejnosti a popsat proces tvorby kolekcí od nápadu po realizaci. Ukážeme, co se v Brně vyrábělo, na jakých strojích a kdo si látky kupoval. Nebudou chybět ani dobové oděvy, aby byl dojem úplný. X

Pomáhá vám práce průvodce objevovat tajemství Brna?

Chce se i odpověď začít okřídleným „tak určitě“. Nicméně, je to opravdu tak. Průvodcování se věnuji už cca dvacet let a myslím, že o Brně jako svém rodném městě mám opravdu velmi široký přehled, přitom se pořád stává, že objevím něco, co jsem do té doby nevěděl, co mi uniklo nebo bylo někde zasuté. Proto taky rád vyrazím na prohlídky, které vedou někteří z mých kolegů, protože si myslím, že je stále co objevovat.

Dá se dodnes v Brně narazit na pozůstatky jeho bohaté průmyslové historie?

Textilní průmysl formoval tvář města Brna od konce 18. století a troufám si říct, že kdyby tu nebyl, nevypadalo by město Brno tak, jak vypadá dnes. To znamená, že na pozůstatky průmyslové historie Brna narážíme na každém kroku. Samozřejmě nejviditelnějšími pozůstatky, které Brno dostaly i na turistickou mapu, jsou vily v čele s vilou Tugendhat. Ale vily nejsou všechno. Proto jsme také pro letošní rok připravili trasy prohlídek zaměřených na textilní průmysl tak, aby ukazovaly lidem i ty méně známé pozůstatky, ať už jsou to zbytky areálů továren, které již dnes slouží úplně jinému účelu, nebo paláce, v nichž bydleli majitelé, než se přesunuli do předměstských vilových lokalit.

A co současnost brněnského průmyslu, zvláště toho textilního?

Po roce 1989 došlo kromě rozsáhlých společenských změn také ke změnám v oblasti průmyslu. Mnohé firmy, které v Brně fungovaly téměř dvě stě let, náhle zanikly. V současné době drží pomyslnou štafetu brněnského textilního průmyslu vlastně pouze jeden podnik, a to je firma Nová Mosilana na Charbulově ulici v Černovicích, která je i partnerem letošního ročníku Brno Industrial. Takže Brno si alespoň částečně může stále říkat moravský Manchester. X

49.208880N 16.633721E

